

PUBLII
VIRGILII MARONIS
OPERA:

AD LECTIONES PROBATIORES
DILIGENTER EMENDATA,
ET
INTERPUNCTIONE NOVA SAEPIUS
ILLUSTRATA;

CURA
JOANNIS HUNTER, LL. D.
IN ACADEMIA ANDREAPOLITANA
LITT. HUM. PROF.

TOM. II.

ANDREAPOLI:
IN AEDIBUS ACADEMICIS
EXCUDERAT JACOBUS MORISON,
ACADEMIAE TYPOGRAPHUS,
M.DCC.XCIX.

ALBERT M. HARRIS

OF THE

LEGATION OF THE UNITED STATES
AT THE CITY OF

WASHINGTON, D. C.

TO THE HONORABLE SECRETARY OF THE
NAVY

WASHINGTON, D. C.

RECEIVED

NOV 10 1898
U. S. DEPT. OF NAVY
WASHINGTON, D. C.

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER QUINTUS.

INTEREA medium Aeneas jam classe tenebat
Certus iter, fluctusque, atros aquilone, secabat,
Moenia respiciens, quae jam infelicis Elissae
Collucent flammis. Quae tantum accenderit ignem,
Causa latet: duri magno sed amore dolores
Polluto, notumque, furens quid femina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.

Ut pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla
Occurrit tellus; maria undique, et undique coelum:
Olli caeruleus supra caput adstitit imber,
Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda tenebris.
Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
Heu! quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?
Quidve, pater Neptune, paras? Sic deinde locutus
Colligere arma jubet, validisque incumbere remis;
Obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur:
Magnanime Aenea, non, si mihi Jupiter auctor
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere coelo.
Mutati transversa fremunt, et vespere ab atro

Vol. II.

A.

Confurgunt venti, atque in nubem cogitur aër :
 Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
 Sufficimus. Superat quoniam Fortuna, sequamur ;
 Quoque vocat, vertamus iter. Nec littora longe
 Fida reor fraterna Erycis, portusque Sicanos ;
 Si modo rite memor servata remetior astra.
 Tum pius Aeneas : Equidem sic poscere ventos
 Jamdudum, et frustra cerno te tendere contra.
 Fleſte viam velis. An ſit mihi gratior ulla,
 Quove magis feſſas optem demittere navis,
 Quam quae Dardanium tellus mihi ſervat Aceſten,
 Et patris Anchifae gremio complectitur offa ?
 Haec ubi dicta, petunt portus, et vela ſecundi
 Intendunt Zephyri ; fertur cita gurgite claſſis ;
 Et tandem laeti notae advertuntur arenae.

At, procul excelfo miratus vertice montis
 Adventum ſociasque rates, occurrit Aceſtes,
 Horridus, in jaculis et pelle Libyſtidis urſae :
 Troia, Crimiſo conceptum flumine, mater
 Quem genuit. Veterum non immemor, ille, parentum,
 Gratatur reduces, et gaza laetus agreſſi
 Excipit, ac feſſos opibus ſolatur amicis.

Poſtera quum primo ſtellas oriente fugarat
 Clara dies, ſocios in coetum littore ab omni
 Advocat Aeneas, tumulique ex aggere fatur :

Dardanidae magni, genus alto a ſanguine divom,
 Annus exactis completur menſibus orbis,
 Ex quo reliquias divinique offa parentis

Condidimus terra, moestasque sacravimus aras.
Jamque dies, ni fallor, adest, quem semper acerbum,
Semper honoratum, sic di voluistis! habebo.
Hunc ego, Gaetulis agerem si Syrtibus exsul,
Argolicove mari deprensus, et urbe Mycenae;
Annua vota tamen, sollempnisque ordine pompas
Exsequerer, strueremque suis altaria donis.
Nunc ultro ad cineres ipsius, et ossa, parentis,
Haud equidem sine mente, reor, sine numine divom,
Adsumus, et portus delati intramus amicos.
Ergo agite, et laetum cuncti celebremus honorem:
Poscamus ventos; atque haec me sacra quot annis
Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis.
Bina boum vobis, Troja generatus, Acestes
Dat numero capita in navis: adhibete Penatis,
Et patrios, epulis, et quos colit hospes Acestes.
Praeterea, si nona diem mortalibus alnum
Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem,
Prima citae Teucris ponam certamina classis;
Quique pedum cursu valet, et qui viribus audax,
Aut jaculo incedit melior, levibusque sagittis,
Seu crudo fidit pugnam committere cestu:
Cuncti adsint, meritaque expectent praemia palmae.
Ore favete omnes, et tempora cingite ramis.
Sic fatus, velat materna tempora myrto.
Hoc Helymus facit, hoc aevi maturus Acestes,
Hoc puer Ascanius: sequitur quos cetera pubes.
Ille e concilio multis cum millibus ibat

Ad tumulum, magna medius comitante caterva.
Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro ;
Purpureosque jacit flores, ac talia fatur :
Salve, sancte parens, iterum ! salvete, recepti
Nequidquam cineres ! animaeque umbraeque paternae !
Non licuit finis Italos, fataliaque arva, [brim.
Nec tecum Ausonium, quicumque est, quaerere Thy-
Dixerat haec ; adytis quum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina, traxit,
Amplexus placide tumulum, lapsusque per aras :
Caeruleae cui terga notae, maculosus et auro
Squamam incendebat fulgor ; ceu nubibus arcus
Mille jacit varios adverfo sole colores.
Obstupuit visu Aeneas. Ille, agmine longo
Tandem inter pateras et levia pocula serpens,
Libavitque dapes, rursusque innoxius imo
Successit tumulo, et depasta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
Incertus, Geniumne loci, Famulumne parentis
Esse putet : caedit binas de more bidentis,
Totque sues, totidem nigrantis terga juvencos ;
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchisae magni, Manisque Acheronte remissos.
Nec non et focii, quae cuique est copia, laeti
Dona ferunt : onerant aras, mactantque juvencos :
Ordine aëna locant alii, fusique per herbam
Subjiciunt veribus prunas, et viscera torrent.

Exspectata dies aderat, nonamque ferena
 Auroram Phaëthontis equi jam luce vhebant ;
 Famaque finitimos, et clari nomen Acestae
 Excierat : laeto complerant littora coetu
 Visuri Aeneadas ; pars et certare parati.
 Munera principio ante oculos circoque locantur
 In medio ; sacri tripodes, viridesque coronae,
 Et palmae, pretium victoribus, armaque, et oïstro
 Perfusae vestes, argenti aurique talenta :
 Et tuba commissos medio canit aggere ludos.

Prima pares ineunt gravibus certamina remis
 Quatuor ex omni delectae classe carinae.
 Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin,
 Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi ;
 Ingentemque Gyas ingenti mole Chimaeram,
 Urbis opus, triplici pubes quam Dardana versu
 Impellunt, terno confurgunt ordine remi ;
 Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
 Centauro invehitur magna ; Scyllaque Cloanthus
 Caerulea, genus unde tibi, Romane Cluenti.

Est procul in pelago faxum, spumantia contra
 Littora, quod tumidis submersum tunditur olim
 Fluctibus, hiberni condunt ubi fidera Cori :
 Tranquillo filet, immotaque attollitur unda
 Campus, et apricis statio gratissima mergis.
 Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
 Constituit, signum nautis, pater ; unde reverti
 Scirent, et longos ubi circumflectere cursus.

Tum loca forte legunt, ipsique in puppibus auro
Ductores longe effulgent, ostroque, decori :
Cetera populea velatur fronde juvenus,
Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit.
Confidunt transtris ; intentaque brachia remis :
Intenti exspectant signum, exsultantiaque haurit
Corda pavor pulsans, laudumque adrecta cupido.

Inde, ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
Haud mora, profluere suis : ferit aethera clamor
Nauticus : adductis spumant freta versa lacertis.
Insidunt pariter fulcos, totumque dehiscit,
Convolsum remis rostrisque tridentibus, aequor.
Non tam praecipites bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntque, effusi carcere currus ;
Nec sic immissis aurigae undantia lora
Concussere jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plausu, fremituque virum, studiisque faventum
Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
Littora : pulsati colles clamore resultant.
Effugit ante alios, primisque elabitur undis, [thus
Turbam inter fremitumque, Gyas ; quem deinde Cloan-
Consequitur, melior remis, sed pondere pinus
Tarda tenet. Post hos, aequo discrimine, Pristis
Centaurusque locum tendunt superare priorem :
Et nunc Pristis habet, nunc victam praeterit ingens
Centaurus ; nunc una ambae, junctisque feruntur
Frontibus, et longa fulcant vada falsa carina.

Jamque propinquabant scopulo, metamque tenebant ;

Quum princeps medioque Gyas in gurgite victor
Rectorem navis compellat voce, Menoeten :
Quo tantum mihi dexter abis ? huc dirige gressum ;
Littus ama, et laevas stringat, sine, palmula cautes ;
Altum alii teneant. Dixit : sed caeca Menoetes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas.
Quo diversus abis ? iterum : pete faxa, Menoete :
Cum clamore Gyas revocabat ; et ecce ! Cloanthum
Respicit instantem tergo, et propiora tenentem.
Ille, inter navemque Gyae, scopulosque sonantis,
Radit iter laevum interior, subitoque priorem
Praeterit, et metis tenet acquora tuta relictis.
Tum vero exarsit juveni dolor ossibus ingens,
Nec lacrimis caruere genae ; segnemque Menoeten,
Oblitus decorisque sui, fociumque salutis,
In mare praecipitem puppi deturbat ab alta :
Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister ;
Hortaturque viros, clavumque ad littora torquet.
At gravis, ut fundo vix tandem redditus imo est,
Jam senior, madidaque fluens in veste, Menoetes,
Summa petit scopuli, siccaque in rupe refedit.
Illum et labentem Teucri, et risere natantem,
Et falsos rident revomentem pectore fluctus.
Hic laeta extremis spes est accensa duobus,
Sergesto Mnestheique, Gyan superare morantem.
Sergestus capit ante locum, scopuloque propinquat :
Nec tota tamen ille prior praeunte carina ;
Parte prior ; partim rostro premit aemula Pristis.

At, media socios incedens nave per ipsos,
Hortatur Mnestheus : Nunc, nunc infurgite remis,
Hectorei focii, Trojae quos forte suprema
Delegi comites ; nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Gaetulis Syrtibus usi,
Ionioque mari, Maleaeque sequacibus undis.
Non jam prima peto Mnestheus, neque vincere certo ;
Quamquam o ! — sed superent, quibus hoc, Neptune, de-
Extremos pudeat rediisse : hoc vincite, cives, [disti ;
Et prohibete nefas. Olli certamine summo
Procumbunt : vastis tremit ictibus aerea puppis,
Subtrahiturque solum : tum creber anhelitus artus
Aridaque ora quatit ; fudor fluit undique rivis.
Attulit ipse viris optatum casus honorem.
Namque, furens animi, dum proram ad saxa suburgit
Interior, spatiumque subit Sergestus iniquo ;
Infelix faxis in procurentibus haesit.
Concussae cautes, et acuto in murice remi
Obnixa crepuere, illisaeque prora pependit.
Confurgunt nautae, et magno clamore morantur ;
Ferratasque trudes, et acuta cuspide contos
Expediunt, fractosque legunt in gurgite remos.
At laetus Mnestheus, successuque acrior ipso,
Agmine remorum celeri, ventisque vocatis,
Prona petit maria, et pelago decurrit aperto.
Qualis spelunca subito commota columba,
Cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plausumque exterrita pennis

Dat tecto ingentem ; mox, aëre lapsa quieto,
Radit iter liquidum, celeris neque commovet alas :
Sic Mnestheus, sic ipsa fuga fecat ultima Pristis
Aequora ; sic illam fert impetus ipse volantem.
Et primum in scopulo luctantem deferit alto
Sergestum, brevibusque vadis, frustraue vocantem
Auxilia, et fractis discentem currere remis.
Inde Gyan, ipsamque ingenti mole Chimaeram
Consequitur : cedit, quoniam spoliata magistro est.
Solus jamque ipso superest in fine Cloanthus :
Quem petit, et summis adnexus viribus urguet.
Tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem
Instigant studiis, resonatque fragoribus aether.
Hi, proprium decus et partum, indignantur, honorem
Ni teneant ; vitamque volunt pro laude pacisci.
Hos successus alit : possunt, quia posse videntur.
Et fors aequatis cepissent praemia rostris ;
Ni, palmas ponto tendens utrasque, Cloanthus
Fudissetque preces, divosque in vota vocasset :
Di, quibus imperium est pelagi, quorum aequora curro ;
Vobis lactus ego hoc candentem in littore taurum
Constituam ante aras, voti reus, extaque falsos
Porriciam in fluctus, et vina liquentia fundam.
Dixit, eumque imis sub fluctibus audiit omnis
Nereidum Phorcique chorus ; Panopeaque virgo,
Et pater ipse manu magna Portunus euntem
Impulit. Illa noto citius, volucrique sagitta,
Ad terram fugit, et portu se condidit alto.

Tum fatus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
 Victorem magna praeconis voce Cloanthum
 Declarat, viridique advelat tempora lauro;
 Muneraque in navis ternos optare juvencos,
 Vinaque, et argenti magnum dat ferre talentum.
 Ipsis praecipuos ductoribus addit honores:
 Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
 Purpura maeandro duplici Meliboea cucurrit;
 Intextusque puer frondosa regius Ida
 Velocis jaculo cervos cursuque fatigat
 Acer, anhelanti similis; quem praepes ab Ida
 Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis:
 Longaevi palmas nequidquam ad sidera tendunt
 Custodes; saevique canum latratus in auras.
 At, qui deinde locum tenuit virtute secundum,
 Levibus huic hamis confertam auroque trilicem
 Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
 Victor apud rapidum Simoënta sub Ilio alto,
 Donat habere viro, decus et tutamen in armis.
 Vix illam famuli, Phegeus Sagarisque, ferebant
 Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim
 Demoleos cursu palantis Troas agebat.
 Tertia dona facit geminos ex aere lebetas;
 Cymbiaque argento perfecta, atque aspera signis.
 Jamque adeo donati omnes, opibusque superbi,
 Puniceis ibant evincti tempora taeniis;
 Quum, saevo e scopulo multa vix arte revolsus,
 Amissis remis, atque ordine debilis uno,

Irifam finē honore ratem Sergestus agebat.
Qualis faepe viae deprenfus in aggere ferpens,
Aerea quem obliquum rota tranfiit, aut gravis icū
Seminecem liquit faxo lacerumque viator ;
Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus,
Parte ferox, ardensque oculis, et fibila colla
Arduus attollens ; pars, vulnere clauda, retentat
Nexantem nodis, feque in fua membra plicantem :
Tali remigio navis fe tarda movebat ;
Vela facit tamen, et velis fubit oftia plenis.
Sergestum Aeneas promiffo munere donat,
Servatam ob navem laetus, fociosque reductos.
Olli ferva datur, operum haud ignara Minervae,
Crefſa genus, Pholoë, geminique ſub ubere nati.

Hoc pius Aeneas miſſo certamine tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant ſilvae : mediaque in valle theatri
Circus erat, quo ſe multis cum millibus heros
Confeſſu medium tulit, exſtructoque reſedit.
Hic, qui forte velint rapido contendere curſu,
Invitat pretiis animos, et praemia ponit.
Undique conveniunt Teucrici, mixtique Sicani ;
Niſus et Euryalus primi :
Euryalus, forma inſignis, viridique juvena ;
Niſus amore pio pueri : quos deinde ſecutus
Regius egregia Priami de ſtirpe Dioreſ :
Hunc Salius, ſimul et Patron ; quorum alter Acarnan,
Alter ab Arcadio Tegeaeae ſanguine gentis :

Tum duo Trinacrii juvenes, Helymus, Panopesque,
Adfueti filvis, comites senioris Acestae :
Multi praeterea, quos fama obscura recondit.
Aeneas quibus in mediis sic deinde locutus :
Accipite haec animis, laetasque advertite mentis.
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnosia bina dabo levato lucida ferro
Spicula, caelataque argento ferre bipennem :
Omnibus hic erit unus honos. Tres praemia primi
Accipient, flavaque caput nectentur oliva.
Primus equum phaleris insignem victor habeto ;
Alter Amazoniam pharetram, plenamque sagittis
Threiciis, lato quam circumplectitur auro
Balteus, et tereti subnectit fibula gemma :
Tertius Argolica hac galea contentus abito.
Haec ubi dicta, locum capiunt, signoque repente
Corripiunt spatia audito, limenque relinquunt,
Effusi nimbo similes : simul ultima signant.
Primus abit, longeque ante omnia corpora Nisus
Emicat, et ventis et fulminis ocior alis.
Proximus huic, longo sed proximus intervallo,
Insequitur Salius : spatium post deinde relicto
Tertius Euryalus :
Euryalumque Helymus sequitur : quo deinde sub ipso
Ecce ! volat, calcemque terit jam calce Dioces,
Incumbens humero ; spatia et si plura supersint,
Transeat elapsus prior, ambiguumve relinquat.
Jamque fere spatium extremo, fessique, sub ipsam

Finem adventabant ; levi cum sanguine Nifus
 Labitur infelix, caesis ut forte juvenis
 Fusus humum, viridisque super madefecerat herbas.
 Hic juvenis, jam victor ovans, vestigia presso
 Haud tenuit titubata solo ; sed pronus in ipso
 Concidit immundoque fimo, sacroque cruore.
 Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum :
 Nam sese opposuit Salio per lubrica surgens ;
 Ille autem spissa jacuit revolutus arena.
 Emicat Euryalus, et, munere victor amici,
 Prima tenet, plausuque volat, fremituque secundo.
 Post Helymus subit, et, nunc tertia palma, Diores.
 Hic totum caveae confessum ingentis, et ora
 Prima patrum, magnis Salius clamoribus implet,
 Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
 Tutatur favor Euryalum, lacrimaeque decorae,
 Grator et pulchro veniens in corpore virtus.
 Adjuvat, et magna proclamat voce Diores,
 Qui subiit palmae ; frustra ad praemia venit
 Ultima, si primi Salio redduntur honores.
 Tum pater Aeneas, Vestra, inquit, munera vobis
 Certa manent, pueri ; et palmam movet ordine nemo :
 Me liceat casus miserari infantis amici.
 Sic fatus, tergum Gaetuli immane leonis
 Dat Salio, villis onerosum, atque unguibus aureis.
 Hic Nifus, Si tanta, inquit, sunt praemia victis,
 Et te lapsum miseret ; quae munera Niso
 Digna dabis ? primam merui qui laude coronam,

Ni me, quae Salium, Fortuna inimica tulisset.
Et simul his dictis faciem ostentabat, et udo
Turpia membra fimo. Risit pater optimus olli,
Et clipeum efferri iussit, Didymaonis artes,
Neptuni sacro Danaïs de poste refixum.
Hoc juvenem egregium praestanti munere donat.

Post, ubi confecti cursus, et dona peregit :
Nunc, si cui virtus, animusque in pectore praesens,
Adsit, et evinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, et geminum pugnae proponit honorem :
Victori velatum auro vittisque juvencum ;
Ensem, atque insignem galeam, solatia victo.
Nec mora, continuo vastis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virum se murmure tollit :
Solutus qui Paridem solitus contendere contra ;
Idemque, ad tumulum quo maximus occubat Hector,
Victorem Buten immani corpore, qui se,
Bebrycia veniens, Amyci de gente ferebat,
Perculit, et fulva moribundum extendit arena.
Talis prima Dares caput altum in proelia tollit,
Ostenditque humeros latos, alternaque jactat
Brachia protendens, et verberat ictibus auras.
Quaeritur huic alius : nec quisquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibusque inducere caestus.
Ergo alacris, cunctosque putans excedere palma,
Aeneae stetit ante pedes ; nec plura moratus,
Tum laeva taurum cornu tenet, atque ita fatur :
Nate dea, si nemo audet se credere pugnae,

Quae finis standi ? quo me decet usque teneri ?
 Ducere dona jube. Cuncti simul ore fremebant
 Dardanidae, reddique viro promissa juebant.

Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
 Proximus ut viridante toro confederat herbae :
 Entelle, heroum quondam fortissime frustra,
 Tantane tam patiens nullo certamine tolli
 Dona fines ? ubi nunc nobis deus ille, magister
 Nequidquam memoratus, Eryx ? ubi fama per omnem
 Trinacriam, et spolia illa tuis pendentia testis ?
 Ille sub haec : Non laudis amor, nec gloria cessit
 Pulsa metu ; sed enim gelidus tardante senecta
 Sanguis hebet, frigentque effetae in corpore vires.
 Si mihi, quae quondam fuerat, quaque improbus iste
 Exultat fidens, si nunc foret illa juvenas ;
 Haud equidem pretio inductus, pulchroque juvenco,
 Venissem : nec dona moror. Sic deinde locutus,
 In medium geminos immani pondere caestus
 Projecit ; quibus acer Eryx in proelia suctus
 Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
 Obstupuere animi : tantorum ingentia septem
 Terga boum plumbo infuto, ferroque, rigeant.
 Ante omnis stupet ipse Dares, longueque recusat :
 Magnanimusque Anchisiades et pondus et ipsa
 Huc illuc vinclorum immensa volumina versat.
 Tum senior talis referebat pectore voces :
 Quid, si quis caestus ipsius et Herculis arma
 Vidisset, tristemque hoc ipso in littore pugnam ?

Haec germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
Sanguine cernis adhuc fractoque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra stetit : his ego fuetus ;
Dum melior vires sanguis dabat, aemula necdum
Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
Sed, si nostra Dares haec Troius arma recusat,
Idque pio sedet Aeneae, probat auctor Acestes ;
Aequemus pugnas. Erycis tibi terga remitto ;
Solve metus ; et tu Trojanos exue caestus.
Haec fatus, duplicem ex humeris rejecit amictum ;
Et magnos membrorum artus, magna ossa, lacertosque,
Exiit, atque ingens media consistit arena.

Tum fatus Anchisa caestus pater extulit aequos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Constitit in digitos extemplo adrectus uterque,
Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu,
Immiscerentque manus manibus, pugnamque laceffunt :
Ille pedum melior motu, fretusque juvenia ;
Hic membris et mole valens, sed tarda trementi
Genua labant, vastos quatit aeger anhelitus artus.
Multa viri nequidquam inter se volnera jaçant,
Multa cavo lateri ingeminant, et pectore vastos
Dant sonitus ; erratque auris et tempora circum
Crebra manus, duro crepitant sub volnere malae.
Stat gravis Entellus ; nifuque immotus eodem,
Corpore tela modo, atque oculis vigilantibus, exit.
Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,

Aut montana fedet circum castella sub armis,
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
Arte locum; et variis adfultibus inritus urguet.
Ostendit dextram insurgens Entellus, et alte
Extulit: ille ictum venientem a vertice velox
Praevidit, celerique elapsus corpore cessit.
Entellus vires in ventum effudit; et ultro,
Ipse gravis, graviterque, ad terram pondere vasto
Concidit: ut quondam cava concidit aut Erymantho,
Aut Ida in magna, radicibus eruta pinus.
Confurgunt studiis Teuceri et Trinacria pubes:
It clamor coelo; primusque accurrit Acestes,
Aequaevumque ab humo miserans attollit amicum.
At, non tardatus casu, neque territus, heros
Acrior ad pugnam redit, ac vim fuscitat ira;
Tum pudor incendit vires, et conscia virtus:
Praecipitemque Daren ardens agit aequore toto,
Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.
Nec mora, nec requies: quam multa grandine nimbi
Culminibus crepitant, sic densis ictibus heros
Creber utraque manu pulsat versatque Dareta.
Tum pater Aeneas procedere longius iras,
Et saevire animis Entellam haud passus acerbis;
Sed finem imposuit pugnae, fessumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis; ac talia fatur:
Infelix! quae tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, conversa numina sentis?
Cede deo. Dixitque, et proelia voce diremit.

Ast illum fidi aequales, genua aegra trahentem,
Jactantemque utroque caput, crassumque cruorem
Ore ejectionem, mixtosque in sanguine dentes,
Ducunt ad navis; galeamque ensisque vocati
Accipiunt: palmam Entello taurumque relinquunt.
Hic victor, superans animis, tauroque superbus:
Nate dea, vosque, haec, inquit, cognoscite, Teucris;
Et mihi quae fuerint juvenali in corpore vires,
Et qua fervetis revocatum a morte Dareta.
Dixit, et adversi contra stetit ora juvenci,
Qui donum adstabat pugnae; duosque reducta
Libravit dextra media inter cornua caestus
Arduus, effractoque illisit in ossa cerebro.
Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos.
Ille super talis effundit pectore voces:
Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
Perfolvo: hic victor caestus artemque repono.

Protenus Aeneas celeri certare sagitta
Invitat, qui forte velint; et praemia ponit:
Ingentique manu malum de nave Serefti
Erigit; et volucrem trajecto in fune columbam,
Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Convenere viri, dejectamque aerea sortem
Accepit galea; et primus clamore secundo
Hyrtacidae ante omnis exit locus Hippocoontis:
Quem, modo navali, Mnestheus, certamine victor,
Consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva.
Tertius Eurytion, tuus, o clarissime! frater,

Pandare ; qui quondam, jussus confundere foedus,
In medios telum torsisti primus Achivos.
Extremus galeaque ima subsidit Aestes,
Ausus et ipse manu juvenum tentare laborem.

Tum validis flexos incurvant viribus arcus,
Pro se quisque, viri, et depromunt tela pharetris.
Primaque per coelum, nervo stridente, sagitta
Hyrtacidae juvenis volucris diverberat auras ;
Et venit, adversique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales, et ingenti sonuerunt omnia plausu.
Post, acer Mnestheus adducto constitit arcu,
Alta petens ; pariterque oculos telumque tetendit.
Ast ipsam miserandis avem contingere ferro
Non valuit ; nodos et vincula linea rupit,
Quis innexa pedem malo pendebat ab alto :
Illa notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus, jamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,
Jam vacuo laetam coelo speculatus ; et, alis
Plaudentem, nigra figit sub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
Aetheriis, fixamque refert delapsa sagittam.
Amisssa solus palma superabat Aestes :
Qui tamen aërias telum contendit in auras,
Ostentans artemque pater, arcumque sonantem.
Hic oculis subitum objicitur, magnoque futurum
Augurio, monstrum : docuit post exitus ingens ;

Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
Namque, volans liquidis in nubibus, arsit arundo,
Signavitque viam flammis, tenuisque recessit
Consumpta in ventos: coelo ceu saepe refixa
Transcurrunt crinemque volantia sidera ducunt.
Attonitis haesere animis, superosque precati
Trinacrii Teucrique viri: nec maximus omen
Abnuat Aeneas; sed, laetum amplexus Acesten,
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume, pater; nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auspiciis exfortem ducere honores.
Ipsius Anchisae longaevi hoc munus habebis,
Cratera impressum signis, quem Thracius olim
Anchisae genitori in magno munere Cisseus
Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.
Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnis victorem adpellat Acesten.
Nec bonus Eurytion praelato invidit honori,
Quamvis solus avem coelo dejecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit;
Extremus, volucris qui fixit arundine malum.

At pater Aeneas, nondum certamine misso,
Custodem, ad sese, comitemque impubis Iuli,
Epytiden vocat, et fidam sic fatur ad aurem:
Vade age, et, Ascanio, si jam puerile paratum
Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
Ducat avo turmas, et sese ostendat in armis,
Dic, ait. Ipse omnem longo decedere circo.

Infusum populum, et campos jubet esse patentis.
 Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
 Frenatis lucent in equis : quos omnis euntes
 Trinacriae mirata fremit, Trojaeque, juvenus.
 Omnibus in morem tonsa coma pressa corona.
 Cornea bina ferunt praefixo hastilia ferro ;
 Pars levis humero pharetras : it pectore summo
 Flexilis obtorti per collum circulus auri.
 Tris equitum numero turmae, ternique vagantur
 Ductores ; pueri bis feni, quemque secuti
 Agmine partito, fulgent, paribusque magistris.
 Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem,
 Nomen avi referens, Priamus, tua clara, Polite,
 Progenies, auctura Italos ; quem Thracius albis
 Portat equus bicolor maculis, vestigia primi
 Alba pedis, frontemque ostentans arduus albam.
 Alter Atys, genus unde Atii duxere Latini ;
 Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
 Extremus, formaque ante omnis pulcher, Iulus
 Sidonio est investus equo, quem candida Dido
 Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
 Cetera Trinacriis pubes senioris Aestae
 Fertur equis.

Excipiunt plausu pavidos, gaudentque tuentes
 Dardanidae ; veterumque agnoscunt ora parentum.
 Postquam omnem lacti confessum oculosque suorum
 Lustravere in equis ; signum clamore paratis
 Epytides longe dedit, insonuitque flagello.

Olli discurrere pares, atque agmina terni
 Diductis solvere choris ; rursusque, vocati,
 Convertere vias, infestaque tela tulere.
 Inde alios ineunt cursus, aliosque recurfus,
 Adversis spatiis ; alternisque orbibus orbes
 Impediunt, pugnaeque cient simulacra sub armis.
 Et nunc terga fuga nudant ; nunc spicula vertunt
 Inensi ; facta pariter nunc pace feruntur.
 Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
 Parietibus textum caecis iter, ancipitemque
 Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi
 Falleret indeprensus et inremeabilis error :
 Haud alio Teucrûm nati vestigia cursu
 Impediunt, texuntque fugas et proelia ludo ;
 Delphinum similes, qui per maria humida nando
 Carpathium Libycumque secant, luduntque per undas.
 Hunc morem, hos cursus, atque haec certamina primus
 Aescanius, Longam muris quum cingeret Albam,
 Retulit, et priscos docuit celebrare Latinos,
 Quo puer ipse modo, secum quo Troia pubes :
 Albani docuere suos : hinc maxima porro
 Accepit Roma, et patrium servavit honorem ;
 Trojaque nunc, pueri Trojanum dicitur agmen.
 Hac celebrata tenus sancto certamina patri.

Hic primum Fortuna fidem mutata novavit.
 Dum variis tumulo referunt sollemnia ludis,
 Irim de coelo misit Saturnia Juno
 Iliacam ad classem, ventosque adspirat eunti,

Multa movens, necdum antiquum saturata dolorem.
Illa, viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli visa, cito decurrit tramite virgo.
Conspicit ingentem concursum, et littora lustrat,
Desertosque videt portus, classemque relictam :
At procul in sola secretae Troades acta
Amissum Anchisen flebant, cunctaeque profundum
Pontum adspectabant flentes. Heu tot vada fessis,
Et tantum superesse maris ! vox omnibus una.
Urbem orant : taedet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias sese, haud ignara nocendi,
Conjicit, et faciemque deae vestemque reponit :
Fit Beroë, Tmarii conjunx longaeva Dorycli,
Cui genus, et quondam nomen, natiue fuissent ;
Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert :
O miserae, quas non manus, inquit, Achaica bello
Traxerit ad letum patriae sub moenibus ! o gens
Infelix ! cui te exitio Fortuna reservat ?
Septima post Trojae excidium jam vertitur aestas ;
Quum freta, quum terras omnis, tot inhospita saxa
Sideraque emensae ferimur, dum per mare magnum
Italiam sequimur fugientem, et volvimur undis.
Hic Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes :
Quid prohibet muros jacere, et dare civibus urbem ?
O patria, et rapti nequidquam ex hoste Penates !
Nullane jam Trojae dicentur moenia ? nusquam
Hectoreos amnis, Xanthum et Simoënta, videbo ?
Quin agite, et mecum infauftas exurite puppes :

Nam mihi Cassandrae per somnum vatis imago
 Ardentis dare visa faces. Hic quaerite Trojam ;
 Hic domus est, inquit, vobis. Jam tempus, agi res ;
 Nec tantis mora prodigiis. En ! quatuor arae
 Neptuno. Deus ipse faces animumque ministrat.

Haec memorans, prima infensum vi corripit ignem,
 Sublataque procul dextra connixa coruscat,
 Et jacit. Adrectae mentes, stupefactaque corda
 Iliadum. Hic una e multis, quae maxima natu,
 Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix :
 Non Beroë vobis, non haec Rhoeteia, matres,
 Est Dorycli conjunx. Divini signa decoris,
 Ardentisque notate oculos ; qui spiritus illi,
 Qui voltus, vocisve sonus, vel gressus eunti.
 Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui
 Aegram, indignantem tali quod sola careret
 Munere, nec meritos Anchisae inferret honores.
 Haec effata.

At matres primo ancipites, oculisque malignis
 Ambiguae, spectare ratis, miserum inter amorem
 Praesentis terrae, fatisque vocantia regna :
 Quum dea se paribus per coelum fustulit alis,
 Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
 Tum vero, attonitae monstros, actaeque furore,
 Conclamant, rapiuntque focus penetralibus ignem :
 Pars spoliant aras ; frondem, ac virgulta, facesque
 Conjiciunt. Furit immixtis Vulcanus habenis
 Transtra per, et remos, et pictas abiecte puppis.

Nuntius Anchisæ ad tumulum, cuneosque theatri,
 Incensas perfert navis Eumelus : et ipsi
 Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
 Primus et Ascanius, cursus ut laetus equestris
 Ducebat, sic acer equo turbata petivit
 Castra ; nec exanimes possunt retinere magistri.
 Quis furor iste novus ? quo nunc, quo tenditis, inquit,
 Heu ! miserae cives ? non hostem, inimicaque castra
 Argivum ; vestras spes uritis. En ! ego vester
 Ascanius. Galeam ante pedes projecit inanem,
 Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
 Accelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrûm.
 Ast illae diversa metu per littora passim
 Diffugiunt ; silvasque, et sicubi concava furtim
 Saxa, petunt. Piget incepti, lucisque ; suosque
 Mutatae agnoscunt, excussaque pectore Juno est.
 Sed non idcirco flammae atque incendia vires
 Indomitas posuere : udo sub robore vivit
 Stuppa, vomens tardum fumum ; lentusque carinas
 Est vapor, et toto descendit corpore pestis ;
 Nec vires heroum, infusaque flumina profunt.

Tum pius Aeneas humeris abscindere vestem,
 Auxilioque vocare deos, et tendere palmas :
 Jupiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
 Trojanos, si quid pietas antiqua labores
 Respicit humanos ; da flammam evadere classi
 Nunc, Pater, et tenuis Teucrûm res eripe leto :
 Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,

Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.
Vix haec ediderat, quum effusis imbris atra
Tempestat sine more furit, tonitruque tremiscunt
Ardua terrarum, et campi; ruit aethere toto
Turbidus imber aqua, densisque nigerrimus austris,
Implenturque super puppes; semiusta madescunt
Robora: restinctus donec vapor omnis, et omnes,
Quatuor amissis, servatae a peste carinae.

At pater Aeneas, casu concussus acerbo,
Nunc huc ingentis, nunc illuc, pectore curas
Mutabat versans; Siculisne resideret arvis,
Oblitus fatorum, Italasne capefferet oras.
Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaue insignem reddidit arte—
Hic responsa dabat, vel quae portenderet ira
Magna deum, vel quae fatorum posceret ordo.
Isque his Aenean solatus vocibus infit:
Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur,
Quidquid erit: superanda omnis fortuna ferendo est.
Est tibi Dardanius, divinae stirpis, Acestes:
Hunc cape consiliis socium, et conjunge volentem:
Huic trade, amissis superant qui navibus, et quos
Pertaesum magni incepti, rerumque tuarum, est;
Longaevosque fenes, ac fessas aequore matres,
Et quidquid tecum invalidum, metuensque pericli est,
Delige; et, his habeant terris, sine, moenia fessi:
Urbem adpellabunt permissio nomine Acestam.

Talibus incensus dictis senioris amici.

Tum vero in curas animum diducitur omnis ;
 Et Nox atra polum, bigis subvecta, tenebat.
 Visa dehinc coelo facies delapsa parentis,
 Anchisae, subito talis effundere voces :
 Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
 Care magis ; nate, Iliacis exercite fati ;
 Imperio Jovis huc venio, qui classibus ignem
 Depulit, et coelo tandem miseratus ab alto est.
 Consiliis pare, quae nunc pulcherrima Nautes
 Dat senior : lectos juvenes, fortissima corda,
 Defer in Italiam. Gens dura, atque aspera cultu,
 Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
 Infernas accede domos, et Averno per alta
 Congressus pete, nate, meos : non me impia namque
 Tartara habent, tristes umbrae ; sed amoena piorum
 Concilia Elysiumque colo. Huc casta Sibylla
 Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
 Tum genus omne tuum, et, quae dentur moenia, disces.
 Jamque vale ! torquet medios Nox humida cursus ;
 Et me saevus equis Oriens adflavit anhelis.
 Dixerat ; et tenuis fugit, ceu fumus, in auras.
 Aeneas, Quo deinde ruis ? quo proripis ? inquit,
 Quem fugis ? aut quis te nostris complexibus arceat ?
 Haec memorans, cinerem et sopitos fuscitat ignis ;
 Pergameumque Larem, et canae penetralia Vestae,
 Farre pio, et plena supplex veneratur acerra.
 Extemplo socios, primumque arcessit Acesten ;
 Et Jovis imperium, et cari praecepta parentis

Edocet, et quae nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis, nec iussa recusat Acestes.
Transcribunt urbi matres, populumque volentem
Deponunt, animos nil magnae laudis egentes.
Ipsi transstra novant, flammisque ambesa reponunt
Robora navigiis; aptant remosque rudentisque;
Exigui numero, sed bello vivida virtus.

Interea Aeneas urbem designat aratro;
Sortitusque domos, hoc Ilium, et haec loca Trojam
Esse iubet. Gaudet regno Trojanus Acestes,
Indicitque forum, et patribus dat jura vocatis.
Tum vicina astris Erycino in vertice fedes
Fundatur Veneri Idaliae; tumuloque sacerdos,
Ac lucus late facer, additur Anchiseo.

Jamque dies epulata novem gens omnis, et aris
Factus honos: placidi straverunt aequora venti,
Creber et adspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurva ingens per littora fletus:
Complexi inter se noctemque diemque morantur.
Ipsae jam matres, ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris facies, et non tolerabile nomen,
Ire volunt, omnemque fugae perferre laborem:
Quos bonus Aeneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lacrimans commendat Acestae.
Tris Eryci vitulos, et Tempestatibus agnam
Caedere deinde iubet, solvique ex ordine funem.
Ipse, caput tonsae foliis evinctus olivae,
Stans procul in prora, pateram tenet, extaque falsos

Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
 Prosequitur furgens a puppi ventus euntis:
 Certatim focii feriunt mare, et aequora verrunt.

At Venus interea Neptunum, exercita curis,
 Adloquitur, talisque effundit pectore questus:
 Junonis gravis ira nec exsaturabile pectus
 Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnis:
 Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
 Nec Jovis imperio fatisve infracta quiescit.
 Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
 Urbem odiis fatis est, nec poenam traxe per omnem
 Reliquias: Trojae cineres atque ossa peremtae
 Insequitur. Causas tanti sciat illa furoris.
 Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis
 Quam molem subito excierit. Maria omnia coelo
 Miscuit, Acolis nequidquam freta procellis,
 In regnis hoc ausa tuis.

Per scelus ecce! etiam Trojanis matribus actis
 Exussit foede puppis; et classe subegit
 Amissa focios ignotae linquere terrae.
 Quod superest, oro, liceat dare tuta per undas
 Vela tibi; liceat Laurentem attingere Thybrim:
 Si concessa peto, si dant ea moenia Parcae.

Tum Saturnius haec domitor maris edidit alti:
 Fas omne est, Cytherca, meis te fidere regnis,
 Unde genus ducis. Merui quoque: saepe furores
 Compressi, et rabiem tantam, coelique marisque.
 Nec minor in terris, Xanthum Simoëntaque testor,

Aeneae mihi cura tui. Quum Troia Achilles
 Exanimata sequens impingeret agmina muris,
 Millia multa daret leto, gemerentque repleti
 Amnes, nec reperire viam, atque evolvere posset
 In mare se Xanthus; Pelidae tunc ego forti
 Congressum Aenean, nec dis nec viribus aequis,
 Nube cava rapui: cuperem quum vertere ab imo,
 Structa meis manibus, perjurae moenia Trojae.
 Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle timorem:
 Tutus, quos optas, portus accedet Avernī.
 Unus erit tantum, amissum quem gurgite quaeret:
 Unum pro multis dabitur caput.

His ubi lacta deae permulsit pectora dictis,
 Jungit equos auro genitor, spumantiaque addit
 Frena feris, manibusque omnis effundit habenas.
 Caeruleo per summa levis volat aequora curru.
 Subsidunt undae, tumidumque sub axe tonanti
 Sternitur aequor aquis: fugiunt vasto aethere nimbi.
 Tum variae comitum facies; immania cete,
 Et senior Glauci chorus, Inousque Palaemon,
 Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis.
 Laeva tenent Thetis, et Melite, Panopeaque virgo,
 Nefaeae, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque.

Hic patris Aeneae suspensam blanda vicissim
 Gaudia pertentant mentem: jubet ocus omnis
 Attolli malos, intendi brachia velis.
 Una omnes fecere pedem; pariterque sinistros,
 Nunc dextros solvere sinus; una ardua torquent

Cornua, detorquentque : ferunt sua flamina classēm.
Princeps ante omnis densum Palinurus agebat
Agmen : ad hunc alii cursum contendere iussi.

Jamque fere mediam coeli Nox humida metam
Contigerat ; placida laxarant membra quiete,
Sub remis fusi per dura sedilia, nautae :
Quum levis aetheriis delapsus Somnus ab astris
Aëra dimovit tenebrosū, et dispulit umbras,
Te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans
Infanti ; puppique deus confedit in alta,
Phorbanti similis ; funditque has ore loquelas :
Iaside Palinure, ferunt ipsa aequora classēm ;
Aequatae spirant aurae : datur hora quieti ;
Pone caput, fessosque oculos furare labori.
Ipse ego paullisper pro te tua munera inibo.
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur :
Mene falis placidi voltum fluctusque quietos
Ignorare jubes ? mene huic confidere monstro ?
Aenean credam quid enim fallacibus austris,
Et coeli toties deceptus fraude fereni ?
Talia dicta dabat, clavumque, adfixus et haerens,
Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
Ecce ! deus ramum Lethaeo rore madentem,
Vique soporatum Stygia, super utraque quassat
Tempora ; cunctantique natantia lumina solvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus,
Et, super incumbens, cum puppis parte revolsa,
Cumque gubernaclo, liquidas projecit in undas

Praecipitem, ac focios nequidquam saepe vocantem.
Ipse volans tenuis se fustulit ales ad auras.
Currit iter tutum non fecius aequore classis,
Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
Jamque adeo scopu'os Sirenum advecta subibat,
Difficilis quondam, multorumque ossibus albos;
Tum rauca adsiduo longe sale saxa sonabant:
Quum pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, et ipse ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, casuque animum concussus amici:
O nimium coelo et pelago confise sereno!
Nudus in ignota, Palinure, jacebis arena!

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER SEXTUS.

Sic fatur lacrimans, classique immittit habenas,
Et tandem Eubœicis Cumarum adlabitur oris.
Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci
Ancora fundabat navis, et littora curvae
Praetexunt puppes; juvenum manus emicat ardens
Littus in Hesperium; quaerit pars semina flammae,
Abstrusa in venis filicis; pars densa ferarum
Tecta rapit, silvas; inventaque flumina monstrat.
At pius Aeneas arces quibus altus Apollo
Praesidet, horrendaeque procul secreta Sibyllae,
Antrum immane, petit: magnam cui mentem, animum-
Delius inspirat vates, aperitque futura. [que
Jam subeunt Triviae lucos, atque aurea tecta.

Daedalus, ut fama est, fugiens Minoïa regna,
Praepetibus pennis ausus se credere coelo,
Insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos;
Chalcidicaque levis tandem super adstitit arce.
Redditus his primum terris, tibi, Phoebe, sacra vit
Remigium alarum, posuitque immania templa.

In foribus letum Androgei : tum pendere poenas
Cecropidae iussi, miserum ! septena quot annis
Corpora natorum : stat ductis fortibus urna.
Contra, elata mari, respondet Gnosia tellus :
Hic crudelis amor tauri, suppositaque furto
Pasiphaë, mixtumque genus, prolesque biformis,
Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandae :
Hic labor ille domus, et inextricabilis error.
Magnum reginae sed enim miseratus amorem
Daedalus, ipse dolos tecti ambagesque resolvit,
Caeca regens filo vestigia. Tu quoque magnam
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro :
Bis patriae cecidere manus. Quin protenus omnia
Perlegerent oculis ; ni jam praemissus Achatès
Adforet, atque una Phoebi Triviaeque sacerdos,
Deiphobe Glauci ; fatur quae talia regi :
Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
Nunc grege de intacto septem mactare juvencos
Praestiterit, totidem lectas, de more, bidentis.

Talibus adfata Aenean (nec sacra morantur
Jussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum :
Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum ;
Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllae.
Ventum erat ad limen, quum virgo, Poscere fata
Tempus, ait : deus, ecce ! deus. Cui, talia fanti
Ante fores, subito non voltus, non color unus,

Non comtae mansere comae ; sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument ; majorque videri,
Nec mortale sonans ; adflata est numine quando
Jam propiore dei. Cessas in vota precesque,
Tros, ait, Aenea ? cessas ? neque enim ante dehiscunt
Attonitae magna ora domus. Et, talia fata,
Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo :

Phoebe, gravis Trojae semper miserate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela manusque
Corpus in Aeacidæ ; magnas obeuntia terras
Tot maria intravi, duce te, penitusque repostas
Mætylûm gentis, prætentaque Syrtibus arva ;
Jam tandem Italiae fugientis prendimus oras.
Hæc Trojana tenus fuerit Fortuna secuta.
Vos quoque Pergameæ jam fas est parcere genti,
Dique deæque omnes, quibus obstitit Ilium, et ingens
Gloria Dardaniæ. Tuque, o sanctissima vates !
Præscia venturi, da, non indebita posco
Regna meis fatis, Latio confidere Teucros,
Errantisque deos, agitataque numina Trojae.
Tum Phoebo et Triviae solido de marmore templum
Instituam, festosque dies de nomine Phoebi.
Te quoque magna manent regnis penetralia nostris :
Hic ego namque tuas sortis, arcanaque fata,
Dicta meae genti, ponam, lectosque sacrobo,
Alma, viros. Foliis tantum ne carmina manda,
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis :

Ipſa canas oro. Finem dedit ore loquendi.

*At, Phoebi nondum patiens, immanis in antro
Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſſit
Excuiſſiſſe deum : tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Oſtia jamque domus patuere ingentia centum
Sponte ſua, vatiſque ferunt reſponſa per auras :
O tandem magnis pelagi deſuncte periclis !
Sed terra graviora manent. In regna Lavinî
Dardanidae venient ; mitte hanc de pectore curam ;
Sed non et veniſſe volent. Bella, horrida bella,
Et Thybrim multo ſpumantem ſanguine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica caſtra
Deſuerint. Alius Latio jam partus Achilles,
Natus et ipſe dea. Nec, Teucris addita, Juno
Uſquam aberit. Quum tu ſupplex, in rebus egenis,
Quas gentis Italûm, aut quas non oraveris urbis !
Cauſſa mali tanti conjunx iterum hospita Teucris,
Externique iterum thalami.*

*Tu ne cede malis ; ſed contra audentior ito,
Quam tua te Fortuna ſinet. Via prima ſalutis,
Quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.*

*Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obscuris vera involvens : ea frena furenti
Concutit, et ſtimulos ſub pectore vertit Apollo.
Ut primum ceſſit furor, et rabida ora quierunt,
Incipit Aeneas heros : Non ulla laborum,*

O virgo ! nova mi facies inopinave furgit.
 Omnia praecepi, atque animo mecum ante peregi.
 Unum oro ; quando hic inferni janua regis
 Dicitur, et tenebrosa palus Acheronte refuso ;
 Ire ad conspectum cari genitoris, et ora,
 Contingat : doceas iter, et sacra ostia pandas.
 Illum ego per flammās, et mille sequentia tela,
 Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi :
 Ille, meum comitatus iter, maria omnia mecum,
 Atque omnis pelagique minas, coelique, ferebat
 Invalidus, vires ultra sortemque senectae.
 Quin, ut te supplex peterem, et tua limina adirem,
 Idem orans mandata dabat. Gnatique patrisque,
 Alma, precor, miserere : potes namque omnia ; nec te
 Nequidquam lucis Hecate praefecit Avernis.
 Si potuit Manis arcessere conjugis Orpheus,
 Threïcia fretus cithara, fidibusque canoris ;
 Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
 Itque reditque viam toties : Quid Thesea, magnum
 Quid memorem Alciden ? Et mi genus ab Jove summo.

Talibus orabat dictis, arasque tenebat ;
 Quum sic orsa loqui vates : Sate sanguine divom,
 Tros Anchisiada, facilis descensus Averno ;
 Noctes atque dies patet atri janua Ditis :
 Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
 Hoc opus, hic labor est. Pauci quos aequus amavit
 Jupiter, aut ardens evexit ad aethera virtus,
 Dis geniti, potuere. Tenent media omnia silvae.

Vol. II.

D

Cocytusque sinu labens circumvenit atro.
Quod, si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara, et infano jurat indulgere labori;
Accipe, quae peragenda prius. Latet arbore opaca
Aureus et foliis, et lento vimine, ramus,
Junoni infernae dictus sacer: hunc tegit omnis
Lucus, et obscuris claudunt convallibus umbrae.
Sed non ante datur telluris operta fubire,
Auricomos quam quis decerpserit arbore fetus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit. Primo avolso, non deficit alter
Aureus; et simili frondescit virga metallo.
Ergo alte vestigia oculis, et rite repertum
Carpe manu. Namque ipse volens facilisque sequetur,
Si te fata vocant: aliter, non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Praeterea, jacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu! nescis) totamque incessat funere classẽ;
Dum consulta petis, nostroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante fuis, et conde sepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula funto.
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis,
Adspicies. Dixit; pressoque obmutuit ore.
Aeneas moesto defixus lumina voltu
Ingreditur, linquens antrum; caecosque volutat
Eventus animo secum. Cui fidus Achates
It comes, et paribus curis vestigia figit,

Multa inter sese vario sermone ferebant :
Quem socium exanimem vates, quod corpus humandum
Diceret. Atque illi Misenum in littore sicco,
Ut venire, vident indigna morte peremtum ;
Misenum Aeoliden : quo non praestantior alter
Aere ciere viros, Martemque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes ; Hectora circum
Et lituo pugnas insignis obibat, et hasta :
Postquam illum vita victor spoliavit Achilles,
Dardanio Aeneae sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora secutus.
Sed tum, forte cava dum personat aequora concha,
Demens, et cantu vocat in certamina divos,
Aemulus exceptum Triton, si credere dignum est,
Inter saxa virum spumosa immerferat unda.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant ;
Praecipue pius Aeneas. Tum iussa Sibyllae,
Haud mora, festinant flentes, aramque sepulcri
Congerere arboribus, coeloque educere certant.
Itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum :
Procumbunt piceae : sonat icta securibus ilex ;
Fraxineaeque trabes cuneis, et fissile robur
Scinditur : advolvunt ingentis montibus ornos.
Necnon Aeneas opera inter talia primus
Hortatur socios, paribusque accingitur armis ;
Atque haec ipse suo tristi cum corde volutat,
Adspectans silvam immensam, et sic voce precatur :
Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus

Ostendat nemore in tanto ! quando omnia vere
Heu ! nimium de te vates, *Misene*, locuta est.
Vix ea fatus erat, geminae quum forte columbae
Ipsa sub ora viri coelo venere volantes,
Et viridi federe solo. Tum maximus heros
Maternas agnoscit avis, laetusque precatur :
Este duces, o ! si qua via est, cursumque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum : tuque, o ! dubiis ne defice rebus,
Diva parens. Sic effatus, vestigia preffit ;
Observans quae signa ferant, quo tendere pergant.
Pascentes illae tantum prodire volando,
Quantum acie possent oculi servare sequentum.
Inde, ubi venere ad fauces graveolentis *Averni*,
Tollunt se celeres ; liquidumque per aëra lapsae,
Sedibus optatis geminae super arbore sidunt,
Discolor unde auri per ramos aura refulsit.
Quale solet silvis brumali frigore viscum
Fronde virere nova, quod non sua feminat arbos,
Et croceo fetu teretis circumdare truncos :
Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice : sic leni crepitabat bractea vento.
Corripit *Aeneas* extemplo, avidusque refringit
Cunctantem, et vatis portat sub tecta *Sibyllae*.
Nec minus interea *Misenum* in littore *Teucri*
Flebant, et cineri ingrato suprema ferebant.
Principio pinguem taedis et robore secto
Ingentem struxere pyram : cui frondibus atris

Intexunt latera, et feralis ante cupressos
 Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.
 Pars calidos latices, et aëna undantia flammis
 Expediunt, corpusque lavant frigentis, et unguunt.
 Fit gemitus. Tum membra toro deflecta reponunt;
 Purpureasque super vestis, velamina nota,
 Conjiciunt: pars ingenti subiere feretro,
 Triste ministerium! et subiectam more parentum
 Aversi tenuere facem. Congesta cremantur
 Turea dona, dapes, fuso crateres olivo.
 Postquam collapsi cineres, et flamma quievit;
 Reliquias vino, et bibulam lavere favillam,
 Ossaque lecta cado texit Corynaeus aëno.
 Idem ter socios pura circumtulit unda,
 Spargens rore levi, et ramo felicitis olivae;
 Lustravitque viros, dixitque novissima verba.
 At pius Aeneas ingenti mole sepulcrum
 Imponit, suaque arma viro, remumque, tubamque,
 Monte sub aërio: qui nunc Misenus ab illo
 Dicitur, aeternumque tenet per saecula nomen.

His actis propere exsequitur praecepta Sibyllae.
 Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu,
 Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris:
 Quam super haud ullae poterant impune volantes
 Tendere iter pennis; talis sese halitus atris
 Faucibus effundens supera ad convexa ferebat:
 Unde locum Graii dixerunt nomine Aornon.
 Quatuor hic primum nigrantis terga juvencos

Constituit, frontique invergit vina sacerdos;
 Et, summas carpens media inter cornua fetas,
 Ignibus imponit sacris, libamina prima,
 Voce vocans Hecaten, Coeloque Ereboque potentem.
 Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
 Suscipiunt pateris. Ipse atri velleris agnam
 Aeneas matri Eumenidum, magnaëque forori,
 Ense ferit, sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.
 Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
 Et solida imponit taurorum viscera flammis,
 Pingue super oleum infundens ardentibus extis.
 Ecce! autem, primi sub lumina solis, et ortus,
 Sub pedibus mugire solum, et juga coepta moveri
 Silvarum, visaeque canes ululare per umbram,
 Adventante dea. Procul, o! procul este, profani,
 Conclamat vates, totoque absistite luco:
 Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum:
 Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.
 Tantum effata, furens antro se immisit aperto:
 Ille ducem haud timidus vadentem passibus aequat. [tes,
 Di, quibus imperium est animarum, Umbraëque silen-
 Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte tacentia late,
 Sit mihi fas audita loqui; sit, numine vestro,
 Pandere res alta terra et caligineertas!
 Ibant obscuri sola sub nocte per umbram,
 Perque domos Ditis vacuas, et inania regna:
 Quale per incertam Lunam sub luce maligna
 Est iter in silvis, ubi coelum condidit umbra

Jupiter, et rebus nox abstulit atra colorem.
Vestibulum ante ipsum, primisque in faucibus Orci,
Luctus et ultrices posuere cubilia Curae;
Pallentesque habitant Morbi, tristisque Senectus,
Et Metus, et malefuada Fames, ac turpis Egestas,
Terribiles visu formae; Letumque, Labosque;
Tum, confanguineus Leti, Sopor, et mala mentis
Gaudia; mortiferumque adverso in limine Bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, et Discordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.

In medio ramos, annosaque brachia pandit
Ulmus, opaca, ingens; quam sedem Somnia volgo
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus haerent.
Multaque praeterea variarum monstra ferarum,
Centauri in foribus stabulant, Scyllaeque biformes,
Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lerna
Horrendum stridens, flammisque armata Chimaera,
Gorgones, Harpyiaeque, et forma tricorporis umbrac.
Corripit hic, subita trepidus formidine, ferrum
Aeneas, strictamque aciem venientibus offert;
Et, ni docta comes tenuis sine corpore vitas
Admoneat volitare cava sub imagine formae,
Irruat, et frustra ferro diverberet umbras.

Hinc via, Tartarei quae fert Acherontis ad undas.
Turbidus hic coeno, vastaque voragine, gurges
Aestuât, atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas et flumina servat
Terribili squalore, Charon: cui plurima mento

Canities inculta jacet ; stant lumina flamma ;
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
Et ferruginea subvectat corpora cymba,
Jam senior ; sed cruda deo viridisque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat ;
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimûm heroum ; pueri, innuptaeque puellae,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum :
Quam multa in silvis autumnî frigore primo
Lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
Quam multae glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, et terris immittit apricis.
Stabant orantes primi transmittere cursum,
Tendebantque manus ripae ulterioris amore.
Navita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos ;
Ast alios longe submotos arcet arena.

Aeneas, miratus enim, motusque tumultu,
Dic, ait, o virgo ! quid volt concursus ad amnem ?
Quidve petunt animae ? vel quo discrimine ripas
Hae linquunt, illae remis vada livida verrunt ?
Olli sic breviter fata est longaeva sacerdos :
Anchisa generate, deûm certissima proles,
Cocytî stagna alta vides, Stygiamque paludem,
Dî cujus jurare timent, et fallere, numen.
Haec omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est :
Portitor ille, Charon ; hi, quos vehit unda, sepulti :
Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta.

Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
Centum errant annos, volitantque haec littora circum :
Tum demum admissi stagna exoptata revisunt.
Constitit Anchisa fatus, et vestigia pressit,
Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.
Cernit ibi moestos, et mortis honore carentis,
Leucaspim, et, Lyciae ductorem classis, Oronten :
Quos, simul a Troja ventosa per aequora vectos,
Obruit auster, aqua involvens navemque virosque.

Ecce ! gubernator sese Palinurus agebat :
Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
Exciderat puppi, mediis effusus in undis.
Hunc ubi vix multa moestum cognovit in umbra,
Sic prior adloquitur : Quis te, Palinure, deorum
Eripuit nobis, medioque sub aequore merisit ?
Dic age : namque mihi, fallax haud ante repertus,
Hoc uno responso animum delusit Apollo ;
Qui fore te ponto incolumem, finisque canebat
Venturum Ausonios. En ! haec promissa fides est ?
Ille autem : Neque te Phoebi cortina fefellit,
Dux Anchisiada, nec me deus aequore merisit.
Namque gubernaculum, multa vi forte revolsum,
Cui datus haerebam custos, cursusque regebam,
Praecipitans traxi mecum. Maria aspera juro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quam tua ne, spoliata armis, excussa magistro,
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tis Notus hibernas immensa per aequora noctis

Vexit me violentus aqua : vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab unda.
Paullatim adnabam terrae : jam tuta tenebam ;
Ni gens crudelis madida cum veste gravatum,
Prensantemque uncis manibus capita aspera montis,
Ferro invalisset, praedamque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantque in littore venti.
Quod te per coeli jucundum lumen, et auras,
Per genitorem oro, per spes surgentis Iuli ;
Eripe me his, invicte, malis : aut tu mihi terram
Injice, namque potes, portusque require Velinos ;
Aut tu, si qua via est, si quam tibi diva creatrix
Ostendit (neque enim, credo, sine numine divom
Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem),
Da dextram misero, et tecum me tolle per undas ;
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
Talia fatus erat, coepit quum talia vates :
Unde haec, o Palinure ! tibi tam dira cupido ?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque severum
Eumenidum adspicies, ripamve injussus adibis ?
Desine fata deum flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor, duri solatia casus :
Nam tua finitimi, longe lateque per urbes
Prodigiis acti coelestibus, ossa piabunt ;
Et statuent tumulum, et tumulo sollempnia mittent,
Aeternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curae emotae, pulsusque parumper
Corde dolor tristi : gaudet cognomine terra.

Ergo iter inceptum peragunt, fluvioque propinquant:
Navita quos jam inde ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripae;
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias; jam istinc et comprime gressum.
Umbrarum hic locus est, Somni, Noctisque soporae:
Corpora viva nefas Stygia vectare carina.
Nec vero Alciden me sum laetatus euntem
Accepisse lacu, nec Thesea, Pirithoumque;
Dis quamquam geniti, atque invicti viribus essent.
Tartareum ille manu custodem in vincla petivit,
Ipsius a folio regis traxitque trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quae contra breviter fata est Amphrysia vates:
Nullae hic insidiae tales; absiste moveri;
Nec vim tela ferunt: licet ingens janitor, antro
Aeternum latrans, exsanguis terreat umbras:
Casta licet patruī fervet Proserpina līnen.
Troius Aeneas, pietate insignis et armis,
Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla movet tantae pietatis imago,
At ramum hunc (aperit ramum qui veste latebat)
Agnoscas. Tumida ex ira tum corda residunt;
Nec plura his. Ille, admirans venerabile donum
Fatalis virgae, longo post tempore visum,
Caeruleam advertit puppim, ripaeque propinquat.
Inde alias animas, quae per juga longa sedebant,

Deturbat, laxatque foros ; simul accipit alveo
Ingentem Aenean : gemit sub pondere cymba
Sutiles, et multam accepit rimosa paludem.
Tandem, trans fluvium, incolumis vatemque virumque
Informi limo, glaucaque exponit in ulva.

Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans immanis in antro :
Cui vates, horrere videns jam colla colubris,
Melle soporata, et medicatis frugibus, offam
Objicit. Ille, fame rabida, tria guttura pandens,
Corripit objectam, atque immania terga resolvit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Aeneas aditum custode sepulto,
Evaditque celer ripam inremeabilis undae.

Continuo auditae voces, vagitus et ingens,
Infantumque animae flentes, in limine primo :
Quos dulcis vitae exfortis, et ab ubere raptos,
Abstulit atra dies, et funere merfit acerbo.
Hos juxta falso damnati crimine mortis.
Nec vero hae sine forte datae, sine iudice, fedes.
Quaesitor Minos urnam movet : ille silentum
Conciliumque vocat, vitasque et crimina discit.
Proxima deinde tenent moesti loca, qui sibi letum
Infantes peperere manu, lucemque perofi
Projecere animas. Quam vellent aethere in alto
Nunc et pauperiem, et duros perferre labores !
Fas obstat, tristisque palus inamabilis unda
Adligat, et novies Styx interfusa coërcet.

Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi : sic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, et myrtea circum
Silva tegit : curae non ipsa in morte relinquunt. [Ien,
His Phaedram Procrinque locis, moestamque Eriphy-
Crudelis nati monstrantem volnera, cernit ;
Evadnenque, et Pasiphaën : his Laodamia
It comes, et, juvenis quondam, nunc femina, Caenis,
Rurfus, et in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phoenissa, recens a vulnere, Dido
Errabat silva in magna : quam Troïus heros,
Ut primum juxta stetit, agnovitque per umbram
Obscuram, qualem primo qui surgere mense
Aut videt, aut vidisse putat per nubila Lunam ;
Demisit lacrimas, dulcique adfatus amore est :
Infelix Dido ! verus mihi nuntius ergo
Venerat exstinctam, ferroque extrema secutam !
Funeris heu ! tibi caussa fui ? Per fidera juro,
Per superos, et, si qua fides tellure sub ima est ;
Invitus, regina, tuo de littore cessi.
Sed me iussa deûm, quae nunc has ire per umbras,
Per loca senta situ, cogunt, noctemque profundam,
Imperiis egere suis ; nec credere quivi
Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
Siste gradum, teque adspectu ne subtrahe nostro.
Quem fugis ? extremum fato, quod te adloquor, hoc est.
Talibus Aeneas ardentem et torva tuentem

Lenibat dictis animum, lacrimasque ciebat :
Illa solo fixos oculos averſa tenebat ;
Nec magis incepto voltum ſermone movetur,
Quam ſi dura filex, aut ſtet Marpeſia cautes.
Tandem corripuit ſeſe, atque inimica refugit
In nemus umbriferum ; conjunx ubi priſtinus illi
Reſpondet curis, aequatque Sychaeus amorem.
Nec minus Aeneas, caſu percuffus iniquo,
Proſequitur lacrimans longe, et miſeratur euntem.

Inde datum molitur iter : jamque arva tenebant
Ultima, quae bello clari ſecreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus ; hic, inclutus armis,
Parthenopaeus, et Adraſti pallentis imago.
Hic, multum ſleti ad ſuperos, belloque caduci,
Dardanidae : quos ille omnis longo ordine cernens
Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Therſilochum-
Tris Antenoridas, Cererique ſacrum Polyphoeten, [que,
Idaeumque, etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumſtant animae dextra, laevaue, frequentes.
Nec vidiffe ſemel fatiſ eſt : juvat uſque morari,
Et conferre gradum, et veniendi diſcere cauſſas.
At Danaum proceres, Agamemnoniaeque phalanges,
Ut videre virum, fulgentiaue arma per umbras,
Ingenti trepidare metu : pars vertere terga,
Ceu quondam petiere ratiſ : pars tollere vocem
Exiguam ; inceptus clamor fruſtratur hiantiſ.

Atque hic Priamiden, laniatum corpore toto,
Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora,

Ora, manusque ambas ; populataque tempora raptis
Auribus, et trucas inhonesto vulnere naris.
Vix adeo agnovit pavitantem, et dira tegentem
Supplicia ; et notis compellat vocibus ultro :
Deiphobe armipotens, genus alto a sanguine Teuceri,
Quis tam crudelis optavit fumere poenas ?
Cui tantum de te licuit ? Mihi fama suprema
Nocte tulit, fessum vasta, te, caede Pelasgum,
Procubuisse super confusae stragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhoeteo in littore inanem
Constitui, et magna Manis ter voce vocavi.
Nomen et arma locum servant. Te, amice, nequivi
Conspicere, et patria decedens ponere terra.
Ad quae Priamides : Nihil o tibi, amice ! relictum :
Omnia Deiphobo solvisti, et funeris umbris.
Sed me fata mea et scelus exitiale Lacaenae
His misere malis : illa haec monumenta reliquit.
Namque, ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti ; et nimium meminisse necesse est.
Quum fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama, et armatum peditem gravis attulit alvo ;
Illa, chorum simulans, euantis orgia circum
Ducebat Phrygias : flammam media ipsa tenebat
Ingentem, et summa Danaos ex arce vocabat.
Tum me, confectum curis, somnoque gravatum,
Infelix habuit thalamus, pressitque jacentem
Dulcis et alta quies, placidaeque simillima morti.
Egredia interea conjunx arma omnia tectis

Emovet, et fidum capiti subduxerat ensē ;
Intra tecta vocat Menelaum, et limina pandit :
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam exstingui veterum sic posse malorum.
Quid moror ? irrumpunt thalamo ; comes additus una,
Hortator scelerum, Aeolides. Di, talia Graiis
Instaurate, pio si poenas ore repesco.
Sed te qui vivum casus, age fare vicissim,
Attulerint. Pelagine venis erroribus actus,
An monitu divom ? an quae te Fortuna fatigat,
Ut tristis sine Sole domos, loca turbida, adires ?

Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis
Jam medium aetherio cursu trajecerat axem :
Et fors omne datum traherent per talia tempus ;
Sed comes admonuit, breviterque adfata Sibylla est :
Nox ruit, Aenea ; nos flendo ducimus horas.
Hic locus est, partis ubi se via findit in ambas :
Dextera, quae Ditis magni sub moenia tendit ;
Hac iter Elysium nobis : at laeva malorum
Exercet poenas, et ad impia Tartara mittit.
Deiphobus contra : Ne saevi, magna sacerdos ;
Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i, nostrum ; melioribus utere fatis.
Tantum effatus, et in verbo vestigia torfit.

Respicit Aeneas subito, et sub rupe sinistra
Moenia lata videt, triplici circumdata muro :
Quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis,
Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.

Porta adversa ingens, solidoque adamante columnae;
 Vis ut nulla virum, non ipsi exscindere ferro
 Coelicolae valeant: stat ferrea turris ad auras:
 Tisiphoneque sedens, palla fuccincta cruenta,
 Vestibulum exsomnis servat noctesque, diesque.
 Hinc exaudiri gemitus, et saeva sonare
 Verbera; tum stridor ferri, tractaeque catenae.
 Constitit Aeneas, strepitumque exterritus hausit.
 Quae scelerum facies? o virgo! effare: quibusve
 Urgentur poenis? qui tantus plangor ad auras?

Tum vates sic orsa loqui: Dux inclute Teucrûm,
 Nulli fas casto sceleratum insistere limen;
 Sed me, quum lucis Hecate praefecit Avernis,
 Ipsa deum poenas docuit, perque omnia duxit.
 Gnosius haec Rhadamanthus habet durissima regna,
 Castigatque auditque dolos, subigitque fateri,
 Quae quis apud superos, furto laetatus inani,
 Distulit in seram commissa piacula mortem.
 Continuo fontis ultrix, accincta flagello,
 Tisiphone quatit insultans, torvosque sinistra
 Intentans anguis, vocat agmina saeva fororum.
 Tum demum, horrifono stridentes cardine, sacrae
 Panduntur portae. Cernis, custodia qualis
 Vestibulo sedeat? facies quae limina servet?
 Quinquaginta atris immanis hiatibus, Hydra
 Saevior intus habet sedem: tum Tartarus ipse
 Bis patet in praeceps tantum, tenditque sub umbras,
 Quantus ad aetherium coeli suspectus Olympum.

Hic genus antiquum Terrae, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hic et Aloïdas geminos, immania, vidi,
Corpora : qui manibus magnum rescindere coelum
Aggressi, superisque Jovem detrudere regnis.
Vidi et crudelis dantem Salmonea poenas,
Dum flammæ Jovis, et sonitus imitatur Olympi.
Quatuor hic investus equis, et lampada quassans,
Per Graiûm populos, mediaeque per Elidis urbem
Ibat ovans, divomque sibi poscebat honorem :
Demens ! qui nimbos et non imitabile fulmen
Aere et cornipedum pulsu simularat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit ; non ille faces, nec fumea taedis
Lumina ; praecipitemque immani turbine adegit.
Nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnus,
Cernere erat : per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur ; rostroque immanis voltur obunco
Immortale jecur tondens, secundaque poenis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
Pectore ; nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque ?
Quos super atra filex jam jam lapsura, cadentique
Imminet adsimilis : lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulaeque ante ora paratae
Regifico luxu ; Furiarum maxima juxta
Accubat, et manibus prohibet contingere mensas,
Exsurgitque facem attollens, atque intonat ore.

Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
Pulsatusve parens, et fraus innexa clienti;
Aut qui divitiis foli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis, quae maxima turba est;
Quique ob adulterium caesi; quique arma secuti
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
Inclusi poenam expectant. Ne quaere doceri,
Quam poenam; aut quae forma viros, fortunave merfit.
Saxum ingens volvunt alii, radiisve rotarum
Districti pendent; sedet, aeternumque sedebit
Infelix Theseus; Phlegyasque miserrimus omnis
Admonet, et magna testatur voce per umbras:
“Discite justitiam moniti, et non temnere divos.”
Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Imposuit; fixit leges pretio, atque refixit.
Hic thalamum invasit natae, vetitosque hymenaeos.
Ausu omnes immane nefas, ausoque potiti.
Non, mihi si linguae centum sint, oraque centum,
Ferre vox, omnis scelerum comprehendere formas,
Omnia poenarum percurrere nomina possim.

Haec ubi dicta dedit Phoebi longaeva sacerdos;
Sed jam age, carpe viam, et susceptum perfice munus,
Acceleremus, ait: Cyclopum educta caminis
Moenia conspicio, atque adverfo fornice portas,
Haec ubi nos praecepta jubent deponere dona.
Dixerat; et, pariter gressi per opaca viarum,
Corripiunt spatium medium, foribusque propinquant.
Occupat Aeneas aditum, corpusque recenti

Spargit aqua, ramumque aduerso in limine figit.†

His demum exactis, perfecto munere divae,
Devenere locos laetos, et amoena vireta
Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.
Largior hic campos aether, et lumine vestit
Purpureo; solemque suum, sua sidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palaestris;
Contendunt ludo, et fulva luctantur arena:
Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.
Nec non Threïcius longa cum veste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum;
Jamque eadem digitis, jam pectine pulsat eburno.
Hic genus antiquum Teucris, pulcherrima proles,
Magnanimi heroës, nati melioribus annis,
Ilusque, Aslaracusque, et Trojae Dardanus auctor.
Arma procul, currusque virum miratur inanis.
Stant terra defixae hastae, passimque soluti
Per campos pascuntur equi. Quae gratia currum
Armorumque fuit vivis, quae cura nitentis
Pascere equos, eadem sequitur tellure repositos.
Conspicit, ecce! alios dextra laevaue per herbam
Vescentis, laetumque choro Paeani canentis,
Inter odoratum lauri nemus; unde superne
Plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
Hic manus, ob patriam pugnando volnera passi,
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
Quique pii vates, et Phoebos digna locuti,
Inventas aut qui vitam excoluere per artis,

Quique sui memores alios fecere merendo :
Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.
Quos circumfufos fic eft adfata Sibylla ;
Mufaeum ante omnis ; medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris exftantem fufpicit altis :
Dicite, felices animae, tuque, optime vates,
Quae regio Anchifen, quis habet locus ? illius ergo
Venimus, et magnos Erebi tranavimus amnis.
Atque huic refponfum paucis ita reddidit heros :
Nulli certa domus : lucis habitamus opacis ;
Riparumque toros, et prata recentia rivis
Incolimus. Sed vos, fi fert ita corde voluntas,
Hoc fuperate jugum ; et facili jam tramite fiftam.
Dixit ; et ante tulit grefsum, camposque nitentis
Defuper oftentat : dehinc fumma cacumina linquunt.

At pater Anchifes penitus convalle virenti
Inclufas animas, fuperumque ad lumen ituras,
Luftrabat ftudio recolens, omnemque fuorum
Forte recensebat numerum, carosque nepotes,
Fataque, fortunasque virum, moresque, manusque.
Isque, ubi tendentem adverfum per gramina vidit
Aenean, alacris palmas utrafque tetendit ;
Effusaeque genis lacrimae ; et vox excidit ore :
Venifti tandem, tuaque fpectata parenti
Vicit iter durum pietas ? datur ora tueri,
Nate, tua ; et notas audire et reddere voces ?
Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum,
Tempora dinumerans ; nec me mea cura fefellit

Spargit aqua, ramumque aduerso in limine figit.]

His demum exactis, perfecto munere divae,
Devenere locos laetos, et amoena vireta
Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.
Largior hic campos aether, et lumine vestit
Purpureo; solemque suum, sua sidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palaestris;
Contendunt ludo, et fulva luctantur arena:
Pars pedibus plaudant choreas, et carmina dicunt.
Nec non Threicius longa cum veste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum;
Jamque eadem digitis, jam pectine pulsat eburno.
Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroës, nati melioribus annis,
Ilusque, Assaracusque, et Trojae Dardanus auctor.
Arma procul, currusque virum miratur inanis.
Stant terra defixae hastae, passimque soluti
Per campos pascuntur equi. Quae gratia currum
Armorumque fuit vivis, quae cura nitentis
Pascere equos, eadem sequitur tellure repositos.
Conspicit, ecce! alios dextra laevaque per herbam
Vescentis, laetumque choro Paeani canentis,
Inter odoratum lauri nemus; unde superne
Plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
Hic manus, ob patriam pugnando volnera passi,
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
Quique pii vates, et Phoebos digna locuti,
Inventas aut qui vitam excoluere per artis,

Quique sui memores alios fecere merendo :
Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.
Quos circumfufos sic est adfata Sibylla ;
Mufaeum ante omnis ; medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris exftantem fufpicit altis :
Dicite, felices animae, tuque, optime vates,
Quae regio Anchifen, quis habet locus ? illius ergo
Venimus, et magnos Erebi tranavimus amnis.
Atque huic refponfum paucis ita reddidit heros :
Nulli certa domus : lucis habitamus opacis ;
Riparumque toros, et prata recentia rivis
Incolimus. Sed vos, fi fert ita corde voluntas,
Hoc fuperate jugum ; et facili jam tramite fiftam.
Dixit ; et ante tulit grefsum, camposque nitentis
Defuper oftentat : dehinc fumma cacumina linquunt.

At pater Anchifes penitus convalle virenti
Inclufas animas, fuperumque ad lumen ituras,
Luftrabat ftudio recolens, omnemque fuorum
Forte recenfebatur numerum, carosque nepotes,
Fataque, fortunasque virum, moresque, manusque.
Isque, ubi tendentem adverfum per gramina vidit
Aenean, alacris palmas utrafque tetendit ;
Effufaeque genis lacrimae ; et vox excidit ore :
Venifti tandem, tuaque fpectata parenti
Vicit iter durum pietas ? datur ora tueri,
Nate, tua ; et notas audire et reddere voces ?
Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum,
Tempora dinumerans ; nec me mea cura fefellit

Quas ego te terras, et quanta per aequora vectura
Accipio! quantis jactatum, nate, periclis!
Quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent!
Ille autem: Tua me, genitor, tua tristis imago,
Saepius occurrens, haec limina tendere adegit:
Stant sale Tyrrheno classes. Da jungere dextram,
Da, genitor; teque amplexu ne subtrahe nostro.
Sic memorans, largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum:
Ter, frustra comprehensa, manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.

Interea videt Aeneas in valle reducta
Seclusum nemus, et virgulta sonantia silvis,
Lethaeumque, domos placidas qui praenatat, amnem.
Hunc circum innumerae gentes, populique volabant;
Ac, veluti in pratis, ubi apes aestate serena
Floribus insidunt variis, et candida circum
Lilia funduntur, strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, causasque requirit
Inscius Aeneas; quae sint ea flumina porro,
Quive viri tanto complerint agmine ripas.
Tum pater Anchises: Animae, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethaei ad fluminis undam
Securos latices, et longa oblivio potant.
Has equidem memorare tibi, atque ostendere coram,
Jampridem hanc prolem cupio enumerare meorum;
Quo magis Italia mecum laetere reperta.
O pater! anne aliquas ad coelum hinc ire putandum est

Sublimes animas, iterumque in tarda reverti
Corpora? quae lucis miseris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te suspensum, nate, tenebo,
Suscipit Anchises; atque ordine singula pandit.

Principio, coelum, ac terras, camposque liquentis,
Lucentemque globum Lunae, Titaniaque astra
Spiritus intus alit; totamque, infusa per artus,
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque genus, vitaeque volantum,
Et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
Igneus est ollis vigor, et coelestis origo,
Seminibus; quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc metuunt, cupiuntque; dolent, gaudentque; neque
Dispiciunt, clausae tenebris, et carcere cecco. [auras
Quin et, supremo quum lumine vita relinquit,
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeae excedunt pestes: penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. Aliae panduntur inanis,
Suspendae, ad ventos: aliis sub gurgite vasto
Infecum cluitur scelus, aut exuritur igni.
Quisque suos, patimur, Manis: exinde per amplum
Mittimur Elysium, et pauci laeta arva tenemus:
Donec longa dies, perfecto temporis orbe,
Concretam exemit labem, purumque relinquit
Aetherium sensum, atque auram similiq; licis ignem.

Quas ego te terras, et quanta per aequora vectum
Accipio ! quantis jactatum, nate, periclis !
Quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent !
Ille autem : Tua me, genitor, tua tristis imago,
Saepius occurrens, haec limina tendere adegit :
Stant sale Tyrrheno classes. Da jungere dextram,
Da, genitor ; teque amplexu ne subtrahe nostro.
Sic memorans, largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum :
Ter, frustra comprehensa, manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.

Interea videt Aeneas in valle reducta
Seclusum nemus, et virgulta sonantia silvis,
Lethaeumque, domos placidas qui praenatat, amnem.
Hunc circum innumerae gentes, populi que volabant ;
Ac, veluti in pratis, ubi apes aestate serena
Floribus insidunt variis, et candida circum
Lilia funduntur, strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, causasque requirit
Inscius Aeneas ; quae sint ea flumina porro,
Quive viri tanto complerint agmine ripas.
Tum pater Anchises : Animae, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethaei ad fluminis undam
Securos latices, et longa obliviae potant.
Has equidem memorare tibi, atque ostendere coram,
Jam pridem hanc prolem cupio enumerare meorum ;
Quo magis Italia mecum laetere reperta.
O pater ! anne aliquas ad coelum hinc ire putandum est

Sublimes animas, iterumque in tarda reverti
Corpora? quae lucis miseris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te suspensum, nate, tenebo,
Suscipit Anchises; atque ordine singula pandit.

Principio, coelum, ac terras, camposque liquentis,
Lucentemque globum Lunae, Titaniaque astra
Spiritus intus alit; totamque, infusa per artus,
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque genus, vitaeque volantum,
Et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
Igneus est ollis vigor, et coelestis origo,
Seminibus; quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc metuunt, cupiuntque; dolent, gaudentque; neque
Dispiciunt, clausae tenebris, et carcere caeco. [auras
Quin et, supremo quum lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeae excedunt pestes: penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. Aliae panduntur inanis,
Suspendae, ad ventos: aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.
Quisque suos, patimur, Manis: exinde per amplum
Mittimur Elysium, et pauci laeta arva tenemus:
Donec longa dies, perfecto temporis orbe,
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Aetherium sensum, atque aurâ simplicis ignem.

Has omnis, ubi mille rotam volvere per annos,
Lethaeum ad fluvium deus evocat agmine magno ;
Scilicet immemores supera ut convexa revisant
Rursus, et incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchises : natumque, unaque Sibyllam
Conventus trahit in medios, turbamque sonantem ;
Et tumulum capit, unde omnis longo ordine possit
Adversos legere, et venientum discere voltus.

Nunc age, Dardaniam prolem quae deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illustris animas, nostrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, et te tua fata docebo.

Ille, vides, pura juvenis qui nititur hasta,
Proxima sorte tenet lucis loca ; primus ad auras
Aetherias Italo commixtus sanguine furget,
Silvius, Albanum nomen, tua postuma proles :
Quem tibi longaevo ferum Lavinia conjunx
Educat silvis, regem, regumque parentem :
Unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas, Trojanae gloria gentis,
Et Capys, et Numitor, et, qui te nomine reddet,
Silvius Aeneas ; pariter pietate vel armis
Egregius, si umquam regnandam acceperit Albam.
Qui juvenes quantas ostentant, adspice, vires !
Atque umbrata gerunt civili tempora quercu.
Hi tibi Nomentum, et Gabios, urbemque Fidenam ;
Hi Collatinas imponent montibus arces,
[Laude pudicitiae celebres, addentque superbos]

Pometios, Castrumque Inui, Bolamque, Coramque.
 Haec tum nomina erunt; nunc sunt sine nomine terrae.
 Quin et avo comitem sese Mavortius addet
 Romulus; Assaraci quem sanguinis Ilia mater
 Educet. Viden' ut geminae stant vertice cristae,
 Et pater ipse suo superum jam signat honore?
 En! hujus, nate, auspiciis illa incluta Roma
 Imperium terris, animos aequabit Olympo,
 Septemque una sibi muro circumdabit arces,
 Felix prole virum: qualis Berecynthia mater
 Invehitur curru Phrygias turrita per urbis,
 Laeta deum partu, centum complexa nepotes,
 Omnis coelicolas, omnis supera alta tenentis.
 Huc geminas nunc flecte acies: hanc adspice gentem,
 Romanosque tuos. Hic Caesar, et omnis Iuli
 Progenies, magnum coeli ventura sub axem.
 Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
 Augustus Caesar, Divi genus: aurea condet
 Saecula qui rursus Latio, regnata per arva
 Saturno quondam; super et Garamantas et Indos
 Proferet imperium: jacet extra sidera tellus,
 Extra anni Solisque vias, ubi coelifer Atlas
 Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
 Hujus in adventum jam nunc et Caspia regna
 Responsis horrent divom, et Maeotia tellus,
 Et septemgemini turbant trepida ostia Nili.
 Nec vero Alcides tantum telluris obivit,
 Fixerit aeripedem cervam licet, aut Erymanthi

Pacarit nemora, et Lernam tremefecerit arcu :
Nec, qui pampineis victor juga flectit habenis,
Liber, agens celfo Nyfae de vertice tigris.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis ?
Aut metus Aufonia prohibet consistere terra ?

Quis procul ille autem ramis insignis olivae,
Sacra ferens ? Nosco crinis incana menta
Regis Romani, primus qui legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis et paupere terra
Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriae, residesque movebit,
Tullus, in arma viros, et jam defueta triumphis
Agmina. Quem juxta sequitur jaçantior Ancus,
Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris
Vis et Tarquinius reges, animamque superbam
Ultoris Bruti, fascisque videre receptos ?
Consulis imperium hic primus, saevasque securis,
Accipiet ; natosque pater, nova bella moventis,
Ad poenam pulchra pro libertate vocabit :
Infelix ! Utcumque ferent ea facta minores,
Vincet amor patriae, laudumque immensa cupido.
Quin Decios, Drufosque procul, saevumque securi
Adspice Torquatum, et referentem signa Camillum.
Illae autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animae nunc, et dum nocte prementur,
Heu ! quantum inter se bellum, si lumina vitae
Attigerint, quantas acies stragemque ciebunt !
Aggeribus focer Alpinis atque arce Monoeci

Descendens ; gener adversis instructus Eois.
 Ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella ;
 Neu patriae validas in viscera vertite vires :
 Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo ;
 Projice tela manu, sanguis meus.
 Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
 Victor aget currum, caesis insignis Achivis.
 Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenae,
 Ipsumque Aeaciden, genus armipotentis Achilli ;
 Ultus avos Trojae, templa et temerata Minervae.
 Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cossæ, relinquat ?
 Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli,
 Scipiadas, cladem Libyæ ; parvoque potentem
 Fabricium ; vel te fulco, Serrane, ferentem ?
 Quo fessum rapitis, Fabii ? tu Maximus ille es,
 Unus qui nobis cunctando restituis rem.
 Excudent alii spirantia mollius aera,
 Credo equidem ; vivos ducent de marmore voltus ;
 Orabunt causas melius, coelique meatus
 Describent radio, et surgentia sidera dicent :
 Tu regere imperio populos, Romane, memento ;
 Hæc tibi erunt artes ; pacisque imponere morem,
 Parcere subiectis, et debellare superbos.
 Sic pater Anchises, atque hæc mirantibus addit :
 Adspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis
 Ingreditur, victorque viros supereminet omnis !
 Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
 Sistet ; eques sternet Poenos, Gallumque rebellem,

Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.

Atque hic Aeneas ; una namque ire videbat
Egregium forma juvenem, et fulgentibus armis,
Sed frons laeta parum, et dejecto lumina voltu :
Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem ?
Filius, ane aliquis magna de stirpe nepotum ?
Qui strepitus circa comitum ! quantum instar in ipso est !
Sed Nox atra caput tristi circumvolat umbra.

Tum pater Anchises, lacrimis ingressus obortis :

O nate ! ingentem luctum ne quaere tuorum :
Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sinent. Nimum vobis Romana propago
Visa potens, superi, propria haec si dona fuissent.
Quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus ! vel quae, Tiberine, videbis
Funera, quum tumulum praeterlabere recentem !
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet avos ; nec Romula quondam
Ullo se tantum tellus jactabit alumino.

Heu pietas ! heu prisca fides ! invictaque bello
Dextera ! non illi se quisquam impune tulisset
Obvius armato, seu quum pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.

Heu miserande puer ! si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis :
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis, et fungar inani
Munere. Sic tota passim regione vagantur

Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.
Quae postquam Anchises natum per singula duxit,
Incenditque animam famae venientis amore ;
Exin bella viro memorat quae deinde gerenda,
Laurentisque docet populos, urbemque Latini ;
Et quo quemque modo fugiatque, feratque, laborem.

Sunt geminae Somni portae : quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus Umbris :
Altera candenti perfecta nitens elephanto ;
Sed falsa ad coelum mittunt insomnia Manes.
His ibi tum natum Anchises, unaque Sibyllam,
Prosequitur dictis, portaque emittit eburna :
Ille viam fecat ad navis, fociosque revisit.
Tum se ad Cajetae recto fert limite portum.
Ancora de prora jacitur : stant littore puppes.

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER SEPTIMUS.

Tu quoque littoribus nostris, Aeneïa nutrix,
Aeternam moriens famam, Caieta, dedisti ;
Et nunc servat honos sedem tuus, ossaque nomen
Hesperia in magna, si qua est ea gloria, signat.
At pius, exsequiis, Aeneas, rite solutis,
Aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
Aequora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Adspirant aerae in noctem, nec candida cursus
Luna negat : splendet tremulo sub lumine pontus.

Proxima Circaeae raduntur littora terrae ;
Dives inaccessos ubi Solis filia lucos
Assiduo resonat cantu, testisque superbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenuis percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum,
Vincla recusantum, et fera sub nocte rudentum ;
Setigerique sues, atque in praesepibus urfi
Saevire, ac formae magnorum ululare luporum :
Quos hominum ex facie dea saeva potentibus herbis

Induerat Circe in voltus ac terga ferarum.
Quae ne monstra pii paterentur talia Troës
Delati in portus, neu littora dira subirent ;
Neptunus ventis implevit vela secundis,
Atque fugam dedit, et praeter vada fervida vexit.

Jamque rubescebat radiis mare, et aethere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis,
Quum venti posuere, omnisque repente resedit
Fatus, et in lento luctantur marmore tonitruae.
Atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum
Prospicit. Hunc inter fluvio Tiberinus amoeno,
Vorticibus rapidis, et multa flavus arena,
In mare prorumpit. Varias circumque, supraque,
Adfetae ripis volucres, et fluminis alveo,
Aethera mulcebant cantu, luctoque volabant.
Flectere iter sociis, terraeque advertere proras
Imperat, et laetus fluvio succedit opaco.

Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
Quum primum Aufoniis exercitus adpulit oris,
Expediam, et primae revocabo exordia pugnae :
Tu vatem, tu, diva, mone. Dicam horrida bella :
Dicam acies, actosque animis in funera reges,
Tyrrenamque manum, totamque sub arma coactam
Hesperiam. Major rerum mihi nascitur ordo :
Majus opus moveo. Rex arva Latinus, et urbis,
Jam senior, longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica

Accipimus : Fauno Picus pater ; isque parentem
Te, Saturne, refert : tu sanguinis ultimus auctor.
Filius huic, fato divom, prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa est.
Sola domum, et tantas servabat filia sedes,
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio, totaque petebant
Aufonia : petit, ante alios pulcherrimus omnis,
Turnus, avis atavisque potens, quem regia conjunx
Adjungi generum miro properabat amore ;
Sed variis portenta deum terroribus obstant.

Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque metu servata per annos :
Quam pater, inventam primas quum conderet arces,
Ipse ferebatur Phoebo sacrasse Latinus,
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
Hujus apes summum densae, mirabile dictu !
Stridore ingenti, liquidum trans aethera vectae,
Obsedere apicem ; et, pedibus per mutua nexis,
Examen subitum ramo frondente pependit.
Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
Adventare virum, et partis petere agmen easdem
Partibus ex isdem, et summa dominarier arce.

Praeterea, castis adolet dum altaria taedis,
Ut juxta genitorem adstat Lavinia virgo,
Visa, nefas ! longis comprehendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
Regalisque accensa comas, accensa coronam,

Insignem gemmis ; tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum spargere testis.
Id vero horrendum ac visu mirabile ferri :
Namque fore illustrem fama, fatisque, caneant
Ipsam ; sed populo magnum portendere bellum.

At rex, sollicitus monstris, oracula Fauni,
Fatidici genitoris, adit, lucosque sub alta
Consult Albunea : nemorum quae maxima sacro
Fonte sonat, saevamque exhalat opaca mephitim.
Hinc Italiae gentes, omnisque Oenotria tellus,
In dubiis responsa petunt : huc dona sacerdos
Quum tulit, et caesarum ovium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit ;
Multa modis simulacra videt volitantia naris,
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Colloquio, atque imis Acheronta adfatur Avernis.
Hic et tum pater ipse, petens responsa, Latinus
Centum lanigeras mactabat rite bidentis ;
Atque harum effultus tergo, stratisque, jacebat,
Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco est :
Ne pete connubiis natam fociare Latinis,
O mea progenies ! thalamis neu crede paratis :
Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant ; quorumque ab stirpe nepotes
Omnia sub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
Adspicit Oceanum, vertique regique videbunt.
Haec responsa patris Fauni, monitusque silenti
Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus ;

Sed circum late volitans jam Fama per urbis
Aufonias tulerat, quum Laomedontia pubes
Gramineo ripae religavit ab aggere classem.

Aeneas, primique duces, et pulcher Iulus,
Corpora sub ramis deponunt arboris altae;
Instituuntque dapes, et adorea liba per herbam
Subjiciunt epulis; sic Jupiter ille monebat;
Et Cereale solum pomis agrestibus augent.
Consumtis hic forte aliis, ut vertere morsus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu malisque audacibus orbem
Fatalis erusti, patulis nec parcere quadris;
Heus! etiam mensas consumimus? inquit Iulus,
Nec plura, alludens. Ea vox audita laborum
Prima tulit sinem; primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac, stupefactus numine, pressit.
Continuo, Salve, fatis mihi debita Tellus,
Vosque, ait, o fidi Trojae, salvete, Penates!
Hic domus, haec patria est. Genitor mihi talia, namque
Nunc repeto, Anchises, fatorum arcana reliquit:
Quum te, nate, fames, ignota ad littora vectum,
Accisis coget dapibus consumere mensas;
Tum sperare domos defessus, ibique memento
Prima locare manu, moliri que aggere, tecta.
Haec erat illa fames: haec nos suprema manebat,
Exitii positura modum.
Quare agite, et primo laeti cum lumine solis,
Quae loca, quive habeant homines, ubi moenia gentis,

Vestigemus, et a portu diversa petamus.

Nunc pateras libate Jovi, precibusque vocate

Anchisen, genitorem; et vina reponite mensis.

Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat, et Geniumque loci, primamque deorum
Tellurem, Nymphasque, et adhuc ignota precatur
Flumina: tum Noctem, Noctisque orientia signa,
Idaeumque Jovem, Phrygiamque ex ordine Matrem,
Invocat, et duplicis, Coeloque Ereboque, parentes.
Hic Pater omnipotens ter coelo clarus ab alto
Intonuit; radiisque ardentem lucis, et auro,
Ipse, manu quatiens, ostendit ab aethere nubem.
Diditur hic subito Trojana per agmina rumor,
Advenisse diem quo debita moenia condant.
Certatim instaurant epulas, atque omine magno
Crateras laeti statuunt, et vina coronant.

Postera quum prima lustrabat lampade terras
Orta dies; urbem, et finis, et littora gentis
Diversi explorant; haec fontis stagna Numici,
Hunc Thybrim fluvium, hic fortis habitare Latinos.
Tum fatus Anchisa, delectos ordine ab omni,
Centum oratores augusta ad moenia regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes;
Donaque ferre viro, pacemque exposcere Teucris.
Haud mora, festinant jussi, rapidisque feruntur
Passibus. Ipse humili designat moenia fossa,
Moliturque locum; primasque in littore sedes,
Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.

Jamque, iter emensi, turres ac tecta Latinorum
 Ardua cernebant juvenes, muroque subibant.
 Ante urbem pueri, et primaevae flore juventus,
 Exercentur equis, domitantque in pulvere currus ;
 Aut acris tendunt arcus, aut lenta lacertis
 Spicula contorquent ; cursuque ictuque laceffunt :
 Quum, praevectus equo, longaevi regis ad auris
 Nuntius ingentis ignota in veste reportat
 Advenisse viros. Ille intra tecta vocari
 Imperat, et folio medius confedit avito.

Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis.
 Urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
 Horrendum silvis, et religione parentum.
 Hic sceptrae accipere, et primos attollere fascis,
 Regibus omen erat : hoc illis curia templum,
 Hae sacris sedes epulis : hic, ariete caeso,
 Perpetuis soliti patres considere mensis.
 Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
 Antiqua e cedro, Italusque, paterque Sabinus
 Vitifator, curvam servans sub imagine falcem,
 Saturnusque senex, Janique bifrontis imago,
 Vestibulo adstabant ; aliique ab origine reges,
 Martiaque ob patriam pugnando volnera passi.
 Multaque praeterea sacris in postibus arma,
 Captivi pendent currus, curvaeque secures,
 Et cristae capitum, et portarum ingentia claustra,
 Spiculaque, clipeique, ereptaque rostra carinis.
 Ipse Quirinali lituo, parvaeque sedebat

Succinctus trabea, laevaue ancile gerebat
 Picus, equum domitor: quem, capta cupidine, conjunx,
 Aurea percussum virga, versumque venenis,
 Fecit avem Circe, sparsitque coloribus alas.

Tali intus templo divom, patriaue, Latinus,
 Sede sedens, Teucros ad sese in tecta vocavit;
 Atque haec ingressis placido prior edidit ore:

Dicite, Dardanidae; neque enim nescimus et urbem,
 Et genus, auditique advertitis aequore cursum;
 Quid petitis? quae causa rates, aut cujus egentes,
 Littus ad Ausonium tot per vada caerulea vexit?
 Sive errore viae, seu tempestatibus acti,
 Qualia multa mari nautae patiuntur in alto,
 Fluminis intrastis ripas, portuque sedetis;
 Ne fugite hospitium, neve ignorete Latinos
 Saturni gentem, haud vinclo nec legibus aequam,
 Sponte sua veterisque dei se more tenentem.
 Atque equidem memini, fama est obscurior annis,
 Auruncos ita ferre fenes, his ortus ut agris
 Dardanus Idaeas Phrygiae penetrarit ad urbis,
 Threiciamque Samum, quae nunc Samothracia fertur.
 Hinc illum, Corythi Tyrrhena ab sede profectum,
 Aurea nunc folio stellantis regia coeli
 Accipit, et numerum divorum altaribus addit.

Dixerat; et dicta Ilioneus sic voce secutus:
 Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
 Atra subegit hiems vestris succedere terris,
 Nec sidus regione viae, littusve sefellit:

Confilio hanc omnes, animisque volentibus, urbera
Adferimur, pulsi regnis, quae maxima quondam
Extremo veniens Sol adspiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis : Jove Dardana pubes
Gaudet avo : Rex ipse Jovis de gente suprema,
Troïus Aeneas, tua nos ad limina misit.
Quanta per Idaeos, saevis effusa Mycenis,
Tempestas ierit campos ; quibus actus uterque,
Europae atque Asiae, fatis concurrerit orbis ;
Audiit et, si quem tellus extrema refuso
Submovet Oceano, et, si quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
Diluvio ex illo tot vasta per aequora vecti,
Dis sedem exigua patriis, litusque rogamus
Innocuum, et cunctis undanque auramque patentem.
Non erimus regno indecores ; nec vestra feretur
Fama levis, tantive abolefcet gratia facti ;
Nec Trojam Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Aeneae juro, dextramque potentem,
Sive fide, seu quis bello est expertus, et armis ;
Multi nos populi, multae (ne temne, quod ultro
Praeferimus manibus vittas, ac verba precantia)
Et petiere sibi et voluere adjungere gentes.
Sed nos fata deum vestras exquirere terras
Imperiis egere suis. Hinc Dardanus ortus
Huc repetit ; jussisque ingentibus urguet Apollo
Tyrrhenum ad Thybrim, et fontis vada sacra Numici.
Dat tibi praeterea Fortunae parva prioris

Munera, reliquias Troja ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras :
Hoc Priami gestamen erat, quum jura vocatis
More daret populis, sceptrumque, facerque tiaras,
Iliadumque labor, vestes.

Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, soloque immobilis haeret,
Intentos volvens oculos. Nec purpura regem
Picta movet, nec sceptrum movent Priameia tantum,
Quantum in connubio natae, thalamoque, moratur ;
Et veteris Fauni volvit sub pectore fortem :
Hunc illum fatis externa ab sede profectum
Portendi generum, paribusque in regna vocari
Auspiciis ; huic progeniem virtute futuram
Egregiam, et totum quae viribus occupet orbem.
Tandem laetus ait : Di nostra incepta secudent,
Auguriumque suum. Dabitur, Trojane, quod optas.
Munera nec sperno. Non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri, Trojaeve opulentia deerit.
Ipse modo Aeneas, nostri si tanta cupido est,
Si jungi hospitio properat, sociusque vocari,
Adveniat ; voltus neve exhorrescat amicos :
Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Est mihi nata, viro gentis quam jungere nostrae,
Non patrio ex adyto fortes, non plurima coelo
Monstra sinunt : generos externis adfore ab oris,
Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum

Nomen in astra ferant. Hunc illum poscere fata
Et reor, et, si quid veri mens augurat, opto.
Haec effatus, equos numero pater eligit omni:
Stabant ter centum nitidi in praeseqibus altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Instratos ostro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent:
Tecti auro, fulvum mandant sub dentibus aurum.
Absenti Aeneae currum, geminosque jugalis
Semine ab aetherio, spirantis naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos daedala Circe
Supposita de matre nothos furata creavit.
Talibus, Aeneadae, donis dictisque Latini,
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.

Ecce! autem Inachiis sese referebat ab Argis
Saeva Jovis conjunx, aurasque investa tenebat;
Et laetum Aeneam, classemque ex aethere longo
Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terrae;
Deferuisse rates. Stetit acri fixa dolore.
Tum, quassans caput, haec effundit pectore dicta:
Heu stirpem invisam! et fati contraria nostris
Ista Phrygam! num Sigeis occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incensa cremavit
Troja viros? medias acies, mediosque per ignes
Invenere viam. At, credo, mea numina tandem
Fessa jacent, odiis aut exsaturata quievi!
Quin etiam patria excussos infesta per undas

Ausa sequi, et profugis toto me opponere ponto.
 Absumtae in Teucros vires coelique, marisque.
 Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
 Profuit? optato conduntur Thybridis alveo,
 Securi pelagi, atque mei. Mars perdere gentem
 Immanem Lapithum valuit: concessit in iras
 Ipse deum antiquam genitor Calydonia Dianae; [tem?
 Quod scelus aut Lapithas tantum, aut Calydonia meren-
 Ast ego, magna Jovis conjunx, nil linquere inausum
 Quae potui infelix, quae memet in omnia verti,
 Vincor ab Aenea. Quod, si mea numina non sunt
 Magna fatis, dubitem haud equidem implorare quod
 usquam est:

Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.
 Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
 Atque immota manet fatis Lavinia conjunx:
 At trahere, atque moras tantis licet addere rebus;
 At licet amborum populos exscindere regum.
 Hac gener atque focer coëant mercede sorum.
 Sanguine Trojano et Rutulo dotabere, virgo;
 Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
 Cissicis praegnans ignis enixa jugalis:
 Quin idem Venèri partus suus, et Paris alter;
 Funestaeque iterum recidiva in Pergama taedae.

Haec ubi dicta dedit, terras horrenda petivit:
 Luctificam Allecto dirarum ab sede sororum
 Infernisque ciet tenebris, cui tristia bella,
 Iraeque, insidiaeque, et crimina noxia, cordi.

Odit et ipse pater, Pluton, odere sorores
Tartareae monstrum : tot sese vertit in ora,
Tam faevae facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur :
Hunc mihi da proprium, virgo fata Nocte, laborem,
Hanc operam, ne noster honos, infractave cedat
Fama loco ; neu connubiis ambire Latinum
Aeneadae possint, Italosve obsidere finis.
Tu potes unanimos armare in proelia fratres,
Atque odiis versare domos ; tu verbera testis,
Funereasque inferre faces : tibi nomina mille,
Mille nocendi artes. Fecundum concute pectus,
Disjice compositam pacem, fere crimina belli :
Arma velit, poscatque simul, rapiatque juvenus.

Exin Gorgoneis Allecto infecta venenis
Principio Latium, et Laurentis testa tyranni
Celsa petit, tacitumque obsedit limen Amatae :
Quam, super adventu Teucrûm, Turnique hymenaeis,
Femineae ardentem curaeque iraeque coquebant.
Huic dea caeruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque sinum praecordia ad intima subdit ;
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
Ille, inter vestis et levia pectora lapsus,
Volvitur attactu nullo, fallitque furentem
Vipeream inspirans animam : fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae,
Inneſcitque comas, et membris lubricus errat.
Ac, dum prima lues, udo sublapsa veneno,

Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem,
 Necdum animus toto percepit pectore flammam;
 Mollius, et solito matrum de more, locuta est,
 Multa super nata lacrimans, Phrygiisque hymenacis:
 Exsulibusne datur ducenda Lavinia Teucris,
 O genitor? nec te miseret nataeque, tuique?
 Nec matris miseret, quam primo aquilone relinquet
 Perfidus, alta petens, abducta virgine, praedo?
 At non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor,
 Ledaemque Helenam Trojanas vexit ad urbes.
 Quid tua sancta fides? quid cura antiqua tuorum,
 Et consanguineo toties data dextera Turno?
 Si gener externa petitur de gente Latinis,
 Idque sedet, Faunisque premunt te iussa parentis;
 Omnem equidem sceptris terram quae libera nostris
 Disfidet, externam reor, et sic dicere divos:
 Et Turno, si prima domus repetatur origo,
 Inachus Acrisiusque patres, mediaeque Mycenae.

His ubi nequidquam dictis experta Latinum
 Contra stare videt, penitusque in viscera lapsum
 Serpentis furiale malum, totamque pererrat;
 Tum vero infelix, ingentibus excita monstribus,
 Immensam sine more furit lymphata per urbem:
 Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
 Quem pueri, magno in gyro, vacua atria circum,
 Intenti ludo, exercent: ille actus habena
 Curvatis fertur spatiiis: stupet inscia supra
 Impubesque manus, mirata volubile buxum:

Dant animos plagae. Non cursu segnior illo
Per medias urbis agitur, populosque feroces.
Quin etiam in silvas, simulato numine Bacchi,
Majus adorta nefas, majoremque orsa furorem,
Evolat, et natam frondosis montibus abdit;
Quo thalamum eripiat Teucris, taedasque moretur:
Euoe Bacche! fremens, solum te virgine dignum,
Vociferans; etenim mollis tibi sumere thyrsos,
Te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem.

Fama volat; Furiisque accensas pectore matres
Idem omnis simul ardor agit, nova quaerere tecta.
Deseruere domos: ventis dant colla, comasque.
Ast aliae tremulis ululatibus aethera complent,
Pampineasque gerunt, incinctae pellibus, hastas.
Ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
Sustinet, ac natae Turnique canit hymenaeos,
Sanguineam torquens aciem; torvunique repente
Clamat: Io matres, audite, ubi quaeque, Latinae!
Si qua piis animis manet infelicitis Amatae
Gratia, si juris materni cura remordet;
Solvite crinalis vittas, capite orgia mecum.

Talem inter silvas, inter deserta ferarum,
Reginam Allecto stimulis agit undique Bacchi.
Postquam visa satis primos acuisse furores,
Consiliumque omnemque domum vertisse Latini;
Protenus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
Acrifoneis Danaë fundasse colonis,

Praecipiti delata noto. Locus Ardea quondam
Dictus avis : et nunc magnum manet Ardea nomen ;
Sed fortuna fuit. Tectis hic Turnus in altis
Jam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Allecto torvam faciem, et furialia membra
Exuit : in voltus sese transformat anilis,
Et frontem obscenam rugis arat ; induit albos
Cum vitta crinis ; tum ramum innectit olivæ ;
Fit Calybe Junonis anus templique sacerdos ;
Et juveni ante oculos his se cum vocibus offert :

Turne, tot incassum fusos patiére labores,
Et tua Dardaniis transcribi sceptrá colonis ?
Rex tibi conjugium, et quæsitás sanguine dotes
Abnegat ; externusque in regnum quæritur heres.
I nunc, ingratis offer te, irrísse, periclis :
Tyrrenas, i, sterne acies ; tege pace Latinos.
Haec adeo tibi me, placida quum nocte jaceres,
Ipsa palam fari omnipotens Saturnia jussit.
Quare age, et armari pubem, portisque moveri
Laetus in arma para ; et Phrygios, qui flumine pulchro
Confedere, duces, pictasque exure carinas.
Coelestum vis magna jubet. Rex ipse Latinus,
Ni dare conjugium, et dicto parere fatetur,
Sentiat, et tandem Turnum experiatur in armis.

Hic juvenis, vatem irridens, sic orsa vicissim
Ore refert : Classis invecetas Thybridis alveo
Non, ut rere, meas effugit nuntius auris.
Ne tantos mihi finge metus : nec regia Juno.

Immemor est nostri.

Sed te, victa situ, verique effeta, senectus,
O mater! curis nequidquam exercet, et, arma
Regum inter, falsa vatem formidine ludit.
Cura tibi, divum effigies et templa tueri:
Bella viri pacemque gerent, quis bella gerenda.

Talibus Allecto dictis exarsit in iras.

At juveni oranti subitus tremor occupat artus;
Deriguerunt oculi: tot Erinnys sibilat hydrys,
Tantaque se facies aperit. Tum, flammea torquens
Lumina, cunctantem et quaerentem dicere plura
Repulit; et geminos erexit crinibus anguis,
Verberaque insonuit, rabidoque haec addidit ore:
En! ego victa situ, quam, veri effeta, senectus,
Arma inter regum, falsa formidine ludit:
Respice ad haec: adsum dirarum ab sede sororum;
Bella manu, letumque gero.

Sic effata, facem juveni conjecit, et atro
Lumine fumantis fixit sub pectore taedas.
Olli somnum ingens rumpit pavor, ossaque et artus
Perfundit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens fremit; arma toro testisque requirit.
Saevit amor ferri, et scelerata infania belli;
Ira super: magno veluti quum flamma sonore
Virgea suggeritur costis undantis aëni,
Exsultantque aestu latices; furit intus aquai
Fumidus, atque alte spumis exuberat, amnis;
Nec jam se capit unda; volat vapor ater ad auras.

Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum
Indicit primis juvenum, et jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere sinibus hostem :
Se fatis ambobus, Teucrisque, venire, Latinisque.
Haec ubi dicta dedit, divosque in vota vocavit,
Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formae movet, atque juventae ;
Hunc atavi reges ; hunc claris dextera factis.

Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis
Arte nova ; speculata locum, quo littore pulcher
Insidiis cursuque feras agitabat Iulus.
Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Objicit, et noto naris contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent : quae prima laborum
Causa fuit, belloque animos accendit agrestis.

Cervus erat forma praestanti et cornibus ingens,
Tyrrhidae pueri quem, matris ab ubere raptum,
Nutribant, Tyrrheusque pater, cui regia parent
Armenta, et late custodia credita campi.
Adsaetum imperiis foror omni Silvia cura,
Mollibus intexens, ornabat, cornua fertis,
Pescabatque ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille, manum patiens, mensaeque adfectus herili,
Errabat silvis ; rursusque ad limina nota
Ipse domum fera quamvis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidae venantis Iuli
Commovere canes ; fluvio quum forte secundo

Deflueret, ripaque aestus viridante levaret.
Ipse etiam, eximiae laudis succensus amore,
Ascanius curvo direxit spicula cornu :
Nec dextrae erranti deus afuit ; aëtaque multo
Perque uterum sonitu perque ilia venit arundo.
Satius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Successitque gemens stabulis, questuque, cruentus,
Atque imploranti similis, tectum omne replebat.
Silvia prima foror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat, et duros conclamat agrestis.
Olli, pestis enim tacitis latet aspera silvis,
Improvisi adsunt ; hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidis nodis : quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrheus,
Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta spirans immane securi.

At faeva e speculis tempus dea nata nocendi
Ardua tecta petit stabuli ; et de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem : qua protenus omne
Contremuit nemus, et silvae intonere profundae.
Audiit et Triviae longe lacus : audiit amnis
Sulfurea Nar albus aqua, fontesque Velini ;
Et trepidae matres pressere ad pectora natos.

Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolae : nec non et Troia pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.

Direxere acies. Non jam certamine agresti
 Stipitibus daris agitur, sudibusve praeustis ;
 Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
 Horrescit strictis feges ensibus, aeraque fulgent
 Sole laceffita, et lucem sub nubila jaçant :
 Fluctus uti primo coepit quum albescere vento,
 Paullatim sese tollit mare, et altius undas
 Erigit ; inde imo confurgit ad aethera fundo.

Hic juvenis, primam ante aciem, stridente sagitta,
 Natorum Tyrrhei fuerat qui maximus, Almo
 Sternitur ; haesit enim sub gutture vulnus, et udae
 Vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.
 Corpora multa virum circa, seniorque Galaesus,
 Dum paci medium se offert ; justissimus unus
 Qui fuit, Aufoniisque olim ditissimus arvis :
 Quinque greges illi balantum, quina redibant
 Armenta, et terram centum vertebat aratris.

Atque ea per campos aequo dum Marte geruntur,
 Promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
 Imbuit, et primae commisit funera pugnae,
 Deserit Hesperiam, et, coeli convexa per auras,
 Junonem victrix adfatur voce superba :
 En ! perfecta tibi bello discordia tristi :
 Dic, in amicitiam coëant, et foedera jungant.
 Quandoquidem Aufonio resperfi sanguine Teucros,
 Hoc etiam his addam : tua si mihi certa voluntas,
 Finitimas in bella feram rumoribus urbis,
 Accendamque animos infani Martis amore,

Undique ut auxilio veniant ; spargam arma per agros.
 Tum contra Juno : Terrorum et fraudis abunde est.
 Stant belli caussae : pugnatur comminus armis :
 Quae fors prima dedit, sanguis novus imbuit arma.
 Talia connubia, et talis celebrent hymenaeos
 Egregium Veneris genus et rex ipse Latinus.
 Te super aetherias errare licentius auras
 Haud Pater ille velit, summi regnator Olympi.
 Cede locis. Ego, si qua super fortuna laborum est,
 Ipsa regam. Talis dederat Saturnia voces.
 Illa autem attollit stridentis anguibus alas,
 Cocytique petit fedem, supera ardua linquens.

Est locus Italiae medio sub montibus altis
 Nobilis, et fama multis memoratus in oris,
 Amsancti valles : densis hunc frondibus atrum
 Urguet utrimque latus nemoris, medioque fragosus
 Dat sonitum faxis, et torto vertice, torrens :
 Hic specus horrendum, faevi spiracula Ditis,
 Monstratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
 Pestiferas aperit faucis ; quâs condita Erinnyes,
 Invisum numen, terras coelumque levabat.

Nec minus interea extremam Saturnia bello
 Imponit regina manum. Ruit omnis in urbem
 Pastorum ex acie numerus, caesosque reportant
 Almonem puerum foedatique ora Galaesi ;
 Implorantque deos, obtestanturque Latinum.
 Turnus adest, medioque in crimine, caedis et ignis
 Terrorem ingeminat : Teucros in regna vocari ;

Stirpem admisceri Phrygiam ; se limine pelli.
 Tum, quorum, attonitae Baccho, nemora avia matres
 Insultant thiasis, neque enim leve nomen Amatae,
 Undique collecti coeunt, Martemque fatigant.
 Illicet infandum cuncti contra omina bellum,
 Contra fata deum, perverso numine, poscunt :
 Certatim regis circumstant tecta Latini.
 Ille, velut pelagi rupes immota, resistit :
 Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
 Quae sese, multis circum latrantibus undis,
 Mole tenet scopuli ; nequidquam et spumea circum
 Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga.
 Verum, ubi nulla datur caecum exsuperare potestas
 Consilium, et saevae nutu Junonis eunt res ;
 Multa deos aurasque pater testatus inanis,
 Frangimur heu ! fatis, inquit, ferimurque procella.
 Ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas,
 O miseri ! Te, Turne, nefas, te triste manebit
 Supplicium ; votisque deos venerabere feris :
 Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus ;
 Funere felici spoliior. Nec plura locutus
 Sepsit se tectis, rerumque reliquit habenas.

Mos erat Hesperio in Latio, quem protenus urbes
 Albanæ coluere sacrum, nunc, maxima rerum,
 Roma colit, quum prima movent in proelia Martem,
 Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum,
 Hyrcanisve, Arabisve, parant, seu tendere ad Indos,
 Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.

Sunt geminae Belli portae, sic nomine dicunt,
Religione sacrae, et saevi formidine Martis :
Centum aerei claudunt vestes, aeternaque ferri
Robora ; nec custos absistit limine Janus.
Has, ubi certa sedet patribus sententia pugnae,
Ipse, Quirinali trabea cinctuque Gabino
Insignis, referat stridentia limina Consul ;
Ipse vocat pugnas : sequitur tum cetera pubes ;
Aereaque adfensu conspirant cornua rauco.
Hoc et tum Aeneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, tristisque recludere portas.
Abstinit tactu pater, aversusque refugit
Foeda ministeria, et caecis se condidit umbris.
Tum regina deùm, coelo delapsa, morantis
Impulit ipsa manu portas, et, cardine verso,
Belli ferratos rupit Saturnia postes.

Ardet, inexcita, Ausonia, atque immobilis ante :
Pars pedes ire parat campis ; pars arduus altis
Pulverulentus equis furit : omnes arma requirunt.
Pars levis clipeos, et spicula lucida terunt
Arvina pingui, subiguntque in cote securis ;
Signaque ferre juvat, sonitusque audire tubarum.
Quinque adeo magnae, positis incudibus, urbes
Tela novant, Atina potens, Tiburque superbum,
Ardea, Crustumerique, et turrigerae Antemnae.
Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque salignas
Umbonum cratis : alii thoracas aënos,
Aut levis ocreas lento ducunt argento :

Vomeris huc et falcis honos, huc omnis aratri
 Cessit amor : recoquunt patrios fornacibus ensis.
 Clasica jamque sonant ; it bello tessera signum.
 Hic galeam tectis trepidus rapit ; ille frementis
 Ad juga cogit equos ; clipeumque, auroque trilicem
 Loricam induitur, fidoque accingitur ense.

Pandite nunc Helicon, deae, cantusque movete,
 Qui bello exciti reges ; quae quemque secutae
 Complerint campos acies ; quibus Itala jam tum
 Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis :
 Et meministis enim, divae, et memorare potestis ;
 Ad nos vix tenuis famae perlabitur aura.

Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris,
 Contemptor divom, Mezentius ; agminaque armat-
 Filius huic juxta, Lausus, quo pulchrior alter
 Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni :
 Lausus, equum domitor, debellatorque ferarum,
 Ducit Agyllina nequidquam ex urbe secutos
 Mille viros ; dignus, patriis qui laetior esset
 Imperiis, et cui pater haud Mezentius esset.

Post hos, insignem palma per gramina currum,
 Victoresque ostentat equos, fatus Hercule pulchro,
 Pulcher Aventinus ; clipeoque insigne paternum,
 Centum angues, cinctamque, gerit, serpentibus Hydram ;
 Collis Aventini silva quem Rhea sacerdos
 Furtivum partu sub luminis edidit oras,
 Mixta deo mulier, postquam Laurentia victor,
 Geryone extincto, Tirynthius attigit arva,

Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu, saevosque gerunt in bella dolones ;
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.
Ipse pedes, tegumen torquens immane leonis,
Terribili impexum faeta, cum dentibus albis
Indutus capiti, sic regia testa subibat
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.

Tum gemini fratres Tiburtia moenia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catillusque, acerque Coras, Argiva juvenus,
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur ;
Ceus, duo nubigenae quum vertice montis ab alto
Descendunt Centauri, Homolen, Othrymque nivalem
Linquentes cursu rapido : dat euntibus ingens
Silva locum, et magno cedunt virgulta fragore.

Nec Praenestinae fundator defuit urbis,
Volcano genitum pecora inter agrestia regem,
Inventumque focis, omnis quem credidit aetas,
Cacculus. Hunc legio late comitatur agrestis :
Quique altum Praeneste viri, quique arva Gabinæ
Junonis, gelidumque Anienem, et, roscida ravis,
Hernica faxa colunt ; quos, dives Anagnia, pascis,
Quos, Amasene pater. Non illis omnibus arma,
Nec clipei currusve sonant : pars maxima glandes
Liventis plumbi spargit ; pars spicula gestat
Bina manu ; fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti : vestigia nuda sinistri
Instituere pedis ; crudus tegit altera pero.

At Messapus, equum domitor, Neptunia proles,
 Quem neque fas igni cuiquam, nec sternere ferro,
 Jam pridem refides populos, desuetaque bello
 Agmina, in arma vocat subito, ferrumque retractat.
 Hi Fescenninas acies, Aequosque Faliscos;
 Hi Soractis habent arces, Flaviniæque arva,
 Et Cimini cum monte lacum, lucosque Capenos.
 Ibant aequati numero, regemque canebant:
 Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
 Quum sese e pascu referunt, et longa canoros
 Dant per colla modos; sonat amnis, et Asia longe
 Pulsa palus.

Nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto
 Misceri putet; æriam sed gurgite ab alto
 Urgueri volucrum raucarum ad littora nubem.

Ecce! Sabinorum prisco de sanguine, magnum
 Agmen agens, Clausus, magnique ipse agminis instar;
 Claudia nunc a quo diffunditur et tribus, et gens,
 Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
 Una ingens Amiterna cohors, priscique Quirites,
 Ereti manus omnis, oliviferaeque Mutuscae;
 Qui Nomentum urbem, qui Rosæ rura Velini,
 Qui Tetricæ horrentis rupes, montemque Severum,
 Casperiamque colunt, Forulosque, et flumen Himellæ;
 Qui Thybrim Fabarimque bibunt, quos frigida misit
 Nursia, et Hortinæ classes, populique Latini;
 Quosque secans, infestum, interluit Allia, nomen:
 Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,

Saevus ubi Orion hibernis conditur undis,
Vel, quum sole novo densae torrentur aristae
Aut Hermi campo, aut Lyciae flaventibus arvis.
Scuta sonant, pulsuque pedum conterrita tellus.

Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hostis,
Curru jungit Halesus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris; et quos de collibus altis
Aurunci misere patres, Sidicinaque juxta
Aequora; quique Cales linquunt; amnisque vadosi
Aecola Volturni, pariterque Saticulus asper,
Oscorumque manus. Teretes sunt aclydes illis
Tela; sed haec lento mos est aptare flagello:
Laevas caetra tegit: falcati comminus enses.

Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Oebale, quem generasse Telon Sebethide nympha
Fertur, Teleboum Capreas quum regna teneret
Jam senior: patriis sed non et filius arvis
Contentus, late jam tum ditione premebat
Sarraestis populos, et quae rigat aequora Sarnus, [nae.
Quique Rufras Batulumque tenent, atque arva Celen-
Et quos maliferae despectant moenia Abellae:
Teutonico ritu soliti torquere cateias;
Tegmina quis capitum raptus de subere cortex;
Aerataeque micant peltae, micat aereus ensis.

Et te montosae misere in proelia Nerfae,
Ufens, insignem fama et felicibus armis:
Horrida praecipue cui gens, adfuetaque multo

Venatu nemorum, duris Aequicula glebis.
Armati terram exercent, semperque recentis
Conveſtare juvat praedas, et vivere raptō.

Quin et Marrubia venit de gente ſacerdos,
Fronde ſuper galeam et felici comitus oliva,
Archippi regis miſſu, fortiffimus Umbro:
Vipereo generi, et graviter ſpirantibus hydris,
Spargere qui ſomnos cantuque manuque ſolebat,
Mulcebatque iras, et morſus arte levabat.
Sed non Dardaniae medicari cuſpidis ictum
Evaluit; neque eum juvere in volnera cantus
Somniferi, et Marſis quaefitae montibus herbae.
Te nemus Anguitiae, vitrea te Fucinus unda,
Te liquidi flevere lacus.

Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius: inſignem quem mater Aricia miſit,
Eduſtum Egeriae lucis, humentia circum
Littora, pinguis ubi et placabilis ara Dianae. [vercae
Namque ferunt fama, Hippolytum, poſtquam arte no-
Occiderit, patriasque explevit ſanguine poenas,
Turbatis diſtractus equis, ad ſidera rurfus
Aetheria et ſuperas coeli veniſſe ſub auras,
Paeoniis revocatum herbis, et amore Dianae.
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina furgere vitae,
Ipſe repertorem medicinae talis et artis
Fulmine Phocbigenam Stygias detrufit in undas.
At Trivia Hippolytum ſecretis alma recondit

Sedibus, et nymphae Egeriae nemorique relegat :
Solus ubi, in silvis Italis, ignobilis aevum
Exigeret, verfoque ubi nomine Virbius esset.
Unde etiam templo Triviae, lucisque sacratiss,
Cornipedes arcentur equi ; quod littore curram,
Et juvenem, monstris pavidi effudere marinis.
Filius ardentis haud secius aequore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.

Ipse inter primos, praestanti corpore, Turnus
Vertitur, arma tenens, et toto vertice supra est.
Cui, triplici crinita juba, galea alta Chimaeram
Sustinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignis :
Tam magis illa fremens, et tristibus effera flammis,
Quam magis effuso crudefcunt sanguine pugnae.
At levem clipeum sublatis cornibus Io
Auro insignibat, jam faetis obsita, jam bos,
Argumentum ingens, et custos virginis Argus,
Caelataque amnem fundens pater Inachus urna.
Insequitur nimbus peditum, clipeataque totis
Agmina densentur campis, Argivaeque pubes,
Auruncaeque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacrae acies, et, picti scuta, Labici :
Qui saltus, Tiberine, tuos, sacrumque Numici
Littus arant, Rutulosque exercent vomere collis,
Circacumque jugum ; quis Jupiter Anxurus arvis
Praesidet, et viridi gaudens Feronia luco ;
Qua Saturae jacet atra palus, gelidusque per imas
Quaerit iter vallis, atque in mare conditur, Ufens.

Hos super advenit, Volsca de gente, Camilla,
Agmen agens equitum, et florentis aere catervas,
Bellatrix: non illa colo calathisve Minervae
Femineas adsueta manus, sed proelia virgo
Dura pati, cursuque pedum praevertere ventos.
Illa vel intactae segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu laessisset aristas;
Vel mare per medium, fluctu suspenso tumentis,
Ferret iter, celeris nec tingueret aequore plantas.
Illam omnis, tectis agrisque effusa, juvenus,
Turbaque miratur matrum, et prospectat euntem,
Attonitis inhians animis; ut regius ostro
Velet honos levis humeros; ut sibula crinem
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipsa pharetram,
Et pastorem praefixa cuspide myrtum.

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER OCTAVUS.

UT belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, et rauco strepuerunt cornua cantu ;
Utque acris concussit equos, utque impulit arma ;
Extemplo turbati animi : simul omne tumultu
Conjurat trepido Latium, faevitque juvenus
Efferat. Ductores primi, Messapus, et Ufens,
Contemtorque deum, Mezentius, undique cogunt
Auxilia, et latos vastant cultoribus agros.
Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, et, Latio consistere Teucros,
Advectum Aencan classi, victosque Penatis
Inferre, et fatis regem se dicere posci,
Edoceat, multasque viro se adjungere gentis
Dardanio, et late Latio increbrescere nomen.
Quid struat his coeptis, quem, si Fortuna sequatur,
Eventum pugnae cupiat, manifestius ipsi,
Quam Turno regi, aut regi adparere Latino.
Talia per Latium : quae Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat aestu ;

Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
 In partisque rapit varias, perque omnia versat :
 Sicut aquae tremulum labris ubi lumen aënis
 Sole percussum, aut radiantis imagine Lunae,
 Omnia pervolitat late loca ; jamque sub auras
 Erigitur, summiq; ferit laquearia tecti.

Nox erat ; et terras animalia fessa per omnis,
 Alituum pecudumque genus, sopor altus habebat :
 Quum pater in ripa, gelidique sub aetheris axe,
 Aeneas, tristi turbatus pectora bello,
 Procubuit, seramque dedit per membra quietem.
 Huic deus ipse loci fluvio Tiberinus amoeno
 Populeas inter senior se attollere frondis
 Vifus : eum tenuis glauco velabat amictu
 Carbasus, et crinis umbrosa tegebat arundo :
 Tum sic adfari, et curas his demere dictis :

O fate gente deûm ! Trojanam ex hostibus urbem
 Qui revehis nobis, aeternaque Pergama fervas,
 Exspectate solo Laurenti arvisque Latinis,
 Hic tibi certa domus ; certi, ne absiste, Penates ;
 Neu belli terrere minis. Tumor omnis et irae
 Concessere deûm.

Jamque tibi, ne vana putes haec fingere somnum,
 Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
 Triginta capitum fetus enixa, jacebit ;
 Alba, solo recubans, albi circum ubera nati :
 Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum ;
 Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis

Afcenius clari condet cognominis Albam.
 Haud incerta cano. Nunc qua ratione, quod infat,
 Expedias victor, paucis, adverte, docebo.
 Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
 Qui regem Evandrum comites, qui signa fecuti,
 Delegere locum, et pofuere in montibus urbem,
 Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
 Hi bellum adfidue ducunt cum gente Latina:
 Hos caflris adhibe focios, et foedera junge.
 Ipfe ego te ripis et recto flumine ducam,
 Adverfum remis superes subvectus ut amnem.
 Surge age, nate dea; primisque cadentibus aflris
 Junoni fer rite preces, iramque minasque
 Supplicibus fupera votis. Mihi victor honorem
 Perfolves. Ego fum, pleno quem flumine cernis
 Stringentem ripas, et pinguia culta fecantem,
 Caeruleus Thybris, coelo gratiffimus amnis.
 Hic mihi magna domus: celfis caput urbibus exit.

Dixit, deinde lacu Fluvius fe condidit alto,
 Ima petens. Nox Aenean, fomnusque reliquit.
 Surgit, et, aetherii fpectans orientia Solis
 Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
 Sustulit, ac talis effundit ad aethera voces: [est.
 Nymphae, Laurentes Nymphae, genus amnibus unde
 Tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine fancto!
 Accipite Aenean, et tandem arcete periclis.
 Quo te cumque lacus, miferantem incommoda noflra,
 Fonte tenet, quocumque folo pulcherrimus exis;

Semper honore meo, semper celebrabere donis,
Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.
Adsis o tantum ! et propius tua numina firmes.

Sic memorat, geminasque legit de classe biremis,
Remigioque aptat ; socios simul instruit armis.
Ecce autem ! subitum atque oculis mirabile monstrum,
Candida per silvam cum fetu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conspicitur, sus :
Quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxima Juno,
Maestat, sacra ferens, et cum grege sistit ad aram.
Thybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem
Leniit, et tacita resluens ita substitit unda,
Mitis ut in morem stagni, placidaeque paludis,
Sterneret aequor aquis, remo ut luctamen abesset.
Ergo iter inceptum celerant rumore secundo :
Labitur uncta vadis abies ; mirantur et undae,
Miratur nemus infuetum, fulgentia longe
Scuta virum fluvio, pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos superant flexus, variisque teguntur
Arboribus, viridisque fecant placido aequore silvas.
Sol medium coeli conscenderat igneus orbem :
Quam muros arcemque procul, ac rara domorum
Tecta vident ; quae nunc Romana potentia coelo
Acquavit : tum res inopes Evandrus habebat.
Ocius advertunt proras, ubique propinquant.
Forte die sollemnem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadae magno divisque ferebat

Ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
Una omnes juvenum primi, pauperque senatus,
Tura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.
Ut celsas videre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, et tacitis incumbere remis;
Terrentur visu subito, cunctique relictis
Confurgunt mensis. Audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obuius ipse;
Et procul e tumulo: Juvenes, quae causa subegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.
Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?
Tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta,
Paciferaeque manu ramum praetendit olivae:
Trojugenas, ac tela vides inimica Latinis;
Quos illi bello profugos egere superbo.
Evandrum petimus. Ferte haec, et dicite lectos
Dardaniae venisse duces, focia arma rogantis.
Obstupuit tanto percussus nomine Pallas:
Egredere o! quicumque es, ait, coramque parentem
Adloquere, ac nostris succede penatibus hospes:
Excepitque manu, dextramque amplexus inhaesit.
Progressi subeunt luco, fluxumque relinquunt.
Tum regem Aeneas dictis adfatur amicis:
Optime Graiugenum, cui me Fortuna precari,
Et vitta comtos voluit praetendere ramos;
Non equidem extimui Danaum quod ductor, et Arcas.
Quodque ab stirpe fores geminis conjunctus Attidis;
sed mea me virtus, et sancta oracula divom,

Cognatique patres, tua terris didita fama,
 Conjunxere tibi, et fatis egere volentem.
 Dardanus, Iliacae primus pater urbis et auctor,
 Electra, ut Graii perhibent, Atlantide cretus,
 Advchitur Teneros; Electram maximus Atlas
 Edidit, aetheros humero qui sustinet orbis.
 Vobis Mercurius pater est, quem candida Mata
 Cyllenae gelido conceptum vertice fudit;
 At Maiam, auditis si quidquam credimus, Atlas,
 Idem Atlas generat, coeli qui sidera tollit.
 Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
 His fretus, non legatos, neque prima per artem
 Tentamenta tui pepigi: me, me ipse, meumque
 Objecit caput, et supplex ad limina veni.
 Gens eadem, quae te, crudeli Dauniae bello
 Insequitur: nos si pellant, nihil a fore credunt,
 Quin omnem Hesperiam penitus sua sub iuga mittant.
 Et mare, quod supra, teneant, quodque adluit infra.
 Accipe, daque fidem. Sunt nobis fortia bello
 Pectora; sunt animi, et rebus spectata Juventus.
 Dixerat Aeneas: ille os oculosque loquentis
 Jam dudum, et totum lustrabat lumine corpus.
 Tum sic pauca refert: Ut te, fortissime Teuerum,
 Accipio agnoscoque libens! ut verba parentis,
 Et vocem Anchisae magni, voltumque, recordor!
 Nam memini, Hecionae visentem regna fororis,
 Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
 Protenus Arcadiae gelidos invisere sinus.

Tum mihi prima genas vestibat flore juvena ;
Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
Laomedontiaden : sed cunctis altior ibat
Anchises. Mihi mens juvenali ardebat amore
Compellare virum, et dextrae conjungere dextram.
Accessi, et cupidus Phenei sub moenia duxi.
Ille mihi insignem pharetram, Lyciasque sagittas,
Discedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
Frenaque bina, meus quae nunc habet, aurea, Pallas.
Ergo et, quam petitis, juncta est mihi foedere dextra ;
Et, lux quum primum terris se caestina reddet,
Auxilio laetos dimittam, opibusque juvabo.
Interea sacra haec, quando huc venistis amici,
Annuæ, quae differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum, et jam nunc sociorum adfuescite mensis.

Haec ubi dicta, dapes jubet et sublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili ;
Praecipuumque toro, et villosi pelle leonis,
Accipit Aeneas, folioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim, araeque sacerdos,
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratae Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Aeneas, simul et Trojana juvenus,
Perpetui tergo bovis, et lustralibus extis.

Postquam exempta fames, et amor compressus edendi,
Rex Evandrus ait : Non haec sollemnia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
Vana superstitio, veterumque ignara deorum,

Impofuit. Saevis, hofpes Trojane, periclis
Servati facimus ; meritosque novamus honores.
Jam primum faxis fufpenfam hanc adfpice rupem :
Disiectae procul ut moles, defertaque montis
Stat domus, et scopuli ingentem traxere ruinam.
Hic fpelunca fuit, vafte fubmota recessu ;
Semihominis Caci facies quam dira tenebat,
Solis inacceffam radiis ; femperque recenti
Caede tepebat humus ; foribusque adfixa fuperbis,
Ora virum trifti pendebant pallida tabo.
Huic monftro Volcanus erat pater : illius atros
Ore vomens ignis, magna fe mole ferebat.
Attulit et nobis aliquando optantibus aetas
Auxilium, adventumque dei. Nam maximus ultor,
Tergemini nece Geryonae fpoliisque fuperbus,
Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
Ingentis ; vallemque boves, amnemque tenebant.
At furiis Caci mens effera, ne quid inaufum
Aut intractatum fcelerisve dolive fuiffet,
Quatuor a ftabulis praefianti corpore tauros
Avertit, totidem forma fuperante juvencas ;
Atque hos, ne qua forent pedibus veftigia rectis,
Cauda in fpeluncam tractos, verfisque viarum
Indiciis raptos, faxo occultabat opaco.
Quaerenti nulla ad fpeluncam figna ferebant.
Interea, quum jam ftabulis faturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet,
Disceffu mugire boves, atque omne querelis

Impleri nemus, et colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vastoque sub antro
Mugit, et Caci spem custodita fefellit.
Hic vero Alcidae furiis exarferat atro
Felle dolor: rapit arma manu, nodisque gravatum:
Robur; et aetherii cursu petit ardua montis.
Tum primum nostri Cacum videre timentem,
Turbatumque oculis. Fugit illicet ocior Euro,
Speluncamque petit: pedibus timor addidit alas.
Ut sese inclussit, ruptisque immane catenis
Dejecit saxum, ferro quod et arte paterna
Pendebat, fultosque emuniit objice postes,
Ecce! furens animis aderat Tirynthius; omnemque
Accessum lustrans huc ora ferebat, et illuc,
Dentibus infrendens. Ter totum, fervidus ira,
Lustrat Aventini montem; ter faxea tentat
Limina nequidquam; ter fessus valle resedit.
Stabat acuta filex, praecisis undique faxis,
Speluncae dorso insurgens, altissima visu;
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo laevum incumbibat ad amnem,
Dexter in adversum nitens concussit, et imis
Avolsam solvit radicibus; inde repente
Impulit: impulsu quo maximus insonat aether,
Disfultant ripae, refluitque exterritus amnis.
At specus, et Caci detecta adparuit ingens
Regia, et umbrosae penitus patuere cavernae:
Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens

Infernas referet sedes, et regna recludat
Pallida, dis invisa, superque immane barathrum
Cernatur, trepidentque immisso lumine Manes.
Ergo, insperata deprensum in luce repente,
Inclusumque cavo saxo, atque insueta rudentem,
Desuper Alcides telis premit, omniaque arma
Advocat, et ramis vastisque molaribus instat.
Ille autem, neque enim fuga jam super ulla pericli,
Faucibus ingentem fumum. mirabile dictu!
Evomit, involvitque domum caligine caeca,
Prospectum eripiens oculis; glomeratque sub antro
Fumiferam noctem, commixtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
Praecipiti injectit saltu, qua plurimus undam
Fumus agit, nebulaque ingens specus aestuat atra.
Hic Cacum in tenebris, incendia vana vomentem,
Corripit, in nodum complexus, et angit inhaerens
Elisos oculos, et siccum sanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revolsis;
Abstractaeque boves, abjurataeque rapinae
Coelo ostendantur, pedibusque informe cadaver
Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo
Terribilis oculos, voltum, villosaque factis
Pectora semiferi, atque extinctos faucibus ignis.
Ex illo celebratus honos, lactique minores
Servavere diem; primusque Potitius auctor,
Et domus Herculei custos Pinaria sacri
Hanc aram ludo statuit, quae Maxima semper

Dicetur nobis, et erit quae maxima semper.
Quare agite, o juvenes! tantarum in munere laudum,
Cingite fronde comas, et pocula porrigite dextris,
Communemque vocate deum, et date vina volentes.
Dixerat; Herculea bicolor quum populus umbra
Velavitque comas, foliisque innexa pependit;
Et facer implevit dextram scyphus. Ocius omnes
In mensam laeti libant, divosque precantur.

Devexo interea propior fit Vesper Olympo:
Jamque sacerdotes, primusque Potitius, ibant,
Pelibus in morem cincti, flammisque ferebant.
Instaurant epulas, et mensae grata secundae
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum,
Populeis adsunt evincti tempora ramis;
Hic juvenum chorus, ille senum; qui carmine laudes
Herculeas et facta ferunt: ut prima novercae
Monstra, manu, geminosque, premens, eliserit anguis;
Ut bello egregias idem disjecerit urbis,
Trojamque, Oechaliamque; ut duros mille labores
Rege sub Eurystheo, fatis Junonis iniquae,
Pertulerit: Tu nubigenas, invictae, bimembris,
Hylaeumque, Pholiumque manu, tu Cresia mactas
Prodigia, et vastum Nemea sub rupe leonem:
Te Stygii tremuere lacus, te janitor Orci,
Ossa super recubans antro semesa cruento:
Nec te ullae facies, non terruit ipse Typhoeus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem

Lernaeus turba capitem circumstetit anguis.
Salve ! vera Jovis proles, decus addite divi ;
Et nos, et tua dexter adi pede sacra secundo.
Talia carminibus celebrant ; super omnia Caci
Speluncam adjiciunt, spirantemque ignibus ipsum :
Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant.

Exin se cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. Ibat rex, oblitus aevo ;
Et comitem Aeneam juxta, natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam sermone levabat.
Miratur, facilisque oculos fert omnia circum,
Aeneas, capiturque locis ; et singula laetus
Exquiratque auditque virum monumenta priorum.
Tum rex Evandrus, Romanae conditor arcis :
Haec nemora indigenae Fauni Nymphaeque tenebant,
Gensque virum truncis et duro robore nata :
Quis neque mos, neque cultus erat ; nec jungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto :
Sed rami, atque, asper victu, venatus alebat.
Primus ab aethereo venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, et regnis exsul ademptis.
Is genus indocile, ac dispersum montibus altis,
Composuit, legesque dedit ; Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
Aurea quae perhibent, illo sub rege fuerunt
Saecula : sic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paullatim, ac decolor, aetas,
Et belli rabies, et amor successit habendi.

Tum manus Aufonia, et gentes venerè Sicanae;
Saepius et nomen posuit Saturnia tellus.

Tum reges, asperque, immani corpore, Thybris:
A quo post Itali fluvium cognomine Thybrim
Diximus; amisit verum vetus Albula nomen.

Me pulsum patria, pelagique extrema sequentem,
Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
His posuere locis, matrisque egere tremenda
Carmentis Nymphae monita, et deus auctor Apollo.

Vix ea dicta, dehinc progressus monstrat et aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam [rem,
Quam memorant, Nymphae priscum Carmentis hono-
ratis fatidicae, cecinit quae prima futuros
Aeneadas magnos, et nobile Pallanteum.

Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
Retulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycae.

Nec non et sacri monstrat nemus Argileti,
Testaturque locum, et letum docet hospitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam sedem, et Capitolia, ducit,
Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.

Jam tum religio pavidos terrebat agrestis
Dira loci: jam tum silvam saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem,
Quis deus, incertum est, habitat deus: Arcades ipsum
Credunt se vidisse Jovem, quum saepe nigrantem
Aegida concuteret, dextra nimbosque cieret.
Haec duo praeterea disiectis oppida muris,

Reliquias veterumque vides monumenta virorum.
 Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem :
 Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

Talibus inter se dictis ad tecta subibant
 Pauperis Evandri, passimque armenta videbant
 Romanoque foro et lautis mugire Carinis.
 Ut ventum ad sedes ; Haec, inquit, limina victor
 Alcides subiit ; haec illum regia cepit.
 Aude, hospes, contemnere opes, et te quoque dignum
 Finge deo ; rebusque veni non asper egenis.
 Dixit ; et angusti subter fastigia tecti
 Ingentem Aenean duxit, stratisque locavit
 Effultum foliis et pelle Libystidis ursae.
 Nox ruit, et fuscis tellurem amplectitur alis.

At Venus, haud animo nequidquam exterrita, mater,
 Laurentumque minis et duro mota tumultu,
 Vulcanum adloquitur, thalamoque haec conjugis aureo
 Incipit, et dictis divinum adspirat amorem :
 Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
 Debita casurasque inimicis ignibus arces ;
 Non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
 Artis opisque tuae ; nec te, carissime conjunx,
 Incassumve tuos volui exercere labores :
 Quamvis et Priami deberem plurima natis,
 Et durum Aeneae flevissem saepe laborem.
 Nunc Jovis imperiis Rutulorum constitit oris :
 Ergo eadem supplex venio, et sanctum mihi numen
 Arma rogo, genetrix nato. Te filia Nerei,

Te potuit lacrimis Tithonia flectere conjunx.
Adspice, qui coëant populi, quae moenia clausis
Ferrum acuant portis in me excidiumque meorum.
Dixerat; et niveis hinc, atque hinc, diva lacertis
Cunctantem amplexu molli foveat. Ille repente
Accepit solitam flammam; notusque medullas
Intravit calor, et labefacta per ossa cucurrit:
Non secus atque olim, tonitru quum rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit, laeta dolis, et formae conscia, conjunx.
Tum pater aeterno fatur devinctus amore:
Quid causas petis ex alto? fiducia cessit
Quo tibi, diva, mei? similis si cura fuisset,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset;
Nec Pater omnipotens Trojam, nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.
Et nunc, si bellare paras, atque haec tibi mens est;
Quidquid in arte mea possum promittere curae,
Quod fieri ferro liquidove potest electro,
Quantum ignes animaeque valent: absiste precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus,
Optatos dedit amplexus, placidumque petivit,
Conjugis infusus gremio, per membra soporem.

Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactae
Curriculo expulerat somnum; quum femina primum,
Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva,
Impositum, cinerem et sopitos suscitavit ignis,
Noctem addens operi; famulasque ad lumina longo

Exercet penso ; castum ut fervare cubile
 Conjugis, et possit parvos educere natos :
 Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo,
 Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit.

Insula Sicanium juxta latus Aeoliamque
 Erigitur Liparen, fumantibus ardua faxis :
 Quam subter specus, et, Cyclopum exesa caminis,
 Antra Aetnaea tonant ; validique incudibus ictus
 Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis
 Stricturae Chalybum, et fornacibus ignis anhelat ;
 Volcani domus, et Volcania nomine tellus.
 Hoc tunc ignipotens coelo descendit ab alto.
 Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
 Brontesque, Steropesque, et nudus membra Pyracmon.
 His informatum manibus, jam parte polita,
 Fulmen erat ; toto genitor quae plurima coelo
 Dejecit in terras : pars imperfecta manebat.
 Tris imbris torti radios, tris nubis aquosae
 Addiderant, rutili tris ignis, et alitis austri :
 Fulgores nunc horridos, sonitumque, metumque
 Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
 Parte alia, Marti currumque rotasque volucris
 Instabant, quibus ille viros, quibus excitat urbis ;
 Aegidaque horriferam, turbatae Palladis arma,
 Certatim squamis serpentum, auroque, polibant,
 Connexosque anguis, ipsamque in pectore divae
 Gorgona, defecto vertentem lumina collo.
 Tollite cuncta, inquit, coeptosque auferte labores,

Aetnaei Cyclopes, et huc advertite mentem :
Arma acri facienda viro : nunc viribus usus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
Praecipitate moras. Nec plura effatus, et illi
Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti : fluit aes rivis, aurique metallum ;
Volnificusque chalybs vasta fornace liquefcit.
Ingentem clipeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum ; septenosque orbibus orbis
Impediunt. Alii ventosis follibus auras
Accipiunt redduntque : alii stridentia tinguunt
Aera lacu : gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese multa vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris,
Evandrum ex humili tecto lux fuscitat alma,
Et matutini volucrum sub culmine cantus.
Confurgit senior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis :
Tum lateri atque humeris Tegeaeum subligat ensen,
Demissa ab laeva pantherae terga retorquens.
Nec non et gemini custodes limine ab alto
Praecedunt gressumque canes comitantur herilem.
Hospitis Aeneae sedem et secreta petebat,
Sermonum memor, et promissi muneris, heros.
Nec minus Aeneas se matutinus agebat.
Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
Congressi jungunt dexteras, mediisque residunt

Aedibus, et licito tandem sermone fruuntur.

Rex prior haec :

Maxime Teucrorum ductor, quo sospite numquam
 Res equidem Trojae victas, aut regna, fatebor ;
 Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
 Exiguac vires : hinc Tusco claudimur anni ;
 Hinc Rutulus premit, et murum circumsonat armis.
 Sed tibi ego ingentis populos, opulentaque regnis
 Jungere castra paro ; quam fors inopina salutem
 Ostentat : fatis huc te poscentibus adfers.
 Haud procul hinc, saxo, incolitur, fundata vetusto,
 Urbis Agyllinae sedes ; ubi Lydia quondam
 Gens, bello praeclara, jugis infedit Etruscis.
 Hanc, multos florentem annos, rex deinde superbo
 Imperio et saevis tenuit Mezentius armis.
 Quid memorem infandas caedes, quid facta tyranni
 Effera ? di capiti ipsius generique reservent !
 Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
 Componens manibusque manus, atque oribus ora,
 Tormenti genus ! et, sanie taboque fluentis,
 Complexu in misero, longa sic morte necabat.
 At fessi tandem cives, infanda furentem,
 Armati circumstant ipsumque, domumque :
 Obtruncant socios, ignem ad fastigia jactant.
 Ille, inter caedes, Rutulorum, elapsus, in agros
 Confugere, et Turni defendier hospitibus armis.
 Ergo omnis furis surrexit Etruria justis :
 Regem ad supplicium praesenti Marte repossunt.

His ego te, Aenea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condensae littore puppes ;
Signaque ferre jubent : retinet longaeus haruspex
Fata canens : O Maeoniae delecta juvenus !
Flos veterum virtusque virum, quos justus in hostem
Fert dolor, et merita accendit Mezentius ira ;
Nulli fas Italo tantam subungere gentem :
Externos optate duces. Tum Etrusca resedit
Hoc acies campo, monitis exterrita divom.
Ipse oratores ad me regnique cironam
Cum sceptro misit mandatque insignia Tarcho,
Succedam castris, Tyrrhenaque regna capeffam.
Sed mihi tarda gelu, saecisque effeta, senectus
Invidet imperium, feraeque ad fortia vires.
Natum exhortarer, ni, mixtus matre Sabella,
Hinc partem patriae traheret. Tu, cujus et annis
Et generi fata indulgent, quem numina poscunt,
Ingredere, o Teucrûm atque Italûm fortissime ductor !
Hunc tibi praeterea, spes et solatia nostri,
Pallanta adjungam ; sub te tolerare magistro
Militem et grave Martis opus, tua cernere facta
Adfuescat, primis et te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo ; totidemque suo tibi nomine Pallas.

Vix ea fatus erat, defixique ora tenebant
Aeneas Anchisiades et fidus Achatas ;
Multaque dura suo tristi cum corde putabant,
Ni signum coelo Cytherea dedisset aperto.

Namque improvise vibratus ab aethere fulgor
Cum sonitu venit, et ruere omnia visa repente,
Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.
Suspiciunt : iterum atque iterum fragor increpat ingens :
Arma inter nubem, coeli in regione serena,
Per sudum rutilare vident, et pulsa tonare.
Obstupere animis alii ; sed Troius heros
Agnovit sonitum, et divinae promissa parentis.
Tum memorat : Ne vero, hospes, ne quare profecto,
Quem casum portenta ferant : ego poscor Olympo.
Hoc signum cecinit missuram diva creatrix,
Si bellum ingrueret ; Volcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.

Heu quantae miseris caedes Laurentibus instant !
Quas poenas mihi, Turne, dabis ! quam multa sub undas
Scuta virum, galeasque, et fortia corpora volves,
Thybrî pater ! Poscant acies, et foedera rumpant.

Haec ubi dicta dedit, folio se tollit ab alto ;
Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
Excitat, hesternumque Larem, parvosque Penatis
Laetus adit ; mactant lectas de more bidentis,
Evandrus pariter, pariter Trojana juvenus.
Post hinc ad navis graditur, sociosque revisit :
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Praestantis virtute legit ; pars cetera prona
Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
Nuntia ventura Ascanio rerumque, patrisque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva :

Ducunt exsortem Aeneae ; quem fulva leonis
Pellis obit totum, praefulgens unguibus aureis.

Fama volat, parvam subito volgata per urbem,
Ocius ire equites Tyrreni ad limina regis.
Vota meta duplicant matres, propiusque periclo
It Timor, et major Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus, dextram complexus euntis,
Haeret, inexpectum lacrimans ; ac talia fatur :

O ! mihi praeteritos referat si Jupiter annos ;
Qualis eram, quum primam aciem Praeneste sub ipsa
Stravi, scutorumque incendi victor acervos,
Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi ;
Nascenti cui tris animas Feronia mater,
Horrendum dictu ! dederat, terna arma movenda ;
Ter leto sternendus erat ; cui tunc tamen omnis
Abstulit haec animas dextra, et totidem exuit armis :
Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
Nate, tuo ; neque finitimus Mezentius usquam,
Huic capiti insultans, tot ferro saeva dedisset
Funera, tam multis viduasset civibus urbem.
At vos, o superi ! et divom tu maxime rector
Jupiter ! Arcadii, quaeso, miserescite regis,
Et patrias audite preces : Si numina vestra
Incolamem Pallanta mihi, si fata reservant,
Si visurus eum vivo, et venturus in unum ;
Vitam oro : patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris ;
Nunc, o nunc ! liceat crudelem abrumpere vitam,

Dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri,
Dum te, care puer, mea fera et sola voluptas,
Complexu teneo : gravior ne nuntius auris
Volneret. Haec genitor digressu dicta supremo
Fundebat : famuli collapsum in tecta ferebant.

Jamque adeo exierat portis equitatus apertis :
Aeneas inter primos, et sidus Achates ;
Inde alii Trojae proceres : ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde et pictis conspectus in armis ;
Qualis, ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignis,
Extulit os sacrum coelo, tenebrasque resolvit.
Stant pavidae in muris matres, oculisque sequuntur
Pulveream nubem, et fulgentis aere catervas.
Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
Armati tendunt. It clamor, et, agmine facto,
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

Est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
Religione patrum late facer : undique colles
Inclusere cavi et nigra nemus abiete cingunt.
Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum pecorisque deo, lucumque diemque,
Qui primi finis aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis ; celsoque omnis de colle videri
Jam poterat legio, et latis tendebat in arvis.
Huc pater Aeneas et bello lecta juvenus
Succedunt, fessique et equos et corpora curant.

At Venus aetherios inter, dea candida, nimbos
Dona ferens aderat ; natumque in valle reducta
Ut procul egelido secretum flumine vidit,
Talibus adfata est dictis, seque obtulit ultro :
En ! perfecta mei promissa conjugis arte
Munera : ne mox aut Laurentis, nate, superbos,
Aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.
Dixit, et amplexus nati Cytherea petivit ;
Arma sub adversa posuit radiantia quercu.
Ille, deae donis, et tanto laetus honore,
Expleri nequit, atque oculos per singula volvit,
Miraturque, interque manus, et brachia, versat
Terribilem cristis galeam flammisque vomentem,
Fatiferumque ensen, loricae ex aere rigentem,
Sanguineam, ingentem, qualis, quum caerulea nubes
Solis inardescit radiis, longaeque refulget ;
Tum levis ocreas electro auroque recocto,
Hastamque, et clipei non enarrabile textum.

Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inscius aevi,
Fecerat ignipotens ; illic genus omne futurae
Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella.
Fecerat et viridi fetam Mavortis in antro
Procubuisse lupam : geminos huic ubera circum
Ludere pendentis pueros, et lambere matrem
Impavidos ; illam, tereti cervice reflexam,
Mulcere alternos, et corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam, et raptas sine more Sabinas

Confessu caveae, magnis Circeſibus actis,
 Addiderat, ſubitoque novum conſurgere bellum
 Romulidis, Tatioque ſeni, Curibusque ſeveris.
 Poſt idem, inter ſe poſito certamine, reges
 Armati, Jovis ante aram, paterasque tenentes,
 Stabant, et caeſa jungebant foedera porca.
 Haud procul inde, citae Metum in diverſa quadrigae
 Diſtulerant ; at tu dictis, Albane, maneres !
 Raptabatque viri mendacis viſcera Tullus
 Per ſilvam, et ſparſi rorabant ſanguine vepres.
 Nec non Tarquinius ejeſtum Porſena jubebat
 Accipere, ingentique urbem obſidione premebat ;
 Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.
 Illum indignanti ſimilem, ſimilemque minanti,
 Adſpiceres, pontem auderet quod vellere Cocles,
 Et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis.
 In ſummo, cuſtos Tarpeiae, Manlius, arcis,
 Stabat pro templo, et Capitolia celfa tenebat ;
 Romuleoque recens horrebat regia culmo.
 Atque hic, auratis volitans, argenteus anſer,
 Porticibus, Gallos in limine adeſſe canebat :
 Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
 Deſenſi tenebris, et dono noctis opacae ;
 Aurea caefaries ollis, atque aurea veſtis ;
 Virgatis lucent ſagulis ; tum lactea colla
 Auro innectuntur ; duo quiſque Alpina coruſcant
 Gaefa manu, ſcutis proteſti corpora longis.
 Hic exſultantis Salios, nudosque Lupercos,

Lanigerosque apices, et lapsa ancilia coelo,
Extuderat: castrae ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis;
Et scelerum poenas, et te, Catilina, minaci
Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem:
Secretosque pios; his dantem jura Catonem.
Haec inter tumidi late maris ibat imago
Aurea; sed fluctu spumabant caerulea cano;
Et circum argento clari delphines in orbem
Aequora verrebant caudis, aestumque secabant.
In medio classis aeratas, Aetia bella,
Cernere erat; totumque instructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar
Cum Patribus, Populoque, Penatibus et magnis dis,
Stans celsa in puppi: geminas cui tempora flammæ
Laeta vomunt, patriumque aperitur vertice fidus.
Parte alia ventis et dis Agrippa secundis,
Arduus, agmen agens: cui, belli insigne superbum,
Tempora navali fulgent rostrata corona.
Hinc, ope barbarica, variisque Antonius armis,
Victor ab Auroræ populis, et littore rubro,
Aegyptum, viresque Orientis, et ultima secum
Bactra vehit; sequiturque, nefas! Aegyptia conjunx.
Una omnes ruere, ac totum spumare, reductis
Convolsam remis, rostrisque tridentibus, aequor.
Alta petunt: pelago credas innare revolsas

Cycladas, aut montis concurrere montibus altos :
Tanta mole viri turritis puppibus instant.
Stuppea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur : arva nova Neptunia caede rubescunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina sistro ;
Necdum etiam geminos a tergo respicit anguis.
Omnigenûmque deûm monstra, et latrator Anubis,
Contra Neptunum, et Venerem, contraque Minervam
Tela tenent. Saevit medio in certamine Mayors
Caelatus ferro, tristesque ex aethere Dirae ;
Et scissa gaudens vadit Discordia palla ;
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
Aëtius, haec cernens, arcum intendebat Apollo
Desuper : omnis eo terrore Aegyptus, et Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, et laxos jam jamque immittere funis.
Illam inter caedes, pallentem morte futura,
Fecerat ignipotens undis et Iapyge ferri ;
Contra autem, magno moerentem corpore Nilum,
Pandentemque sinus, et tota veste vocantem
Caeruleum in gremium, latebrosaque flumina, victos.
At Caesar, triplici investus Romana triumpho
Moenia, dis Italis votum immortale sacrabat,
Maxima tercentum totam delubra per urbem.
Laetitia ludisque viae, plausuque, fremebant :
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae ;
Ante aras terram caesi stravere juvenci.

Ipse, sedens niveo candentis limine Phoebi,
Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
Postibus : incedunt victae longo ordine gentes,
Quam variae linguis, habitu tam vestis, et armis.
Hic Nomadum genus et discinctos **Mulciber Afros**,
Hic **Lelegas**, **Carasque**, sagittiferosque **Gelonos**
Finxerat. **Euphrates** ibat jam mollior undis ;
Extremique hominum, **Morini**, **Rhenusque bicornis** ;
Indomitique **Dahae**, et, pontem indignatus, **Araxes**.

Talia, per clipeum **Volcani**, dona parentis,
Miratur ; rerumque ignarus, imagine gaudet,
Attollens humero famamque et fata nepotum.

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER NONUS.

ATQUE, ea diversa penitus dum parte geruntur,
Irim de coelo misit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumasias ore locuta est:
Turne, quod optanti divom promittere nemo
Auderet, volvenda dies, en! attulit ultro.
Aeneas, urbe, et fociis, et classe relicta,
Sceptra Palatini sedemque petit Evandri.
Nec fatis: extremas Corythi penetravit ad urbes;
Lydorumque manum, collectos armat agrestis.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.
Rumpe moras omnis, et turbata adripe castra.

Dixit, et in coelum paribus se sustulit alis;
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Agnovit juvenis, duplicisque ad sidera palmas
Sustulit, et tali fugientem est voce secutus:
Iri, decus coeli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde haec tam clara repente

Tempestas? medium video discedere coelum,
Palantisque polo stellas. Sequor omina tanta,
Quisquis in arma vocas. Et, sic effatus, ad undam
Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans; oneravitque aethera votis.

Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives equum, dives pictae vestis, et auri.
Messapus primas acies, postrema coercet
Tyrrhidae juvenes; medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, et toto vertice supra est:
Ceu, septem surgens sedatis amnibus, altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Quum refluit campis, et jam se condidit alveo.

Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab adversa conclamat mole Caius:
Quis globus, o cives! caligine volvitur atra!
Ferte citi ferrum, date tela, scandite muros;
Hostis adest, eia! Ingenti clamore per omnis
Condunt se Teucri portas, et moenia complent.
Namque ita discedens praeceperat, optimus armis,
Aeneas: si qua interea Fortuna fuisset,
Neu struere auderent aciem, neu credere campo;
Castra modo, et tutos fervarent aggere muros.
Ergo, etsi conferre manum pudor, iraque monstrat,
Objiciunt portas tamen, et praecepta faceffunt,
Armatique cavis expectant turribus hostem.
Turnus, ut ante volans tardum praecefferat agmen,

Viginti lectis equitum comitatus et urbi
 Improvisus adest : maculis quem Thracius albis
 Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra.
 Ecquis erit mecum, juvenes, qui primus in hostem ?
 En ! ait : et jaculum attorquens emittit in auras,
 Principium pugnae, et campo sese arduus infert.
 Clamore excipiunt socii, fremituque sequuntur
 Horrisono : Teucrùm mirantur inertia corda ;
 Non aequo dare se campo, non obvia ferre [huc,
 Arma viros, sed castra fovere. Huc turbidus, atque
 Lustrat equo muros, aditumque per avia quaerit.
 Ac, veluti pleno lupo infidiatus ovili,
 Quum fremit ad caulas, ventos perpeffus et imbris,
 Nocte super media : tuti sub matribus agni
 Balatum exercent : ille, asper, et improbus ira,
 Saevit in absentis : collecta fatigat edendi
 Ex longo rabies, et siccae sanguine fauces.
 Haud aliter Rutulo, muros et castra tuenti,
 Ignescunt irae : duris dolor ossibus ardet ;
 Qua tentet ratione aditus, et quae via clausos
 Excutiat Teucros vallo, atque effundat in aequor.
 Classsem, quae lateri castrorum adjuncta latebat,
 Aggeribus septam circum, et fluvialibus undis,
 Invadit ; sociosque incendia poscit ovantis,
 Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
 Tum vero incumbunt ; urguet praesentia Turni ;
 Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
 Diripere focos : piceum fert fumida lumen

Taedia, et commixtam Vulcanus ad astra favillam.

Quis deus, o Musae! tam saeva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?

Dicite. Prisca fides factio, sed fama perennis.

Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Aeneas classem, et pelagi petere alta parabat;

Ipsa deum fertur genetrix, Berecynthia, magnum

Vocibus his adfata Jovem: Da, nate, petenti,

Quod tua cara parens domito te poscit Olympo.

Pinea silva mihi, multos dilecta per annos,

Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,

Nigranti picea trabibusque obscurus acernis:

Has ego Dardanio juveni, quum classis egeret,

Laeta dedi: nunc sollicitam timor anxius urguet.

Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem,

Ne cursu quassatae ullo, neu turbine venti,

Vincantur. Prosit, nostris in montibus ortas.

Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:

O genetrix! quo fata vocas? aut quid petis istis?

Mortaline manu factae immortale carinae

Fas habeant; certusque incerta pericula lustrat

Aeneas? Cui tanta deo permessa potestas?

Immo, ubi defunctae finem portusque tenebunt

Ausonios, olim, quaecunque evaserit undis,

Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,

Mortalem eripiam formam, magnique jubebo

Aequoris esse deas: qualis Nereia Doto

Et Galatea secant spumantem pectore pontum.

Dixerat ; idque ratum, Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentis atraque voragine ripas
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.

Ergo aderat promissa dies, et tempora Parcae
Debita complerant ; quum Turni injuria Matrem
Admonuit ratibus sacris depellere taedas.
Hic primum nova lux oculis offulsit, et ingens
Visus ab Aurora coelum transcurrere nimbus,
Idaeique chori ; tum vox horrenda per auras
Excidit, et Troum Rutulorumque agmina complot :
Ne trepidate meas, Teucris, defendere navis,
Neve armate manus : maria ante exurere Turno,
Quam sacras dabitur pinus. Vos ite solutae,
Ite, deae pelagi ; Genetrix jubet. Et, sua quaeque,
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demersis aequora rostris
Ima petunt. Hinc virgineae, mirabile monstrum,
Quot prius aeratae steterant ad littora prorae,
Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur.

Obstupere animis Rutuli : conterritus ipse
Turbatis Messapus equis : cunctatur et amnis,
Rauca sonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci cessit fiducia Turno ;
Ultero animos tollit dictis, atque increpat ultro :
Trojanos haec monstra petunt ; his Jupiter ipse
Auxilium solitum eripuit : non tela, nec ignes
Exspectant Rutulos. Ergo maria invia Teucris,
Nec spes ulla fugae ; rerum pars altera adempta est :

Terra autem in nostris manibus ; tot millia, gentes
Arma ferunt Italiae. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges prae se jactant, responsa deorum.
Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva
Fertilis Ausoniae Troës : sunt et mea contra
Fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem,
Conjuge praerepta ; nec solos tangit Atridas
Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
Sed periisse semel fatis est. Peccare fuisset
Ante fatis, penitus modo non genus omne perosos
Femineum. Quibus haec medii fiducia valli,
Fossarumque morae, leti discrimina parva,
Dant animos : at non viderunt moenia Trojae,
Neptuni fabricata manu, confidere in ignis ?
Sed vos, o lecti ! ferro qui scindere vallum
Adparat, et mecum invadit trepidantia castra ?
Non armis mihi Volcani, non mille carinis
Est opus in Teucros. Addant se protenus omnes
Etrusci socios ; tenebras et inertia furta
Palladii, caesis summae custodibus arcis,
Ne timeant ; nec equi caeca condemur in alvo :
Luce, palam, certum est igni circumdare muros.
Haud sibi cum Danaïs rem, faxo, et pube Pelasga,
Esse putent, decimum quos distulit Hector in annum.
Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
Procurate, viri ; et pugnam sperate parati.
Interea, vigilum excubiis obsidere portas

Cura datur Messapo, et moenia cingere flammis.
Bis septem, Rutulo muros qui milite servant,
Delecti : ast illos, centeni quemque, sequuntur
Purpurei cristis juvenes, auroque corusci.
Discurrent, variantque vices ; fusique per herbam
Indulgent vino, et vertunt crateras aënos.
Collucent ignes : noctem custodia ducit
Insomnem ludo.

Haec super e vallo prospectant Troës, et armis
Alta tenent ; nec non, trepidi formidine, portas
Explorant, pontisque et propugnacula jungunt ;
Tela gerunt. Instant Mnestheus acerque Sereftus ;
Quos pater Aeneas, si quando adversa vocarent,
Rectores juvenum, et rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio, fortita periculum,
Excubat, exercetque vices, quod cuique tenendum est.

Nisus erat portae custos, acerrimus armis,
Hyrtacides ; comitem Aeneae quem miserat Ida
Venatrix, jaculo celerem, levibusque sagittis ;
Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Aeneadam, Trojana neque induit arma ;
Ora puer prima signans intonsa juventa.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant :
Tum quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait : Dine hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale ? an sua cuique deus sit dira cupido ?
Aat pugnam, aut aliquid jam dudum invadere magnam
Mens agitat mihi ; nec placida contenta quiete est.

Cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum :
Lumina rara micant ; somno vinoque sepulti,
Procubuere ; silent late loca. Percipe porro,
Quid dubitem, et quae nunc animo sententia surgat.
Aenean adcirci omnes, populusque, patresque,
Exposcunt ; mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quae posco, promittunt ; nam mihi facti
Fama fat est ; tumulo videor reperire sub illo
Posse viam ad muros et moenia Pallantea.
Obstupuit, magno laudum percussus amore,
Euryalus ; simul his ardentem adfatur amicum :
Mene igitur focium summis adjungere rebus,
Nise, fugis ? solum te in tanta pericula mittam ?
Non ita me genitor, bellis adfuetus, Opheltis,
Argolicum terrorem inter, Trojaeque labores,
Sublatum, erudiit ; nec tecum talia gessi,
Magnanimum Aenean, et fata extrema secutus.
Est hic, est animus lucis contemtor, et istum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.

Nisus ad haec : Equidem de te nil tale verebar ;
Nec fas ; non : ita me referat tibi magnus ovantem
Jupiter, aut quicumque oculis haec adspicit aequis.
Sed, si quis, quae multa vides discrimine tali,
Si quis in adversum rapiat, casusve, deusve,
Te superesse velim ; tua vita dignior aetas.
Sit, qui me raptum pugna, pretiove redemptum,
Mandet humo solita ; aut, si qua id Fortuna vetabit,
Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro.

Neu matri miserae tanti sim caussa doloris ;
Quae te sola, puer, multis e matribus ausa
Persequitur, magni nec moenia curat Acestae.
Ille autem : Causas nequidquam nectis inanis,
Nec mea jam mutata loco sententia cedit.
Acceleremus, ait ; vigiles simul excitat : illi
Succedunt, servantque vices : statione relicta
Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.

Cetera per terras omnis animalia somno
Laxabant curas, et corda oblita laborum :
Ductores Teucrûm primi, delecta juvenus,
Consilium summis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quisve Aeneae jam nuntius esset :
Stant longis adnixa hastis, et scuta tenentes,
Castrorum et campi medio. Tum Nisus et una
Euryalus confestim alacres admittier orant :
Rem magnam, pretiumque morae fore. Primus Iulus
Accepit trepidos, ac Nisum dicere iussit.
Tum sic Hyrtacides : Audite o ! mentibus aequis,
Aeneadae ; neve haec nostris spectentur ab annis,
Quae ferimus. Rutuli, somno vinoque soluti,
Procubuerunt : locum insidiis conspeximus ipsi,
Qui patet in bivio portae, quae proxima ponto :
Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
Erigitur : si fortuna permittitis uti,
Quaesitum Aenean ad moenia Pallantea
Mox hic cum spoliis, ingenti caede peracta,
Adfore cernetis. Nec nos via fallit euntis :

Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
Venatu adfiduo, et totum cognovimus amnem.
Hic, annis gravis, atque animi maturus, Aletes:
Dî patrii, quorum semper sub numine Troja est,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Quum talis animos juvenum, et tam certa tulistis
Pectora. Sic memorans, humeros dextrasque tenebat
Amborum; et voltum lacrimis, atque ora rigabat:
Quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis,
Praemia posse rear solvi? pulcherrima primum
Dî moresque dabunt vestri; tum cetera reddet
Aetutum pius Aeneas, atque integer aevi
Ascanius, meriti tanti non immemor umquam.
Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
Excipit Ascanius, per magnos, Nise, Penatis,
Assaracique Larem, et canae penetralia Vestae,
Obtestor; quaecumque mihi fortuna fidesque est,
In vestris pono gremiis: revocate parentem;
Reddite conspectum: nihil illo triste recepto.
Bina dabo argento perfecta, atque aspera signis,
Pocula, devicta genitor quae cepit Arisba;
Et tripodas geminos; auri duo magna talenta;
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam, sceptrisque potiri
Contigerit victori, et praedae ducere sortem:
Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus: ipsum illum, clipeum, cristasque rubentis,
Excipiam forti, jam nunc tua praemia, Nise.

Praeterea, bis sex genitor lectissima matrum
 Corpora, captivosque dabit, suaque omnibus arma :
 Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
 Te vero, mea quem spatiis propioribus aetas
 Insequitur, venerande puer, jam pectore toto
 Accipio et comitem casus complector in omnis.
 Nulla meis sine te quaeretur gloria rebus :
 Seu pacem seu bella geram ; tibi maxima rerum
 Verborumque fides. Contra quem talia fatur
 Euryalus : Me nulla dies tam fortibus ausis
 Dis similem arguerit : tantum ; Fortuna secunda
 Aut adversa cadat. Sed te super omnia dona
 Unum oro : genetrix Priami de gente vetusta
 Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
 Mecum excedentem, non moenia regis Aestae.
 Hanc ego nunc ignaram hujus quodcumque periculi est,
 Inque salutatam, linquo : Nox, et tua testis
 Dexterâ, quod nequeam lacrimas perferre parentis.
 At tu, oro, solare inopem, et succurre relictæ.
 Hanc sine me spem ferre tui : audentior ibo
 In casus omnis. Percussa mente dederunt
 Dardanidæ lacrimas : ante omnis pulcher Iulus ;
 Atque animum patriæ strinxit pietatis imago.
 Tum sic effatur :
 Spondeo digna tuis ingentibus omnia coeptis :
 Namque erit ista mihi genetrix, nomenque Creüsæ
 Solum defuerit ; nec partum gratia talem
 Parva manet. Casus factum quicumque sequuntur,

Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat,
Quae tibi polliceor reduci, rebusque secundis,
Haec eadem matricque tuae generique manebunt.
Sic ait illacrimans ; humero simul exiit ensē
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnosius, atque habilem vagina aptarat eburna :
Dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
Exuvias ; galeam fidus permutat Aletes.
Protenus armati incedunt : quos omnis euntis
Primorum manus ad portas, juvenumque, senumque,
Prosequitur votis : nec non et pulcher Iulus,
Ante annos animumque gerens, curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata ; sed aurae
Omnia discerpunt, et nubibus inrita donant.

Egressi superant fossas, noctisque per umbram
Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio. Passim somno vinoque per herbam
Corpora fusa vident ; adrectos littore currus ;
Inter lora, rotasque, viros, simul arma jacere,
Vina simul. Prior Hyrtacides sic ore locutus :
Euryale, audendum dextra : nunc ipsa vocat res :
Hac iter est. Tu, ne qua manus se attollere nobis
A tergo possit, custodi, et consule longe :
Haec ego vasta dabo, et lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemque premit ; simul ense superbum
Rhamnetem aggreditur, qui forte, tapetibus altis
Exstructus, toto proslabat pectore somnum ;
Rex idem, et regi Turno gratissimus augur :

Sed non augurio potuit depellere pestem.
 Tris juxta famulos, temere inter tela jacentis,
 Armigerumque Remi premit, auriganque, sub ipsis
 Nactus equis; ferroque fecat pendentia colla:
 Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit
 Sanguine singultantem: atro tepefacta cruore, [que,
 Terra, torique madent. Nec non Lamyrumque, Lamum-
 Et juvenem Sarranum, illa qui plurima nocte
 Luferat, insignis facie, multoque jacebat
 Membra deo victus: felix, si protenus illum
 Aequasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
 Impastus ceu plena leo per ovilia turbans,
 Suadet enim vesana fames, manditque trahitque
 Molle pecus, mutumque metu: fremit ore cruento.
 Nec minor Euryali caedes: incensus et ipse
 Perfurit; ac multam in medio sine nomine plebem, [que,
 Fadumque, Herbesumque subit, Rhoetumque, Abarim-
 Ignaros; Rhoetum vigilantem, et cuncta videntem;
 Sed magnum metuens se post cratera tegebat:
 Pectore in adverso totum cui comminus ens
 Condidit adsurgenti, et multa morte recepit.
 Purpuream vomit ille animam, et cum sanguine mixta
 Vina refert moriens: hic furto fervidus instat.
 Jamque ad Messapi focios tendebat; ubi ignem
 Deficere extremum, et religatos rite videbat
 Carpere gramen equos: breviter cum talia Nisus,
 Sensit enim nimia caede atque cupidine ferri,
 Absistamus, ait; nam lux inimica propinquat.

Poenarum exhaustum satis est ; via facta per hostes.
Multa virum solido argento perfecta relinquunt
Armaque, craterasque simul, pulchrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, et, aurea bullis,
Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
Quae mittit dona, hospitio quam jungeret absens,
Caedicus ; ille suo moriens dat habere nepoti ;
Post mortem bello Rutuli pugnaque potiti :
Haec rapit, atque humeris nequidquam fortibus aptat.
Tum galeam Messapi habilem, crillisque decoram,
Induit. Excedunt castris, et tuta capeffunt.

Interea praemissi equites ex urbe Latina,
Cetera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, et Turno regis responsa ferebant,
Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.
Jamque propinquabant castris, murosque subibant,
Cum procul hos, laevo flectentis limite, cernunt ;
Et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
Prodidit immemorem, radiisque adversa refulsit.
Haud temere est visum. Conclamat ab agmine Volscens :
State, viri ; quae causa viae ? quive estis in armis ?
Quove tenetis iter ? Nihil illi tendere contra ;
Sed celerare fugam in silvas, et fidere nocti.
Objiciunt equites sese ad divortia nota
Hinc atque hinc, omnemque abitum custode coronant.
Silva fuit, late dumis atque ilice nigra
Horrida, quam densi complerant undique sentes :
Rara per occultos lucebat semita callis.

Euryalum tenebrae ramorum onerosaque praeceda
 Impediunt, fallitque timor regione viarum :
 Nisus abijt. Jamque imprudens evaserat hostis,
 Atque lacus, qui post Albac de nomine didi
 Albani ; tum rex stabula alta Latinus habebat ;
 Ut stetit, et frustra absentem respexit amicum :
 Euryale, infelix qua te regione reliqui ?
 Quave sequar ? Rursus perplexum iter omne revolvens
 Fallacis silvae, simul et vestigia retro
 Observata, legit ; dumisque silentibus errat.
 Audit equos, audit strepitus et signa sequentum.
 Nec longum in medio tempus, quum clamor ad auris
 Pervenit, ac videt Euryalum ; quem jam manus omnis,
 Fraude loci et noctis, subito turbante tumultu,
 Oppressum, rapit, et conantem plurima frustra.
 Quid faciat ? qua vi juvenem, quibus audeat armis
 Eripere ? an sese medios moriturus in enses
 Inferat, et pulchram properet per volnera mortem ?
 Ocius adducto torquens hastile lacerto,
 Suspiciens altam Lunam, sic voce precatur :
 Tu, dea, tu praesens nostro succurre labori,
 Astrorum decus, et nemorum Latonia custos :
 Si qua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
 Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,
 Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi ;
 Hunc sine me turbare globum, et rege tela per auras.
 Dixerat ; et, toto connixus corpore, ferrum
 Conjicit. Hasta volans noctis diverberat umbras,

Et venit averſi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac ſiſſo transit praeccordia ligno.
Volvitur ille, vomens calidum de pectore flumen,
Frigidus ; et longis ſingultibus ilia pulſat.
Diverſi circumſpiciunt. Hoc acrior, idem
Ecce ! aliud ſumma telum librabat ab aure :
Dum trepidant, iſta haſta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectoque haefit tepeſacta cerebro.
Saevit atrox Volſcens, nec teli conſpicit uſquam
Auſtorem, nec quo ſe ardens immittere poſſit.
Tu tamen interea calido mihi ſanguine poenas
Perſolves amborum, inquit : ſimul enſe recluſo
Ibat in Euryalum. Tum vero exterritus, amens,
Conclamat Niſus ; nec ſe celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem :
Me, me (adſum, qui feci), in me convertite ferrum,
O Rutuli ! mea fraus omnis ; nihil iſte nec auſus,
Nec potuit : coelum hoc et conſcia ſidera teſtor.
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat : ſed viribus enſis adaſtus
Transabiit coſtas, et candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapſa recumbit :
Purpureus veluti cum flos, ſuccifus aratro,
Languescit moriens ; laſſove papavera collo
Demifere caput, pluvia quum forte gravantur.
At Niſus ruit in medios, ſolumque per omnis
Volſcentem petit ; in ſolo Volſcente moratur.

Quem, circum glomerati, hostes hinc comminus atque
Proturbant. Instat non secius, ac rotat ensem [hinc
Fulmineum; donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverso, et moriens animam abstulit hosti.
Tum super exanimem sese projecit amicum
Confossus, placidaque ibi demum morte quievit.

Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,
Nulla dies umquam memori vos eximet aevo:
Dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Victores praeda Rutuli spoliisque potiti,
Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamneta reperto
Exfangui, et primis una tot caede peremtis,
Sarranoque, Numaque. Ingens concursus ad ipsa
Corpora, seminecesque viros, tepidaque recentem
Caede locum, et plenos spumanti sanguine rivos.
Agnoscent spolia inter se, galeamque nitentem
Messapi, et multo phaleras sudore receptas.

Et jam prima novo spargebat lumine terras,
Tithoni croceum linquens, Aurora, cubile:
Jam sole infuso, jam rebus luce reiectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
Suscitat; aeratasque acies in proelia cogit
Quisque suas; variisque acuunt rumoribus iras.
Quin ipsa adrectis, visu miserabile! in hastis
Praefigunt capita, et multo clamore sequuntur,
Euryali et Nisi.

Aeneadae duri murorum in parte sinistra
Opposuerunt aciem, nam dextera cingitur amni;
Ingentisque tenent fossas, et turribus altis
Stant moesti: simul ora virum praefixa movebant,
Nota nimis miseris, atroque fluentia tabo.

Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuntia Fama ruit, matrisque adlabitur auris
Euryali: at subitus miserae calor ossa relinquit;
Excussi manibus radii, revolutaque pensa.
Evolat infelix, et, femineo ululatu,
Scissa comam, muros amens atque agmina cursu
Prima petit; non illa virum, non illa pericli,
Telorumque, memor; coelum dehinc questibus implet:
Hunc ego te, Euryale, adspicio? tune, illa senectae
Sera meae requies, potuisti linquere solam,
Crudelis? nec te, sub tanta pericula missum,
Adfari extremum miserae data copia matri?
Heu! terra ignota, canibus date praeda Latinis,
Alitibusque, jaces! nec te tua funera mater
Produxit, pressive oculos, aut vulnera lavi,
Veste tegens, tibi quam noctes festina diesque
Urguebam, et tela curas solabar anilis.
Quo sequar? aut quae nunc artus, avolsaque membra,
Et funus lacerum, tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc sum terraque marique secuta?
Figite me, si qua est pietas; in me omnia tela
Conjicite, o Rutuli! me primam absumite ferro;
Aut tu, magne pater divom, miserere, tuoque

Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo ;
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concussi animi, moestusque per omnis
It gemitus ; torpent infractae ad proelia vires.
Illam incendensem luctus Idaeus et Actor,
Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli,
Corripiant, interque manus sub tecta reponunt.

At tuba terribilem sonitum procul aere canoro
Increpuit : sequitur clamor, coelumque remugit.
Accelerant acta pariter testudine Volsci ;
Et fossas implere parant, ac vellere vallum.
Quaerunt pars aditum, et scalis adscendere muros,
Qua rara est acies, interlucetque corona
Non tam spissa viris. Telorum effundere contra
Omne genus Teucris, ac duris detrudere contis,
Adfucti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infestoolvebant pondere, si qua
Possent tectam aciem perrumpere : quum tamen omnis
Ferre juvat subter densa testudine casus.
Nec jam sufficiunt : nam, qua globus imminet ingens,
Immanem Teucris molem volvuntque ruuntque ;
Quae stravit Rutulos late, armorumque resolvit
Tegmina. Nec curant caeco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
Missilibus certant.
Parte alia, horrendus visu, quassabat Etruscum
Pinum, et fumiferos infert Mezentius ignis :
At Messapus, equum domitor, Neptunia proles,

Rescindit vallum, et scalas in moenia poscit.

Vos, o Calliope! precor, adspirate canenti,
Quas ibi tunc ferro strages, quae funera Turnus
Ediderit; quem quisque virum demiserit Orco:
Et mecum ingentis oras evolvite belli.

Et meministis enim, divae, et memorare potestis.

Turris erat vasto suspectu, et pontibus altis,
Opportuna loco; summis quam viribus omnes
Expugnare Itali, summaque evertere opum vi
Certabant: Troës contra defendere faxis,
Perque cavas densi tela intorquere fenestras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam adfixit lateri; quae plurima vento
Corripuit tabulas, et postibus haesit aefsis.
Turbati trepidare intus, frustra que malorum
Velle fugam. Dum se glomerant, retroque residunt
In partem, quae peste caret; tum pondere turris
Procubuit subito, et coelum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole secuta,
Confixique suis telis, et pectora duro
Transfossi ligno, veniunt. Vix unus Helenor
Et Lycus elapsi: quorum primaevus Helenor,
Maconio regi quem ferva Licymnia furtim
Sustulerat, vetitisque ad Trojam miserat armis,
Ense levis nudo, parmaque inglorius alba.
Isque, ubi se Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies adstare Latinas;
Ut fera, quae, densa venantum septa corona,

Contra tela furit, seseque haud nescia morti
 Injicit, et saltu supra venabula fertur ;
 Haud aliter juvenis medios moriturus in hostis
 Irruit ; et, qua tela videt densissima, tendit.
 At, pedibus longe melior, Lycus, inter et hostis,
 Inter et arma, fuga muros tenet ; altaque certat
 Prendere tecta manu, sociumque attingere dextras.
 Quem Turnus, pariter cursu teloque secutus,
 Increpat his victor : Nostrasne evadere, demens,
 Sperasti te posse manus ? simul adripit ipsum
 Pendentem, et magna muri cum parte revellit :
 Qualis, ubi aut leporem, aut candenti corpore cycnum,
 Sustulit, alta petens, pedibus Jovis armiger uncis ;
 Quaesitum aut matri multis balatibus agnum
 Martius a stabulis rapuit lupo. Undique clamor
 Tollitur. Invadunt, et fossas aggere complent :
 Ardentis taedas alii ad fastigia jactant.

Ilioneus saxo atque ingenti fragmine montis
 Lucetium, portae subeuntem, ignisque ferentem ;
 Emathiona Liger, Corynaeum sternit Asylas ;
 Hic jaculo bonus, hic longe fallente sagitta :
 Ortygium Caeneus, victorem Caenea Turnus ; [que,
 Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promolum-
 Et Sagarim, et, summis stantem pro turribus, Idan ;
 Privernum Capys. Hunc primo levis hasta Temillae
 Strinxerat : ille manum projecto tegmine demens
 Ad vulnus tulit : ergo alis adlapsa sagitta,
 Et laevo adfixa est lateri manus ; abditaque intus

Spiramenta animae letali volnere rumpit.

Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem, et ferrugine clarus Hibera,
Insignis facie ; genitor quem miserat Arcens,
Eductum Matris luco, Symaethia circum
Flumina : pinguis ubi et placabilis ara Palici.
Stridentem fundam, positis Mezentius hastis,
Ipse ter adducta circum caput egit habena ;
Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.

Tum primum bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,
Ascanius, fortemque manu fudisse Numanum ;
Cui Remulo cognomen erat ; Turnique minorem
Germanam, nuper thalamo sociatus, habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumidusque novo praecordia regno,
Ibat, et ingentem sese clamore ferebat :

Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, et Marti praetendere muros ?
En, qui nostra sibi bello connubia poscunt !
Quis deus Italiam, quae vos dementia adegit ?
Non hic Atridae, nec fandi fictor Ulixes.
Durum ab stirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, saevoque gelu duramus et undis ;
Venatu invigilant pueri, silvasque fatigant ;
Flectere ludus equos, et spicula tendere cornu.
At, patiens operum, parvoque adfuenta, juvenus

Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
 Omne aevum ferro teritur, versaque juvencum
 Terga fatigamus hasta; nec tarda senectus
 Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
 Canitiem galea premimus; semperque recentis
 Comportare juvat praedas, et vivere rapto.
 Vobis picta croco, et fulgenti murice, vestis;
 Desidia cordi; juvat indulgere choreis;
 Et tunicae manicas, et habent redimicula mitrae.
 O vere Phrygiae! neque enim Phryges; ite per alta
 Dindyma, ubi adfuetis biforem dat tibia cantum:
 Tympana vos buxusque vocant Berecynthia matris
 Idaeae. Sinite arma viris, et cedite ferro.

Talia jaçantem dictis, ac dira canentem,
 Non tulit Ascanius; nervoque obversus equino
 Intendit telum, diversaue brachia ducens
 Constitit, ante Jovem supplex per vota precatus:
 Jupiter omnipotens, audacibus adnue coeptis:
 Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona,
 Et statuam ante aras aurata fronte juvencum
 Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
 Jam cornu petat et pedibus qui spargat arenam.

Audiit et coeli Genitor de parte serena
 Intonuit laevum: sonat una fatifer arcus.
 Effugit horrendum stridens adducta sagitta;
 Perque caput Remuli venit, et cava tempora ferro
 Trajicit: I, verbis virtutem illude superbis.
 Bis capti Phryges haec Rutulis responsa remittunt.

Hoc tantum Ascanius. Teucri clamore sequuntur,
Laetitiaque fremunt, animosque ad sidera tollunt.

Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies urbemque videbat,
Nube sedens, atque his victorem adfatur Iulum:
Maeste nova virtute, puer; sic itur ad astra,
Dis genite, et geniture deos. Jure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura resident:
Nec te Troja capit. Simul haec effatus, ab alto
Aethere se mittit, spirantis dimovet auras,
Ascaniumque petit. Formam tum vertitur oris
Antiquum in Buten. Hic Dardanio Anchisae
Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos:
Tum comitem Ascanio pater addidit. Ibat Apollo
Omnia longaevo similis, vocemque, coloremque,
Et crinis flavos, et saeva sonoribus arma;
Atque his ardentem dictis adfatur Iulum:
Sit fatis, Aeneada, telis impune Numanum
Oppetiisse tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, et paribus non invidet armis.
Cetera parce, puer, bello. Sic orsus, Apollo
Mortalis medio adspectus sermone relinquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovere deum proceres, divinaque tela,
Dardanidae, pharetramque fuga sensere sonantem.
Ergo, avidum pugnae, dictis ac numine Phoebi
Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.

It clamor totis per propugnacula muris ;
 Intendunt acris arcus, amentaque torquent ;
 Sternitur omne solum telis : tum scuta cavaeque
 Dant sonitum flictu galeae ; pugna aspera surgit :
 Quantus ab occasu veniens, pluvialibus Haedis,
 Verberat imber humum ; quam multa grandine nimbi
 In vada praecipitant, quum Jupiter, horridus austris,
 Torquet aquosam hiemem, et coelo cava nubila rumpit.

Pandarus et Bitias, Idaeo Alcanore creti,
 Quos Jovis eduxit luco silvestris Iaera,
 Abietibus juvenes patriis et montibus aequos,
 Portam, quae ducis imperio commissa, recludunt,
 Freti armis ; ultroque invitant moenibus hostem.
 Ipsi intus, dextra ac laeva, pro turribus adsunt,
 Armati ferro, et cristis capita alta corusci :
 Quales aëriae liquentia flumina circum,
 Sive Padi ripis, Athesim seu propter amoenum,
 Confurgunt geminae quercus, intonsaque coelo
 Attollunt capita, et sublimi vertice nutant.
 Irrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentis.
 Continuo Quercens, et pulcher Aquicolus armis,
 Et praeceps animi Tmarus, et Mavortius Haemon,
 Agminibus totis aut versi terga dedere,
 Aut ipso portae posuere in limine vitam.
 Tum magis increscunt animis discordibus irae ;
 Et jam collecti Troës glomerantur eodem,
 Et conferre manum et procurrere longius audent.

Ductori Turno, diversa in parte furenti,

Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
Fervere caede nova, et portas praebere patentis.
Deferit inceptum, atque, immani concitus ira,
Dardanium ruit ad portam, fratresque superbos ;
Et primum Antiphaten, is enim se primus agebat,
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Coniecto sternit jaculo : volat Itala cornus
Aëra per tenerum, stomachoque infixā sub altum
Pectus abit : reddit specus atri vulneris undam
Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepest.
Tum Meropem atque Erymanta manu, tum sternit
Aphidnum ;

Tum Bitian ardentem oculis, animisque frementem ;
Non jaculo, neque enim jaculo vitam ille dedisset :
Sed magnum stridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo ; quam nec duo taurca terga,
Nec duplici squama lorica fidelis, et auro,
Sustinuit : collapsa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitum, et clipeum super intonat ingens :
Qualis in Euboico Baiarum littore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
Constructam ponto jaciunt ; sic illa ruinam
Prona trahit, penitusque vadis illisa recumbit :
Miscet se maria, et nigrae attolluntur arenae :
Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime Jovis imperiis imposita Typhoeo.

Hic Mars armipotens animam viresque Latinis
Addidit, et stimulos acris sub pectore vertit ;

Immisitque Fugam Teucris, atrumque Timorem.
Undique conveniunt; quoniam data copia pugnae,
Bellatorque animos deus incidit.

Pandarus, ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
Portam vi multa, converſo cardine, torquet,
Obnixus latis humeris, multosque ſuorum,
Moenibus excluſos, duro in certamine linquit;
Aſt alios ſecum includit recipitque ruentis:

Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultroque incluſerit urbi;

Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.

Continuo nova lux oculis effuſit, et arma

Horrendum ſonuere: tremunt in vertice criſtae

Sanguineae, clipeoque micantia fulmina mittunt.

Agnoscent faciem inviſam, atque immania membra,

Turbati ſubito Aeneadae. Tum Pandarus ingens

Emicat, et, mortis fraternae fervidus ira,

Effatur: Non haec dotalis regia Amatae;

Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.

Caſtra inimica vides: nulla hinc exire poteſtas.

Olli ſubridens ſedato pectore Turnus:

Incipe, ſi qua animo virtus, et confere dextram;

Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.

Dixerat. Ille, rudem nodis et cortice crudo,

Intorquet, ſummis adnixus viribus, haſtam.

Excepere aurae vulnus; Saturnia Juno

Detorſit veniens; portaeque inſigitur haſta.

At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
 Effugies : neque enim is teli nec vulneris auctor.
 Sic ait, et sublatum alte confurgit in ensen,
 Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
 Dividit, impubesque immani vulnere malas.
 Fit sonus : ingenti concussa est pondere tellus.
 Collapsos artus, atque arma cruenta cerebro,
 Sternit humi moriens ; atque illi partibus aequis
 Huc caput, atque illuc, humero ex utroque pependit.
 Diffugiunt versi trepida formidine Troës ;
 Et, si continuo victorem ea cura subisset,
 Rumpere claustra manu, sociosque immittere portis,
 Ultimus illè dies bello gentique fuisset :
 Sed furor ardentem, caedisque infana cupido
 Egit in adversos.

Principio, Phalerim et fucciso poplite Gygen
 Excipit ; hinc raptas fugientibus ingerit hastas
 In tergus : Juno vires animumque ministrat.
 Addit Halym comitem, et confixa Phegea parma ;
 Ignaros deinde in muris, Martemque cientis, [que.
 Alcandrumque, Haliumque, Noëmonaque, Prytanim-
 Lyncea, tendentem contra, sociosque vocantem,
 Vibranti gladio connixus ab aggere, dexter
 Occupat : huic, uno dejectum comminus ictu,
 Cum galea longe jacuit caput. Inde, ferarum
 Vastatorem, Amycum, quo non felicior alter
 Unguere tela manu, ferrumque armare veneno ;
 Et Clytium Aeoliden, et amicum Crethea musis ;

Crethea, musarum comitem, cui carmina semper
Et citharae cordi, numerosque intendere nervis :
Semper equos, atque arma virum, pugnasque canebat.

Tandem ductores, audita caede fuorum,
Conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Sereftus ;
Palantisque vident socios, hostemque receptum.
Et Mnestheus: Quo deinde fugam, quotenditis? inquit.
Quos alios muros, quae jam ultra moenia habetis?
Unus homo, et vestris, o cives! undique septus
Aggeribus, tantas strages impune per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miserit Orco?
Non infelicis patriae, veterumque deorum,
Et magni Aeneae, segnes, miseretque pudetque?
Talibus accensi firmantur, et agmine denso
Consistunt. Turnus paullatim excedere pugna,
Et fluvium petere, ac partem quae cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
• Et glomerare manum: ceu saevum turba leonem
Cum telis premit infensis; at territus ille,
Asper, acerba tuens, retro redit; et neque terga
Ira dare, aut virtus patitur; nec tendere contra
Ille quidem, hoc cupiens, potis est per tela virosque.
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Improperata refert, et mens exaestuât ira.
Quin etiam bis tum medios invaserat hostes;
Bis confusa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus e castris propere coit omnis in unum:
Nec contra vires audet Saturnia Juno

Sufficere ; aëriam coelo nam Jupiter Irim
Demisit, germanae haud mollia iussa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum moenibus altis.
Ergo nec clipeo juvenis subsistere tantum,
Nec dextra, valet : injectis sic undique telis
Obruitur. Strepit adfido cava tempora circum
Tinnitu galea, et saxa solida aera fatiscunt ;
Discussaeque jubae capiti ; nec sufficit umbo
Ictibus : ingeminant hastis et Troës et ipse
Fulmineus Mnestheus. Tum toto corpore sudor
Liquitur, et piceum (nec respirare potestas)
Flumen agit ; fessos quatit acer anhelitus artus.
Tum demum praeceps saltu sese omnibus armis
In fluvium dedit : ille suo cum gurgite flavo
Accepit venientem, ac mollibus extulit undis ;
Et laetum fociis, abluta caede, remisit.

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER DECIMUS.

PANDITUR interea domus omnipotentis Olympi,
Conciliumque vocat divom pater atque hominum rex
Sideream in sedem: terras unde arduus omnes,
Castraque Dardanidum adspectat, populosque Latinos.
Confidunt tectis bipatentibus: incipit ipse:

Coelicolae magni, quia nam sententia vobis
Versa retro, tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris:
Quae contra vetitum discordia? quis metus aut hos,
Aut hos, arma sequi, ferrumque laceffere fuasit?
Adveniet justum pugnae, ne arcessite, tempus,
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes immittet apertas.
Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit:
Nunc finite; et placitum laeti componite foedus.

Jupiter haec paucis: at non Venus aurea contra
Pauca refert:

O Pater! o hominum divomque aeterna potestas!
Namque aliud quid sit, quod jam implorare queamus?

Cernis ut insultent Rutuli, Turnusque feratur
Per medios insignis equis, tumidusque secundo
Marte ruat? Non clausa tegunt jam moenia Teucros:
Quin intra portas, atque ipsis proelia miscent
Aggeribus moerorum; et inundant sanguine fossae.
Aeneas ignarus abest. Numquamne levare
Obsidione fines? muris iterum imminet hostis
Nascentis Trojae; nec non exercitus alter,
Atque iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis
Tydides. Equidem credo mea volnera restant;
Et tua progenies mortalia demoror arma!
Si sine pace tua, atque invito numine, Troës
Italiam petiere; luant peccata, neque illos
Juveris auxilio: sin, tot responsa secuti,
Quae Superi Manesque dabant; cur nunc tua quisquam
Vertere iussa potest? aut cur nova condere fata?
Quid reptam exustas Erycino in littore classis?
Quid tempestatum regem, ventosque furentis
Acolia excitos? aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam Manis (haec intentata manebat
Sors rerum) movet; et, superis inimissa repente,
Allecto medias Italûm bacchata per urbis.
Nil super imperio moveor: speravimus ista,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.
Si nulla est regio, Teucris quam det tua conjunx
Dura; per evergae, genitor, fumantia Trojae
Excidia obtestor, liceat dimittere ab armis
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.

Aeneas sane ignotis jactetur in undis,
Et, quamcumque viam dederit Fortuna, sequatur :
Hunc tegere, et dirae valeam subducere pugnae.
Est Amathus, est celsa mihi Paphus, atque Cythera,
Idaliaeque domus : positis inglorius armis
Exigat hic aevum. Magna ditione jubeto
Carthago premat Aufoniam : nihil urbibus inde
Obstabit Tyriis. Quid pestem evadere belli
Juvit, et Argolicos medium fugisse per ignis ;
Totque maris vastaeque exhausta pericula terrae,
Dum Latium Teucris recidivaque Pergama quaerunt ?
Non satius, cineres patriae insedisse supremos,
Atque solum quo Troja fuit ? Xanthum et Simoënta
Redde, oro, miseris ; iterumque revolvère casus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno,
Acta furore gravi : Quid me alta silentia cogis
Rumpere, et obductum verbis volgare dolorem ?
Aenean hominum quisquam, divomque, subegit
Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino ?
Italiam fatis petiit auctoribus ; esto :
Cassandrae impulsus furiis : num linquere castra
Hortati sumus, aut vitam committere ventis ?
Num puero summam belli, num credere muros ;
Tyrrhenamve fidem, aut gentis agitare quietas ?
Quis deus in fraudem, quae dura potentia nostri
Egit ? ubi hic Juno, demissave nubibus Iris ?
Indignum est, Italos Trojam circumdare flammis
Nascentem, et patria Turnum consistere terra,

Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater :
Quid, face Trojanos atra vim ferre Latinis ;
Arva aliena jugo premere, atque avertere praedas ?
Quid, foceros legere, et gremiis abducere pactas ;
Pacem orare manu, praefigere puppibus arma ?
Tu potes Aeneam manibus subducere Graiùm,
Proque viro nebulam et ventos obtendere inanes ;
Et potes in totidem classem convertere Nymphas :
Nos aliquid Rutulos contra juvisse, nefandum est ?
Aeneas ignarus abest : ignarus et absit.
Est Paphus, Idaliùmque tibi ; sunt alta Cythera :
Quid gravidam bellis urbem et corda aspera tentas ?
Nosne tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo
Conamur ? nos ? an miseros qui Troas Achivis
Objecit ? quae causa fuit, consurgere in arma
Europamque Asiamque, et foedera solvere furto ?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter ?
Aut ego tela dedi, fovive Cupidine bella ?
Tum decuit metuissè tuis : nunc fera querelis
Haud justis adfurgis, et inrita jurgia jactas.
Talibus orabat Juno ; cunctique fremebant
Coelicolae adfensu vario : ceu flamina prima,
Cum deprensa fremunt silvis, et caeca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum Pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit. Eo dicente deùm domus alta silescit,
Et, tremefacta solo, tellus ; silet arduus aether :
Tum Zephyri posuere ; premit placida aequora pontus.

Accipite ergo animis atque haec mea figite dicta.
Quandoquidem Ausonios conjungi foedere Teucris
Haud licitum, nec vestra capit discordia finem;
Quaecumque est fortuna hodie, quam quisque secat spem,
Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebō:
Seu, fatis, Italūm castra obsidione tenentur,
Sive errore malo Trojae, monitisque finistris.
Nec Rutulos solvo. Sua cuique exorsa laborem
Fortunamque ferent: rex Jupiter omnibus idem:
Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentis, atraque voragine, ripas
Adnuī, et totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi. Solio tum Jupiter auro
Surgit, coelicolae medium quem ad limina ducunt.

Interea Rutuli portis circum omnibus instant
Sternere caede viros, et moenia cingere flammis:
At legio Aeneadum vallis obsessa tenetur;
Nec spes ulla fugae. Miseri stant turribus altis
Nequidquam, et rara muros cinxere corona,
Asius Imbrasides, Hicetaoniusque Thymoetes,
Assaracique duo, et senior cum Castore Thymbris,
Prima acies. Hos germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus et Themon, Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens, toto connixus corpore, saxum,
Haud partem exiguum montis, Lyrnessius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
Hi jaculis, illi certant defendere saxis,
Molirique ignem, nervoque aptare sagittas.

Ipse inter medios, Veneris justissima cura,
Dardanius caput ecce ! puer detectus honestum,
Qualis gemma micat, fulvum quae dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti ; vel quale per artem
Inclusum buxo, aut Oricia terebintho,
Lucet ebur : fufos cervix cui lactea crinis
Accipit, et molli subnectens circulus auro.
Te quoque magnanimae viderunt, Ismare, gentes
Volnera dirigere, et calamos armare veneno,
Maeonia generose domo : ubi pinguis culta
Exercentque viri, Pactolosque irrigat auro.
Adfuit et Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere moerorum sublimem gloria tollit ;
Et Capys : hinc nomen Campanae ducitur urbi.

Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant : media Aeneas freta nocte secabat.
Namque, ut ab Evandro castris ingressus Etruscis,
Regem adit, et regi memorat nomenque genusque ;
Quidve petat, quidve ipse ferat ; Mezentius arma
Quae sibi conciliet, violentaque pectora Turni,
Edocet ; humanis quae sit fiducia rebus
Admonet, immiscetque preces. Haud sit mora ; Tarcho
Jungit opes, foedusque ferit : tum, libera fati,
Classem conscendit jussis gens Lydia divom,
Externo commissa duci. Aeneia puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subjuncta leones :
Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
Hic magnus sedet Aeneas, secumque volutat

Eventus belli varios : Pallasque, sinistro
Adfixus lateri, jam quaerit sidera, opacae
Noctis iter ; jam, quae passus terraque marique.

Pandite nunc Helicon, deae, cantusque movete ;
Quae manus interea Tusci comitetur ab oris
Aenean, armetque rates, pelagoque vehatur.

Massicus aerata princeps secat aequora tigris ;
Sub quo mille manus juvenum, qui moenia Clusi,
Quique urbem liquere Cosas : quis tela sagittae,
Corytique leves humeris, et lenifer arcus.
Una torvus Abas : huic totum insignibus armis
Agmen, et aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes : ast Ilva trecentos
Insula, inexhaustis Chalybum generosa metallis.
Tertius, ille hominum divomque interpret, Asylas,
Cui pecudum fibrae, coeli cui sidera parent,
Et linguae volucrum, et praefagi fulminis ignes,
Mille rapit densos acie atque horrentibus hastis.
Hos parere jubent, Alphaeae ab origine, Pisae,
Urbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astur,
Astur equo fidens, et versicoloribus armis.
Tercentum adjiciunt, mens omnibus una sequendi,
Qui Caerete domo, qui sunt Minionis in arvis,
Et Pyrgi veteres, intempestaeque Graviscae.

Non ego te, Ligurum ductor, fortissime bello,
Transferim, Cinyra ; et, paucis comitate, Cupavo,
Cujus olorinae surgunt de vertice pennae :

Crimen amor vestrum, formaeque insigne paternae.
Namque ferunt, luctu Cycnum Phaëthontis amati,
Populeas inter frondis umbramque fororum
Dum canit, et moestum musa solatur amorem,
Canentem molli pluma duxisse senectam;
Linquentem terras, et sidera voce sequentem.
Filius, aequalis comitatus classe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Instat aquae, saxumque undis immane minatur
Arduus, et longa fulcat maria alta carina.

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicae Mantûs et Tusci filius amnis,
Qui muros, matrisque dedit tibi, Mantua, nomen;
Mantua, dives avis! sed non genus omnibus unum;
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni:
Ipsa caput populis; Tusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
Quos patre Benaco, velatus arundine glauca,
Mincius infesta ducebat in aequora pinu.

It gravis Aulestes, centenaque arbore fluctus
Verberat adsurgens: spumant vada marmore verso.
Hunc vehit immanis Triton, et caerula concha
Exterrens freta: cui laterum tenuis hispida nanti
Frons hominem praefert, in pristin desinit alvus;
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti procures ter denis navibus ibant
Subsidio Trojae, et campos salis aere secabant.

Jamque dies coelo concesserat, almaque curru

Noctivago Phoebe medium pulfabat Olympum :
Aeneas, neque enim membris dat cura quietem,
Ipse sedens clavumque regit, velisque ministrat.
Atque illi, medio in spatio, chorus ecce ! suarum
Occurrit comitum : nymphae, quas alma Cybebe
Numen habere maris, nymphasque e navibus esse,
Jusserat, innabant pariter, fluctusque secabant,
Quot prius aeratae steterant ad littora prorae.
Agnoscent longe regem, lustrantque choreis.
Quarum, quae fandi doctissima, Cymodocea
Pone sequens, dextra puppim tenet, ipsaque dorso
Eminet, ac laeva tacitis subremigat undis.
Tum sic ignarum adloquitur : Vigilasne, deum gens,
Aenea ? vigila, et velis immitte rudentes.
Nos sumus Idaeae sacro de vertice pinus,
Nunc pelagi nymphae, classis tua. Perfidus ut nos
Praecipites ferro Rutulus flammaque premebat,
Rupimus invitae tua vincula, teque per aequor
Quaerimus. Hanc genetrix faciem miserata refecit,
Et dedit esse deas, aevumque agitare sub undis.
At puer Ascanius muro fossisque tenetur,
Tela inter media, atque horrentis Marte Latinos.
Jam loca jussa tenent forti permixtus Etrusco
Arcas eques. Medias illis opponere turmas,
Ne castris jungant, certa est sententia Turno.
Surge age, et Aurora focios veniente vocari
Primus in arma jube, et clipeum cape ; quem dedit ipse
Invictum ignipotens, atque oras ambiit auro.

Craftina lux, mea si non inrita dicta putaris,
Ingentes Rutulae spectabit caedis acervos.

Dixerat ; et dextra discedens impulit altam,
Haud ignara modi, puppim : fugit illa per undas
Ocior et jaculo, et ventos aequante sagitta.
Inde aliae celerant cursus. Stupet infcius ipse
Tros Anchisiades : animos tamen omine tollit.
Tum breviter, supera adspectans convexa, precatur :
Alma parens Idaea deum, cui Dindyma cordi,
Turrigeraeque urbes, bijugique ad frena leones ;
Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibusque adsis pede, diva, secundo.
Tantum effatus, et interea revoluta ruebat
Matura jam luce dies, noctemque fugarat.

Principio, fociis edicit, signa sequantur,
Atque animos aptent armis, pugnaeque parent se.
Jamque in conspectu Teucros habet, et sua castra,
Stans celsa in puppi : clipeum cum, deinde, sinistra
Extulit ardentem. Clamorem ad sidera tollunt
Dardanidae e muris : spes addita fuscitat iras :
Tela manu jaciunt : quales sub nubibus atris
Strymoniae dant signa grues, atque aethera tranant
Cum sonitu, fugiuntque notos clamore secundo.
At Rutulo regi, ducibusque ea mira videri
Aufoniis ; donec versas ad littora puppis
Respiciunt, totumque adlabi classibus aequor.
Ardet apex capiti, crissisque a vertice flamma
Funditur, et vastos umbo vomit aureus ignes :

Non fecus, ac liquida si quando nocte cometae
Sanguinei lugubre rubent; aut Sirius ardor
Ille, sitim morbosque ferens mortalibus aegris,
Nascitur, et laevo contristat lumine coelum.

Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Littora praecipere, et venientis pellere terra.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Quod votis optastis, adest, perfringere dextra.
In manibus Mars ipse, viri. Nunc conjugis esto
Quisque suae, testique memor; nunc magna referto
Facta patrum, laudes. Ultro occurramus ad undam,
Dum trepidi, egressique labant vestigia prima.
Audentis Fortuna juvat.

Haec ait; et secum versat, quos ducere contra,
Vel quibus obsessos possit concedere muros.

Interea Aeneas socios de puppibus altis
Pontibus exponit: multi servare recursus
Languentis pelagi, et brevibus se credere saltu;
Per remos alii. Speculatus littora, Tarcho,
Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffensum crescenti adlabitur aestu,
Advertit subito proras, sociosque precatur:
Nunc, o lecta manus! validis incumbite remis;
Tollite, ferte rates; inimicam findite rostris
Hanc terram, fulcumque sibi premat ipsa carina:
Frangere nec tali puppim statione recuso,
Adrepta tellure semel. Quae talia postquam
Effatus Tarcho, focii consurgere tonsis,

Spumantisque rates arvis inferre Latinis ;
Donec rostra tenent siccum, et federe carinae
Omnes innocuae. Sed non puppis tua, Tarcho :
Namque, inflicta vadis, dorso dum pendet iniquo,
Anceps, sustentata diu, fluctusque fatigat,
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis ;
Fragmina remorum quos et fluitantia transtra
Impediunt, retrahitque pedem simul unda relabens.

Nec Turnum segnis retinet mora : sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, et contra in littore sistit.
Signa canunt. Primus turmas invasit agrestes
Aeneas, omen pugnae, stravitque Latinos,
Occiso Therone, virum qui maximus ultro
Aenean petit : huic gladio, perque aerea futa,
Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lichan ferit, exsectum jam matre perempta,
Et tibi, Phoebe, sacrum, casus evadere ferri
Quod licuit parvo. Nec longe Cissea durum,
Immanemque Gyan, sternentes agmina clava,
Dejecit leto : nihil illos Herculis arma,
Nec validae juvere manus, genitorque Melampus,
Alcidae comes usque, gravis cum terra labores
Praebuit. Ecce ! Pharo, voces dum jactat inertis,
Intorquens jaculum, clamanti sistit in ore.
Tu quoque, flaventem prima lanugine malas,
Dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon,
Dardania stratus dextra, securus amorum,
Qui juvenum tibi semper erant, miserande, jaceres ;

Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies : septem numero, septenaque tela
Conjiciunt : partim galea clipeoque resultant
Inrita ; deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus. Fidum Aeneas adfatur Achaten :
Suggere tela mihi ; non ullum dextera frustra
Torserit in Rutulos, steterunt quae in corpore Graiûm
Iliacis campis. Tum magnam corripit hastam,
Et jacit : illa volans clipei transverberat aera
Maeonis, et thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
Sustentat dextra : trajecto missa lacerto
Protenus hasta fugit, servatque cruenta tenorem ;
Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore raptò,
Aenean petiit ; sed non et figere contra
Est licitum ; magnique femur perstrinxit Achatae.

Hic Curibus, fidens primaevo corpore, Clausus
Advenit, et rigida Dryopem ferit eminus hasta
Sub mentum, graviter pressa ; pariterque loquentis
Vocem animamque rapit, trajecto gutture : at ille
Fronte ferit terram, et crassum vomit ore cruorem.
Tris quoque Threïcios Boreae de gente suprema,
Et tris, quos Idas pater, et patria Ismara mittit,
Per varios sternit casus. Accurrit Halesus,
Auruncaeque manus ; subit et Neptunia proles,
Insignis Messapus equis. Expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi : certatur limine in ipso

Aufoniae. Magno discordes aethere venti
Proelia cœu tollunt, animis et viribus aequis :
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedunt ;
Anceps pugna diu ; stant obnixa omnia contra.
Haud aliter Trojanae acies, aciesque Latinae
Concurrunt : haeret pede pes, densusque viro vir.

At, parte ex alia, qua faxa rotantia late
Impulerat torrens, arbuſtaque diruta ripis,
Arcadas, infuetos acies inferre pedestris,
Ut vidit Pallas Latio dare terga ſequaci ;
Aſpera quis natura loci dimittere quando
Suafit equos ; unum quod rebus reſtat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris :
Quo fugitis, focii ? per, vos, et fortia facta, et
Per ducis Evandri nomen, devictaque bella,
Spemque meam, patriae quae nunc ſubit acmula laudi,
Fidite ne pedibus : ferro rumpenda per hoſtis
Eſt via. Qua globus ille virũ denſiſſimus urget ;
Hac vos, et Pallanta ducem, patria alta reſoſcit.
Numina nulla premunt : mortali urguemur ab hoſte
Mortales : totidem nobis animaeque manusque.
Ecce ! maris magna claudit nos obſice pontus :
Deeſt jam terra fugae. Pelagus, Trojamne petemus ?
Haec ait, et medius denſos prorumpit in hoſtis.

Obvius huic primum, fatiſ adductus iniquis,
Fit Lagus : hunc, magno vellit dum pondere ſaxum,
Intorto ſigit telo, discrimina coſtis
Per medium qua ſpina dabat ; haſtamque receptat

Ossibus haerentem. Quem non super occupat Hisbo,
 Ille quidem hoc sperans : nam Pallas ante ruentem,
 Dum furit, incautum crudeli morte sodalis,
 Excipit ; atque ensẽm tumido in pulmone recondit.
 Hinc Sthenelum petit, et Rhoeti de gente vetusta
 Anchemolum, thalamos ausum incestare novercae.
 Vos etiam, gemini, Rutulis cecidistis in arvis,
 Daucia, Laride Thymberque, simillima proles,
 Indiscreta suis gratusque parentibus error.
 At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas :
 Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abstulit ensis ;
 Te decisa suum, Laride, dextera quaerit,
 Semanimesque micant digiti, ferrumque retractant.

Arcadas, accensos monitu, et praeclara tuentes |
 Facta viri, mixtus dolor, et pudor armat in hostes.
 Tum Pallas bijugis fugientem Rhoetea praeter
 Trajicit. Hoc spatium, tantumque morae fuit Ilo ;
 Ilo namque procul validam direxerat hastam :
 Quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthra,
 Te fugiens, fratremque Tyren ; curruque volutus
 Caedit semanimis Rutulorum calcibus arva.
 Ac, velut, optato ventis aestate coortis,
 Disperfa immittit silvis incendia pastor ;
 Correptis subito mediis, extenditur una
 Horrida per latos acies Volcania campos ;
 Ille sedens victor flammam despectat ovantis :
 Non aliter focium virtus coit omnis in unum,
 Teque juvat, Palla. Sed, bellis acer, Halesus

Tendit in adversos, seque in sua colligit arma :
Hic maectat Ladona, Pheretaque, Demodocumque ;
Strymonio dextram fulgenti deripit ense,
Elatam in jugulum ; saxo ferit ora Thoantis,
Ossaque disperfit, cerebro permixta cruento.
Fata canens filvis genitor celarat Halesum :
Ut senior leto canentia lumina solvit,
Injecere manum Parcae, telisque sacrarunt
Evandri. Quem sic Pallas petit ante precatus :
Da nunc, Thybri pater, ferro, quod missile libro,
Fortunam, atque viam duri per pectus Halesi ;
Haec arma, exuviasque viri, tua quercus habebit.
Audiit illa deus : dum texit Imaona Halesus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.

At non caede viri tanta perterrita Lausus,
Pars ingens belli, finit agmina : primus Abantem
Oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.
Sternitur Arcadiae proles ; sternuntur Etrusci ;
Et vos, o ! Graiis imperdita corpora, Teucri.
Agmina concurrunt ducibusque et viribus aequis.
Extremi addensent acies : nec turba moveri
Tela manusque finit. Hinc Pallas instat, et urguet ;
Hinc contra Lausus ; nec multum discrepat aetas ;
Egregii formae ; sed quis fortuna negarat
In patriam reditus. Ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi :
Mox illos sua fata manent majore sub hoste.

Interea soror alma monet succurrere Lauso

Turnum, qui volucri curru medium fecat agmen.
 Ut vidit socios: Tempus desistere pugnae;
 Solus ego in Pallanta feror; soli mihi Pallas
 Debetur: cuperem ipse parens spectator adesset.
 Haec ait; et focii cesserunt aequore jussu.
 At, Rutulū abscessu, juvenis tum, jussa superba
 Miratus, stupet in Turno, corpusque per ingens
 Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu;
 Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
 Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis,
 Aut leto insigni. Sorti pater aequus utrique est.
 Tolle minas. Fatus, medium procedit in aequor:
 Frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.
 Defiluit Turnus bijugis; pedes adparat ire
 Comminus. Utque leo, specula cum vidit ab alta
 Stare procul campis meditantem in proelia taurum,
 Advolat; haud alia est Turni venientis imago.

Hunc ubi contiguum missae fore credidit hastae,
 Ire prior Pallas, si qua fors adjuvet ausum
 Viribus imparibus; magnumque ita ad aethera fatur:
 Per patris hospitium, et mensas quas advena adisti,
 Te precor, Aleide, coeptis ingentibus adsis:
 Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta;
 Victoremque ferant morientia lumina Turni.
 Audiit Alcides juvenem, magnumque sub imo
 Corde premit gemitum, lacrimasque effudit inanes.
 Tum Genitor natum dictis adfatur amicis:
 Stat sua cuique dies: breve et irreparabile tempus

Omnibus est vitae ; sed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Trojae sub moenibus altis
Tot gnati cecidere deum : quin occidit una
Sarpedon, mea progenies. Etiam sua Turnum
Fata vocant, metasque dati pervenit ad aevi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.

At Pallas magnis emittit viribus hastam,
Vaginaque cava fulgentem deripit ensen.
Illa volans, humeris surgunt qua tegmina summa,
Incidit ; atque, viam clipei molita per oras,
Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro praefixum robur acuto
In Pallanta, diu librans, jacit, atque ita fatur :
Adspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.

Dixerat ; at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,
Quem pellis totiens obeat circumdata tauri,
Vibranti medium cuspis transverberat ictu ;
Loricaeque moras, et pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de vulnere telum :
Una eademque via sanguis animusque sequuntur.
Corruit in vulnus : sonitum super arma dedere :
Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus super adstans :
Arcades, haec, inquit, memores mea dicta referte
Evandro : Qualem meruit, Pallanta remitto :
Quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandi est,
Largior : haud illi stabunt Aeneia parvo
Hospitia. Et laevo pressit pede, talia fatus,

Exanimem, rapiens immania pondera baltei,
Impressumque nefas; una sub nocte jugali
Caesa manus juvenum foede, thalamique cruenti:
Quae Clonus Eurytides multo caelaverat auro
Quo nunc Turnus ovat spolio, gaudetque potitus.
Nescia mens hominum fati, fortisque futurae,
Et servare modum, rebus sublata secundis!
Turno tempus erit, magno cum optaverit emtum
Intactum Pallanta, et cum spolia ista, diemque,
Oderit. At focii multo gemitu lacrimisque,
Impositum scuto, referunt Pallanta frequentes.
O dolor, atque decus magnum, rediture parenti!
Haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert;
Cum tamen ingentis Rutulorum linquis acervos!

Nec jam fama mali tanti, sed certior auctor
Advolat Aeneae, tenui discrimine leti
Esse suos; tempus versis succurrere Teucris.
Proxima quaeque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro; te, Turne, superbum
Caede nova, quaerens. Pallas, Evander, in ipsis
Omnia sunt oculis, mensae quas advena primas
Tunc adiit, dextraeque datae. Sulmone creatos
Quatuor hic juvenes; totidem, quos educat Ufens,
Viventis rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundat sanguine flammæ.

Inde Mago procul infensam contenderat hastam:
Ille astu subit; at tremebunda supervolat hasta;
Et, genua amplectens, effatur talia supplex:

Per patrios Manis, per spes surgentis Iuli,
Te precor, hanc animam ferves natoque, patrique.
Est domus alta; jacent penitus defossa talenta
Caelati argenti; sunt auri pondera, facti
Infectique, mihi. Non hic victoria Teucrûm
Vertitur; aut anima una dabit discrimina tanta.
Dixerat; Aeneas contra cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quae multa talenta,
Gnatis parce tuis. Belli commercia Turnus
Sustulit ista prior jam tum Pallante peremto.
Hoc patris Anchisae Manes, hoc sentit Iulus.
Sic fatus, galeam laeva tenet, atque reflexa
Cervice orantis capulo tenus adplicat ensem.

Nec procul Haemonides, Phoebi Triviaeque sacerdos,
Insula cui sacra redimibat tempora vitta,
Totus collucens veste, atque insignibus armis:
Quem congressus agit campo, lapsusque superstans
Immolat, ingentique umbra tegit; arma Sereftus
Le&a refert humeris, tibi, rex Gradive, tropaeum.

Instaurant acies, Volcani stirpe creatus,
Caeculus, et, veniens Marforum montibus, Umbro:
Dardanides contra furit. Anxuris ense sinistram,
Et totum clipei ferro dejecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum, vimque adfore verbo
Crediderat, coeloque animum fortasse ferebat,
Canitiemque sibi et longos promiserat annos.

Tarquitus exsultans contra fulgentibus armis,
Silvicolae Fauno Dryope quem nympa crearat,

Obvius ardenti sese obtulit : ille reducta
 Loricam, clipeique ingens onus, impedit hasta.
 Tum caput orantis nequidquam, et multa parantis
 Dicere, deturbat terrae ; truncumque tepentem
 Provolvens, super haec inimico pectore fatur :
 Istic nunc, metuende, jace. Non te optima mater
 Condet humi, patriove onerabit membra sepulcro :
 Alitibus linquere feris ; aut gurgite mersum
 Unda feret, piscesque impasti volnera lambent.

Protenus Antaeum et Lucam, prima agmina Turni,
 Persequitur ; fortemque Numam, fulvumque Camertem,
 Magnanimo Volscente satum, ditissimus agri
 Qui fuit Ausonidum, et tacitis regnavit Amyclis.
 Aegaeon qualis, centum cui brachia dicunt,
 Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
 Pectoribusque arsisse, Jovis cum fulmina contra
 Tot paribus streperet clipeis, tot stringeret ensis :
 Sic toto Aeneas defaevit in aequore victor,
 Ut semel intepuit mucro. Quin ecce ! Niphaei
 Quadrijuges in equos, adversaque pectora, tendit ;
 Atque illi, longe gradientem et dira frementem
 Ut videre, metu versi, retroque ruentes,
 Effunduntque ducem, rapiuntque ad littora currus.

Interea bijugis infert se Lucagus albis
 In medios, fraterque Liger : sed frater habenis
 Flectit equos ; strictum rotat acer Lucagus enssem.
 Haud tulit Aeneas tanto fervore furentes :
 Irruit, adversaque ingens adparuit hasta.

Cui Liger :

Non Diomedis equos, nec currus cernis Achilli,
Aut Phrygiae campos : nunc belli finis et aevi
His dabitur terris. Vefano talia late
Dicta volant Ligeri : sed non et Troïus heros
Dicta parat contra ; jaculum nam torquet in hostem.
Lucagus ut, pronus pendens in verbera, telo
Admonuit bijugos, projecto dum pede laevo
Aptat se pugnae ; fubit oras hasta per imas
Fulgentis clipei, tum laevum perforat inguen :
Excussus curru moribundus volvitur arvis.
Quem pius Aeneas dictis adfatur amaris :
Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
Prodidit, aut vanae vertere ex hostibus umbrae :
Ipse, rotis saliens, juga deferis. Haec ita fatus,
Adripuit bijugos. Frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapsus eodem :
Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Trojane, sine hanc animam, et miserere precantis.
Pluribus oranti Aeneas : Haud talia dudum
Dicta dabas. Morere, et fratrem ne deferere frater.
Tum, latebras animae, pectus mucrone recludit.

Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquae vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt, et castra relinquunt,
Ascanius puer et nequidquam obsessa juvenus.
Junonem interea compellat Jupiter ultro :
O germana mihi atque eadem gratissima conjunx !

Ut rebare, Venus (nec te sententia fallit)
Trojanas sustentat opes ; non vivida bello
Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli.
Cui Juno submissa : Quid, o pulcherrime conjunx !
Sollicitas aegram, et tua tristia dicta timentem ?
Si mihi, quae quondam fuerat, quamque esse decebat,
Vis in amore foret ! non hoc mihi namque negares,
Omnipotens, quin et pugnae subducere Turnum,
Et Dauno possem incolumem servare parenti.
Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine poenas,
Ille tamen nostra deducit origine nomen,
Pilumnusque illi quartus pater ; et tua larga
Saepe manu multisque oneravit limina donis.
Cui rex aetherii breviter sic fatur Olympi :
Si mora praesentis leti, tempusque, caduco
Oratur juveni, meque hoc ita ponere sentis ;
Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fati.
Haecenus indulgisse vacat. Sin altior istis
Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri,
Mutarive, putas bellum ; spes pascis inanis.
Et Juno adlacrimans : Quid si, quod voce gravaris,
Mente dares ; atque haec Turno rata vita maneret !
Nunc manet infontem gravis exitus ; aut ego veri
Vana feror. Quod ut o ! potius formidine falsa
Ludar, et in melius tua, qui potes, orsa reflectas !
Haec ubi dicta dedit, coelo se protenus alto
Misit, agens hiemem, nimbo succincta, per auras ;
Iliacamque aciem, et Laurentia castra, petivit.

Tum Dea nube cava tenuem sine viribus umbram
In faciem Aeneae, visu mirabile monstrum!
Dardaniis ornat telis; clipeumque jubaque
Divini adsimulat capitis; dat inania verba,
Dat sine mente sonum; gressusque effingit euntis:
Morte obita quales fama est volitare figuras,
Aut quae sopitos deludunt somnia sensus.
At primas laeta ante acies exultat imago,
Irritatque virum telis, et voce lacescit.
Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam
Conjicit: illa dato vertit vestigia tergo.
Tum vero Aenean aversum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem:
Quo fugis, Aenea? thalamos ne deferre pactos:
Hac dabitur dextra tellus quaesita per undas.
Talia vociferans sequitur, strictumque coruscant
Mucronem; nec ferre videt sua gaudia ventos.

Forte ratis, celsi conjuncta crepidine faxi,
Expositis stabat scalis, et ponte parato;
Qua rex Clusinis advectus Osinius oris.
Huc sese trepida Aeneae fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus segnior instat;
Exsuperatque moras, et pontis transilit altos.
Vix proram attigerat: rumpit Saturnia funem,
Avolsamque rapit revoluta per aequora navem.
Illum autem Aeneas absentem in proelia poscit;
Obvia multa virum demittit corpora morti.
Tum levis haud ultra latebras jam quaerit imago,

Sed, sublimè volans, nubi se immiscuit atrae.
Cum Turnum medio interea fert aequore turbo ;
Respicit, ignarus rerum, ingratusque salutis,
Et duplicis cum voce manus ad sidera tendit :
Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxisti, et talis voluisti expendere poenas ?
Quo feror ? unde abii ? quae me fuga, quemve reducet ?
Laurentisne iterum muros aut castra videbo ?
Quid manus illa virum, qui me meaque arma secuti ?
Quosne, nefas ! omnis infanda in morte reliqui ?
Et nunc palantis video, gemitumque cadentum
Accipio. Quid ago ? aut quae jam fatis ima dehiscat
Terra mihi ? vos o potius miserefcite, venti !
In rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, faevisque vadis immittite Syrtis,
Quo neque me Rutuli, nec conscia fama sequatur.
Haec memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc :
An sese mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, et crudum per costas exigat ensen ;
Fluctibus an jaciat mediis, et littora nando
Curva petat, Teucrûmque iterum se reddat in arma.
Ter conatus utramque viam : ter maxima Juno
Continuit ; juvenemque, animi miserata, repressit.
Labitur alta secans fluctuque aestuque secundo ;
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.

At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnae, Teucrosque invadit ovantis.
Concurrunt Tyrrhenae acies, atque omnibus uni,

Uni odiisque viro, telisque frequentibus, instant.
 Ille, velut rupes, vastum quae prodit in aequor,
 Obvia ventorum furiis, expositaque ponto,
 Vim cunctam atque minas perfert coelique marisque,
 Ipsa immota manens. Prolem Dolichaonis, Hebrum
 Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumque fugacem:
 Sed Latagum faxis, atque ingenti fragmine montis,
 Occupat os, faciemque adversam; poplite Palmum
 Succiso volvi segnem finit, armaque Lauso
 Donat habere humeris, et vertice figere cristas.
 Nec non Euanthem Phrygium, Paridisque Mimanta
 Aequalem, comitemque; una quem nocte Theano
 In lucem genitori Amyco dedit, et, face praegnans,
 Cisseis regina Parin: Paris urbe paterna
 Occubat; ignarum Laurens habet ora Mimanta.

Ac, velut ille canum morfu de montibus altis
 Actus aper, multos Vefulus quem pinifer annos
 Defendit, multosque palus Laurentia, silva
 Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est,
 Substitit, infremuitque ferox, et inhorruit armos;
 Nec cuiquam irasci, propiusve accedere, virtus;
 Sed jaculis tutisque procul clamoribus instant:
 Ille autem impavidus partes cunctatur in omnis,
 Dentibus infrendens, et tergo decutit hastas.
 Haud aliter, iustae quibus est Mezentius irae,
 Non ulli est animus stricto concurrere ferro:
 Missilibus longe, et vasto clamore, lacescunt.

Venerat antiquis Corythi de sinibus Acron,

Graius homo, infectos linquens profugus hymenaeos:
Hunc ubi miscentem longe media agmina vidit,
Purpureum pennis, et pactae conjugis ostro;
Impastus stabula alta leo ceu saepe peragrans,
Suadet enim vesana fames; si forte fugacem
Conspexit capream, aut surgentem in cornua cervum;
Gaudet, hians immane, comasque adrexit, et haeret
Visceribus super incumbens: lavit improba teter
Ora cruor:

Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
Sternitur infelix Acron, et calcibus atram
Tundit humum exspirans, infraetaque tela cruentat.

Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
Sternere, nec iacta caecum dare cuspide vulnus:
Obvius adversoque occurrit, seque viro vir
Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis.
Tum super abjectum posito pede nixus, et hasta:
Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.
Conclamant focii, laetum paeana secuti.

Ille autem exspirans: Non me, quicumque es, inulto,
Victor, nec longum laetabere: te quoque fata
Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.

Ad quem subridens mixta Mezentius ira:
Nunc morere; ast de me divom pater atque hominum rex
Viderit. Hoc dicens eduxit corpore telum.

Olli dura quies oculos et ferreus urguet
Somnus; in aeternam clauduntur lumina noctem.

Caedicus Alcathoum obruncat, Sacrator Hydaspem;

Partheniumque Rapo, et, praedurum viribus, Orfen;
Messapus Cloniumque, Lycaoniumque Ericeten;
Illum infrenis equi lapsu tellure jacentem,
Hunc peditem pedes. Et Lycius processerat Agis:
Quem tamen, haud expers, Valerus, virtutis avitae,
Dejicit; at Thronium Salius, Saliumque Nealces,
Insignis jaculo, et longe fallente sagitta.

Jam gravis acquabat luctus et mutua Mavors
Funera: caedebant pariter, pariterque ruebant,
Victores victique: neque his fuga nota, neque illis.
Dî Jovis in tectis iram miserantur inanem
Amborum, et tantos mortalibus esse labores:
Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Juno;
Pallida Tisiphone media inter millia saevit.

At vero, ingentem quatiens, Mezentius, hastam,
Turbidus ingreditur campo. Quam magnus Orion,
Cum pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna viam scindens, humero supereminet undas;
Aut, summis referens annosam montibus ornum,
Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit:
Talis se vastis infert Mezentius armis.
Huic contra Aeneas, speculatus in agmine longo,
Obvius ire parat. Manet imperterritus ille,
Hostem magnanimum opperiens, et mole sua stat;
Atque, oculis spatium emensus, quantum satis hastae:
Dextra, mihi deus, et telum quod missile libro,
Nunc adsint: voveo praedonis corpore raptis
Indutum spoliis ipsum te, Lause, tropaeum

Aeneae. Dixit; stridentemque eminus hastam
 Injicit: illa volans clipeo est excussa, proculque
 Egregium Antorem latus inter et ilia figit;
 Herculis Antorem comitem, qui, missus ab Argis,
 Haeserat Evandro, atque Itala confederat urbe.
 Sternitur infelix alieno vulnere, coelumque
 Adspicit, et dulcis moriens reminiscitur Argos.
 Tum pius Aeneas hastam jacet: illa per orbem
 Aere cavum triplici, per linea terga, tribusque,
 Transiit, intextum tauris opus, imaque sedit
 Inguine; sed vires haud pertulit. Ocius ensem
 Aeneas, viso Tyrrheni sanguine laetus,
 Eripit a femine, et trepidanti fervidus instat.
 Ingemuit cari graviter genitoris amore,
 Ut vidit, Lausus; lacrimaeque per ora volutae.

Hic mortis durae casum, tuaque optima facta,
 Si qua fidem tanto est operi latura vetustas,
 Non equidem, nec te, juvenis memorande, filebo.

Ille, pedem referens, et inutilis, inque ligatus,
 Cedebat, clipeoque inimicum hastile trahebat:
 Prorupit juvenis, seseque immiscuit armis;
 Jamque adsurgentis dextra, plagamque ferentis,
 Aeneae subiit mucronem, ipsumque morando
 Sustinuit: focii magno clamore sequuntur,
 Dum genitor nati parma protectus abiret;
 Telaque conjiciunt, proturbantque eminus hostem
 Missilibus. Furit Aeneas, tectusque tenet se.
 Ac velut, effusa si quando grandine nimbi

Vol. II.

Q

Praecipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis et agricola; et tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice faxi,
Dum pluit in terris; ut possint, sole reducto,
Exercere diem: sic, obrutus undique telis,
Aeneas nubem belli, dum detonet, omnem
Sustinet; et Lausum increpitat, Lausoque minatur:
Quo, moriture, ruis, majoraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
Exsultat demens; faevae jamque altius irae
Dardanio furgunt ductori, extremaque Lauso
Parcae fila legunt: validum namque exigit enseni
Per medium Aeneas juvenem, totumque recondit.
Transiit et parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro;
Implevitque sinum sanguis: tum vita per auras
Concessit moesta ad Manis, corpusque reliquit.
At vero, ut voltum vidit morientis, et ora,
Ora modis, Anchisiades, pallentia miris;
Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit;
Et mentem patriae strinxit pietatis imago.
Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
Quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
Arma, quibus laetatus, habe tua; teque parentum
Manibus et cineri, si qua est ea cura, remitto.
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem;
Aeneae magni dextra cadis. Increpat ultro
Cunctantis socios, et terra sublevat ipsum,

Sanguine turpantem, comtos de more, capillos.

Interea, genitor Tiberini ad fluminis undam
Volnera siccabat lymphis, corpusque levabat
Arboris acclinis trunco : procul aerea ramis
Dependet galea, et prato gravia arma quiescunt.
Stant lecti circum juvenes : ipse, aeger, anhelans,
Colla foveat, fufus propexam in pectore barbam :
Multa super Lauso rogitat, multumque remittit,
Qui revocent, moestique ferant mandata parentis.
At Laufum focii exanimem super arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti volnere victum.
Agnovit longe gemitum praefaga mali mens.
Canitiem multo deformat pulvere, et ambas
Ad coelum tendit palmas, et corpore inhaeret.
Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
Ut pro me hostili paterer succedere dextrae
Quem genui ? Tuane haec genitor per volnera fervor,
Morte tua vivens ? Heu ! nunc misero mihi demum
Exsilium infelix ! nunc alte volnus adaetum !
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
Pulsus ob invidiam folio, sceptrisque paternis.
Debueram patriae poenas, odiisque meorum :
Omnis per mortes animam fontem ipse dedissem.
Nunc vivo ; neque adhuc homines, lucemque, relinquo.
Sed linquam. Simul, hoc dicens, attollit in aegrum
Se femur ; et, quamquam vis alto volnere tardat,
Haud dejectus, equum duci jubet. Hoc decus illi,
Hoc solamen erat : bellis hoc victor abibat

Omnibus. Adloquitur moerentem, et talibus inquit :

Rhoebe, diu, res si qua diu mortalibus ulla est,
Viximus. Aut hodie victor spolia illa cruenta,
Et caput Aeneae, referes, Lausque dolorum
Ultor eris mecum ; aut, aperit si nulla viam vis,
Occumbes pariter. Neque enim, fortissime, credo,
Jussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.
Dixit ; et exceptus tergo consueta locavit
Membra, manusque ambas jaculis oneravit acutis,
Aere caput fulgens, cristaque hirsutus equina.
Sic cursum in medios rapidus dedit. Aestuatur ingens
Uno in corde pudor, mixtoque infania luctu.
[Et Furiis agitatus amor, et conscia virtus]
Atque hic Aenean magna ter voce vocavit.

Aeneas agnovit enim, laetusque precatur :
Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo ;
Incipias conferre manum.
Tantum effatus ; et infesta subit obuius hasta.
Ille autem : Quid me, erepto, faevissime, nato,
Terres ? haec via sola fuit, qua perdere posses.
Nec mortem horremus, nec divom parcimus ulli.
Desine. Jam venio moriturus, et haec tibi porto
Dona prius. Dixit ; telumque intorsit in hostem :
Inde aliud super, atque aliud, figitque, volatque
Ingenti gyro ; sed sustinet aureus umbo.
Ter circum adstantem laevos equitavit in orbis,
Tela manu jaciens ; ter secum Troius heros
Immanem aerato circumfert tegmine silvam.

Inde, ubi tot traxisse moras, tot spicula taedet
Vellere, et urguetur, pugna congressus iniqua ;
Multa movens animo, jam tandem erumpit, et inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam.
Tollit se adrectum quadrupes, et calcibus auras
Verberat, effusumque equitem, super ipse secutus,
Implicat ; ejectoque incumbit cernuus, armo.
Clamore incendunt coelum Troësque Latinique.
Advolat Aeneas, vaginaque eripit ensen,
Et super haec : Ubi nunc Mezentius acer, et illa
Efferata vis animi ? Contra Tyrrhenus, ut, auras
Suspiciens, hausit coelum, mentemque recepit :
Hostis amare, quid increpitas, mortemque minaris ?
Nullum in caede nefas : nec sic ad proelia veni ;
Nec tecum meus haec pepigit mihi foedera Lausus.
Unum hoc, per, si qua est victis venia hostibus, oro ;
Corpus humo patiari tegi. Scio acerba meorum
Circumstare odia : hunc, oro, defende furorem ;
Et me confortem nati concede sepulcro.
Haec loquitur, juguloque haud inscius accipit ensen,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER UNDECIMUS.

OCEANUM interea surgens Aurora reliquit.
Aeneas, quamquam et fociis dare tempus humanis
Praecipitant curae, turbataque funere mens est,
Vota deum primo victor solvebat Eoo.
Ingentem quercum, decisis undique ramis,
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias; tibi, magne, tropaeum,
Bellipotens: aptat rorantis sanguine cristas,
Telaque trunca viri, et bis fex thoraca petitem,
Perfossūque, locis; clipeumque ex aere sinistrae
Subligat, atque ensē collo suspendit eburnum.
Tum focios, namque omnis eum stipata tegebat
Turba ducum, sic incipiens hortatur ovantis:
Maxima res effecta, viri; timor omnis abesto,
Quod superest: haec sunt spolia, et de rege superbo
Primitiae; manibusque meis Mezentius hic est.
Nunc iter ad regem nobis, murosque Latinos.
Arma parate animis, et spe praefumite bellum;
Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere signa

Adnuerint superi, pubemque educere castris,
Impediat, fegnisve metu sententia tardet.
Interea focios, inhumataque corpora, terrae
Mandemus; qui solus honos Acheronte sub imo est.
Ite, ait; egregias animas, quae sanguine nobis
Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
Muneribus: moestamque Evandri primus ad urbem
Mittatur Pallas, quem, non virtutis egentem,
Abstulit atra dies, et funere merfit acerbo.

Sic ait illacrimans; recipitque ad limina gressum,
Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acoetes
Servabat senior; qui Parrhasio Evandro
Armiger ante fuit, sed non felicibus aequae
Tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
Circum omnis famulûmque manus, Trojanaque turba,
Et moestum Iliades crinem de more solutae.
Ut vero Aeneas foribus sese intulit altis,
Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
Pectoribus, moestoque immugit regia luctu.
Ipse, caput nivei fultum Pallantis, et ora,
Ut vidit, levique patens in pectore volnus
Cuspidis Aufoniae, lacrimis ita fatur obortis:
Tene, inquit, miserande puer, cum laeta veniret,
Invidit Fortuna mihi, ne regna videres
Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
Non haec Evandro de te promissa parenti
Discedens dederam, cum me, complexus euntem,
Mitteret in magnum imperium; metuensque moneret

Acris esse viros, cum dura proelia gente.
Et nunc ille quidem, spe multum captus inani,
Fors et vota facit, cumulatque altaria donis :
Nos juvenem exanimum, et nil jam coelestibus ullis
Debentem, vano moesti comitamur honore.
Infelix ! nati funus crudele videbis.
Hi nostri reditus, exspectatique triumphi ?
Haec mea magna fides ? At non, Evandre, pudendis
Vulneribus pulsus adspicies ; nec sospite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi ! quantum
Praesidium Ausonia, et quantum tu perdis, Iule !

Haec ubi deflevit, tolli miserabile corpus
Imperat ; et, toto lectos ex agmine, mittit
Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
Interfintque patris lacrimis ; solatia luctus
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes alii cratis, et molle feretrum,
Arbutis texunt virgis, et vimine querno ;
Exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic juvenem agresti sublimem stramine ponunt :
Qualem, virgineo demessum pollice, florem,
Seu mollis violae, seu languentis hyacinthi,
Cui neque fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit ;
Non jam mater alit tellus, viresque ministrat.
Tunc geminas vestis, auroque ostroque rigentis,
Extulit Aeneas : quas illi, laeta laborum,
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, et tenui telas discreverat auro.

Harum unam juveni supremum moestus honorem
 Induit, arfurasque comas obnubit amictu;
 Multaque praeterea Laurentis praemia pugnae
 Aggerat, et longo praedam jubet ordine duci.
 Addit equos, et tela, quibus spoliaverat hostem.
 Vinxerat et post terga manus, quos mitteret umbris
 Inferias, caeso sparsuros sanguine flammam;
 Indutosque jubet truncos hostilibus armis
 Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.
 Ducitur infelix, aevo confectus, Acoetes,
 Pectora nunc foedans pugnis, nunc unguibus ora;
 Sternitur et, toto projectus corpore, terrae.
 Ducunt et, Rutulo perfusos sanguine, currus.
 Post bellator equus, positus insignibus, Aethon
 It lacrimans, guttisque humectat grandibus ora.
 Hastam alii, galeamque, ferunt; nam cetera Turnus
 Victor habet. Tum moesta phalanx, Teucrique sequun-
 Tyrrenique duces, et versis Arcades armis. [tur,
 Postquam omnis longe comitum processerat ordo,
 Substitit Aeneas, gemituque haec addidit alto:
 Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
 Fata vocant. Salve aeternum mihi! maxime Palla;
 Aeternumque vale! Nec plura effatus, ad altos
 Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.

Jamque oratores aderant ex urbe Latina,
 Velati ramis oleae, veniamque rogantes;
 Corpora, per campos ferro quae fusa jacebant,
 Redderet, ac tumulo sineret succedere terrae:

Nullum cum victis certamen, et aethere cassis ;
Parceret hospitibus quondam, focerisque, vocatis.
Quos bonus Aeneas, haud adspernanda precantis,
Prosequitur venia, et verbis haec insuper addit :
Quaenam vos tanto Fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos ?
Pacem me exanimis, et Martis forte peremtis,
Oratis ? equidem et vivis concedere vellem.
Nec veni, nisi Fata locum, sedemque, dedissent ;
Nec bellum cum gente gero : rex nostra reliquit
Hospitia, et Turni potius se credidit armis.
Aequius huic Turnum fuerat se opponere morti.
Si bellum finire manu, si pellere Teucros,
Adparat ; his mecum decuit concurrere telis :
Vixet, cui vitam deus, aut sua dextra, dedisset.
Nunc ite, et miseris supponite civibus ignem.

Dixerat Aeneas : olli obstupere silentes ;
Conversique oculos inter se, atque ora, tenebant.
Tum, senior, semperque odiis et crimine, Drances,
Inensus juveni Turno, sic ore vicissim
Orsa refert : O fama ingens, ingentior armis,
Vir Trojane ! quibus coelo te laudibus aequem ?
Justitiaene prius mirer, belline laborum ?
Nos vero haec patriam grati referemus ad urbem ;
Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi. Quaerat sibi foedera Turnus.
Quin et fatalis murorum attollere moles,
Saxaque subvectare humeris Trojana, juvabit.

Dixerat haec, unoque omnes eadem ore fremebant.
Bis senos pepigere dies; et, pace sequestra,
Per silvas Teucris, mixtique impune Latini,
Erravere jugis. Ferro, sonat, icta bipenni,
Fraxinus; evertunt aëtas ad sidera pinus;
Robora nec cuneis et olentem scindere cedrum,
Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.

Et jam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
Evandrum, Evandrique domos et moenia, complet,
Quae modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, et de more vetusto
Funereas rapuere faces. Lucet via longo
Ordine flammaram, et late discriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia jungunt
Agmina. Quae postquam matres succedere tectis
Viderunt, moestam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis est vis ulla tenere;
Sed venit in medios. Feretro Pallanta reposito
Procubuit super, atque haeret, lacrimansque, gemensque;
Et via vix tandem voci laxata dolore est:
Non haec, o Palla! dederas promissa petenti,
Cautius ut saevo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
Et praedulce decus primo certamine, posset.
Primitiae juvenis miserae! bellique propinqui
Dura rudimenta! et, nulli exaudita deorum,
Vota, precesque meae! tuque, o sanctissima conjunx!
Felix morte tua, neque in hunc servata dolorem!

Contra ego vivendo vici mea fata, superstes
Restarem ut genitor. Troum socia arma secutum,
Obruerent Rutuli telis! animam ipse dedissem,
Atque haec pompa domum me, non Pallanta, referret!
Nec vos arguerim, Teucri, nec foedera, nec, quas
Junximus hospitio, dextras: fors ista senectae
Debita erat nostrae. Quod, si immatura manebat
Mors natum; caesis Volscorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros cecidisse iuvabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quam pius Aeneas, et quam magni Phryges, et quam
Tyrrhenique duces, Tyrrhenûm exercitus omnis:
Magna tropaea ferunt, quos dat tua dextera leto.
Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,
Effet par aetas, et idem si robur ab annis,
Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, et haec memores regi mandata referte:
Quod vitam moror invisam, Pallante peremto,
Dextera caussa tua est; Turnum gnatoque, patrique,
Quam debere vides. Meritis vacat hic tibi solus,
Fortunaeque, locus. Non vitae gaudia quaero;
Nec fas: sed nato Manis perferre sub imos.

Aurora interea miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Aeneas, jam, curvo in littore, Tarcho
Constituere pyras. Huc corpora, quisque suorum,
More tulere patrum; subjectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine coelum.

Ter circum accensos, cincti fulgentibus armis,
 Decurrere rogos ; ter moestum funeris ignem
 Lustravere in equis ; ululatusque ore dedere.
 Spargitur et tellus lacrimis, sparguntur et arma.
 It coelo clamorque virum, clangorque tubarum.
 Hinc alii spolia occisis derepta Latinis
 Conjiciunt igni, galeas, ensisque decoros,
 Frenaque, ferventisque rotas ; pars munera nota,
 Ipsorum clipeos, et non felicia tela.
 Multa boum circa maectantur corpora Morti ;
 Saetigerosque fues, raptasque ex omnibus agris
 In flammam jugulant pecudes. Tum littore toto
 Ardentis spectant socios, femiustaque servant
 Busta ; neque avelli possunt, nox humida donec
 Invertit coelum, stellis fulgentibus aptum.

Nec minus et miseri, diversa in parte, Latini
 Innumeras struxere pyras ; et corpora partim
 Multa virum terrae infodiunt, avectaue partim
 Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt :
 Cetera, confusaeque ingentem caedis acervum,
 Nec numero, nec honore, cremant ; tunc undique vasti
 Certatim crebris collucent ignibus agri.
 Tertia lux gelidam coelo dimoverat umbram :
 Moerentes altum cinerem et confusa ruebant
 Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terrae.

Jam vero in tectis, praedivitis urbe Latini,
 Praecipuus fragor, et longi pars maxima luctus.
 Hic matres, miseraeque nurus, hic cara fororum

Pectora moerentum, puerique parentibus orbi,
Dirum execrantur bellum, Turnique hymenaeos :
Ipsum armis, ipsumque jubent decernere ferro,
Qui regnum Italiae et primos sibi poscat honores.
Ingravat haec saevus Drances, solumque vocari
Testatur, solum posci in certamina, Turnum.
Multa simul contra variis sententia dictis
Pro Turno ; et magnum reginae nomen obumbrat :
Multa virum meritis sustentat fama tropaeis.

Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
Ecce ! super moesti, magna Diomedis ab urbe,
Legati responsa ferunt : Nihil omnibus actum
Tantum impensis operum ; nil dona, neque aurum,
Nec magnas valuisse preces : alia arma Latinis
Quaerenda, aut pacem Trojano ab rege petendam.
Deficit ingenti luctu rex ipse, Latinus :
Fatalem Aenean manifesto numine ferri,
Admonet ira deum, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primosque suorum,
Imperio accitos, alta intra limina cogit.
Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta viis. Sedet in mediis, et maximus aevo,
Et primus sceptris, haud laeta fronte, Latinus.
Atque hic legatos, Aetola ex urbe remissos,
Quae referant, fari jubet, et responsa reposcit
Ordine cuncta suo. Tum facta silentia linguis,
Et Venulus, dicto parens, ita farier inquit :

Vidimus, o cives ! Diomede, Argivaeque castra ;

Atque, iter emensi, casus superavimus omnis,
Contigimusque manum qua concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam, patriae cognomine gentis,
Victor Gargani condebat Iapygis arvis.
Postquam introgressi, et coram data copia fandi,
Munera praeferimus, nomen patriamque docemus;
Qui bellum intulerint, quae caussa attraxerit Arpos.
Auditis ille haec placido sic reddidit ore:

O fortunatae gentes! Saturnia regna,
Antiqui Aufonii, quae vos fortuna quietos
Sollicitat, suadetque ignota laceffere bella?
Quicumque Iliacos ferro violavimus agros,
(Mitto ea, quae muris bellando exhausta sub altis;
Quos Simois premat ille viros) infanda per orbem
Supplicia, et scelerum poenas expendimus omnes,
Vel Priamo miseranda manus: scit triste Minervae
Sidus, et Euboicae cautes, ultorque Caphereus.
Militia ex illa diversum ad littus adaesti,
Atrides Protei Menelaus adusque columnas
Exfulat, Aetnaeos vidit Cyclopes Ulixes.
Regna Neoptolemi referam, versosque Penatis
Idomenei? Libycone habitantes littore Locros?
Ipse Mycenaëus, magnorum ductor Achivom,
Conjugis infandae, prima intra limina, dextra
Oppetiit; devictam Asiam subsedit adulter.
Invidisse deos, patriis ut redditus aris
Conjugium optatum, et pulchram Calydonia, viderem!
Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur,

Et focii amissi petierunt aethera pennis,
Fluminibusque vagantur, aves; heu dira meorum
Supplicia! et scopulos lacrimosis vocibus implent.
Haec adeo ex illo mihi jam speranda fuerunt
Tempore, cum ferro coelestia corpora demens
Adpetii, et Veneris violavi vulnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas:
Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama; nec veterum memini laetorve malorum.
Munera, quae patriis ad me portatis ab oris,
Vertite ad Aenean. Stetimus tela aspera contra,
Contulimusque manus: experto credite, quantus
In clipeum adfurgat, quo turbine torqueat hastam.
Si duo praeterea tales Idaea tulisset
Terra viros, ultro Inachias venisset ad urbes
Dardanus, et versis lugeret Graecia fati.
Quidquid apud durae cessatum est moenia Trojae,
Hectoris Aeneaeque manu victoria Graiûm
Haesit, et in decumum vestigia retulit annum:
Ambo animis, ambo insignes praestantibus armis;
Hic pietate prior. Coëant in foedera dextrae,
Qua datur: ast, armis concurrant arma, cavete.
Et responsa simul quae sint, rex optime, regis
Audisti, et quae sit magno sententia bello.
Vix ea legati; variusque per ora cucurrit
Ausonidum turbata fremor: ceu, saxa morantur
Cum rapidos amnis, sit clauso gurgite murmur,
Vicinaeque fremunt ripae crepitantibus undis.

Ut primum placati animi, et trepida ora quierunt ;
Praefatus divos, folio rex infit ab alto :

Ante equidem summa de re statuiffe, Latini,
Et vellem, et fuerat melius ; non tempore tali
Cogere concilium, cum muros adsidet hostis.
Bellum importunum, cives, cum gente deorum,
Inviſtisque viris, gerimus, quos nulla fatigant
Proelia, nec victi poſſunt abſiſtere ferro.
Spem, ſi quam adſcitis Aetolũm habuiſtis in armis,
Ponite: ſpes ſibi quiſque: ſed, haec quam anguſta, vi-
Cetera qua rerum jaceant percuſſa ruina, [detis.

Ante oculos interque manus ſunt omnia veſtras.
Nec quemquam incuſo: potuit quae plurima virtus
Eſſe, fuit: toto certatum eſt corpore regni.
Nunc adeo, quae ſit dubiae ſententia menti,
Expeditam, et paucis (animos adhibete) docebo.
Eſt antiquus ager Tuſco mihi proximus amni,
Longus, in occaſum, finis ſuper uſque Sicanos:
Aurunci Rutulique ſerunt, et vomere duos
Exercent collis, atque horum aſperrima paſcant.
Haec omnis regio, et celfi plaga pinea montis,
Cedat amicitiae Teucrorum; et foederis aequas
Dicamus leges, focioſque in regna vocemus:
Conſidant, ſi tantus amor, et moenia condant.
Sin alios finis aliamque capeſſere gentem
Eſt animus, poſcuntque ſolo decedere noſtro;
Bis denas Italo texamus robore navis,
Seu pluris complere valent: jacet omnis ad undam

Materies : ipsi numerumque, modumque, carinis
Praecipiant ; nos aera, manus, navalia, demus.
Praeterea, qui dicta ferant, et foedera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu praetendere ramos ;
Munera portantis, aurique eborisque talenta
Et sellam, regni, trabeamque, insignia nostri.
Consulte in medium, et rebus succurrite fessis.

Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
Obliqua invidia stimulisque agitabat amaris,
Largus opum, et lingua melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens ; genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat ;
Surgit, et his onerat dictis atque aggerat iras :

Rem nulli obscuram, nostrae nec vocis egentem,
Consulis, o bone rex ! Cuncti se scire fatentur,
Quid fortuna ferat populi ; sed dicere mussant.
Det libertatem fandi, flatusque remittat,
Cujus ob auspicium infaustum, moresque sinistros,
(Dicamequidem, licet armamihi, mortemque, minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
Consedisse urbem luctu ; dum Troia tentat
Castra, fugae fidens, et coelum territat armis.
Unum etiam donis istis, quae plurima mitti
Dardanidis dicique jubes, unum, optime regum,
Adjicias ; nec te ullius violentia vincat,
Quin natam egregio genero, dignisque hymenaeis,

Des, pater, et pacem hanc aeterno foedere jungas.
Quod, si tantus habet mentis et pectora terror ;
Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso :
Cedat ; jus proprium regi, patriaeque, remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula civis
Projicis, o ! Latio caput horum, et caussa, malorum ?
Nulla salus bello : pacem te poscimus omnes,
Turne ; simul pacis solum inviolabile pignus.
Primus ego, invisum quem tu tibi fingis, et esse
Nil moror, en ! supplex venio : miserere tuorum,
Pone animos, et pulsus abi. Sat funera fusi
Vidimus, ingentis et desolavimus agros.
Aut, si fama movet, si tantum pectore robur
Concipis, et si adeo dotalis regia cordi est ;
Aude, atque adversum fidens fer pectus in hostem.
Scilicet, ut Turno contingat regia conjunx,
Nos, animae viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis ! Et jam tu, si qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum adspice contra,
Qui vocat.

Talibus exarsit dictis violentia Turni :
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces :
Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi
Tum, cum bella manus poscunt ; patribusque vocatis
Primus ades. Sed non replenda est curia verbis,
Quae tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
Agger moerorum, nec inundant sanguine fossae.
Proinde tona eloquio, solitum tibi ; meque timoris

Argue tu, Drance : quando tot stragis acervos
 Teucrorum tua dextra dedit, passimque tropaeis
 Insignis agros. Possit quid vivida virtus,
 Experiare licet ; nec longe scilicet hostes
 Quaerendi nobis : circumstant undique muros.
 Imus in adversos ? quid cessas ? an tibi Mavors
 Ventosa in lingua, pedibusque fugacibus istis,
 Semper erit ?

Pulsus ego ? aut quisquam merito, foedissime, pulsum
 Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrim
 Sanguine, et Evandri totam cum stirpe videbit
 Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis ?
 Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens,
 Et quos mille die victor sub Tartara misi,
 Inclusus muris, hostilique aggere septus.
 Nulla salus bello ! Capiti cane talia demens
 Dardanio, rebusque tuis. Proinde omnia magno
 Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
 Gentis bis victae ; contra premere arma Latini.
 Nunc et Myrmidonum procures Phrygia arma tre-
 Nunc et Tydides, et Larissaeus Achilles ! [miscunt !
 Amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas !
 Vel, cum se pavidum contra mea jurgia fingit
 Artificis scelus, et formidine crimen acerbatur.
 Numquam animam talem dextra hac (absiste moveri)
 Amittes : habitet tecum, et sit pectore in isto.

Nunc ad te, et tua magna, pater, consulta revertor.
 Si nullam nostris ultra spem ponis in armis ;

Si tam deserti fumus, et semel agmine verso
Funditus occidimus, neque habet Fortuna regressum;
Oremus pacem, et dextras tendamus inertis.
Quamquam, o! si solitae quidquam virtutis adesset,
Ille mihi ante alios fortunatusque laborum,
Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, et humum semel ore momordit.
Sin et opes nobis, et adhuc intacta juvenus,
Auxilioque urbes Italiae, populique, supersunt;
Sin et Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine; sunt illis sua funera, parque per omnis
Tempestat: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies, variique labor mutabilis aevi,
Retulit in melius; multos alterna revifens
Lusit, et in solido rursus Fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Aetolus, et Arpi:
At Messapus erit, felixque Tolumnius, et, quos
Tot populi misere, duces; nec tarda sequetur
Gloria delectos Latio, et Laurentibus agris.
Est et, Volscorum egregia de gente, Camilla,
Agmen agens equitum, et florentis aere catervas.
Quod, si me solum Teucris in certamina poscunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obsto;
Non adeo has exosa manus Victoria fugit,
Ut tanta quidquam pro spe tentare recusem.
Ibo animis contra; vel magnum praestet Achillem,
Factaque Volcani manibus paria induat arma,

Ille licet. Vobis animam hanc, foceroque Latino,
 Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
 Devovi. Solum Aeneas vocat. Et vocet oro :
 Nec Drances potius, five est haec ira deorum,
 Morte luat ; five est virtus et gloria, tollat.

Illi haec inter se dubiis de rebus agebant
 Certantes ; castra Aeneas, aciemque, movebat.
 Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
 Ecce ! ruit, magnisque urbem terroribus implet :
 Instructos acie, Tiberino a flumine Teucros,
 Tyrrhenamque manum, totis descendere campis.
 Extemplo turbati animi, concussaue volgi
 Pectora, et adrectae stimulis haud mollibus irae.
 Arma manu trepidi poscunt ; fremit arma juvenus :
 Flent moesti, mussantque, patres. Hic undique clamor
 Disfensu vario magnus se tollit in auras :
 Haud secus, atque alto in luco cum forte catervae
 Confedere avium, piscofove amne Padusae
 Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.

Immo, ait, o cives ! adrepto tempore, Turnus,
 Cogite concilium, et pacem laudate sedentes :
 Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
 Corripuit sese, et tectis citus extulit altis.
 Tu, Voluse, armari Volscorum edice manipulis ;
 Duc, ait, et Rutulos. Equitem, Messapus, in armis,
 Et cum fratre Coras, latis diffundite campis.
 Pars aditus urbis firment, turresque capeffant :
 Cetera, qua jussu, mecum manus inferat arma.

Ilicet in muros tota discurritur urbe.

Concilium ipse pater, et magna incepta, Latinus
Deferit, ac tristi turbatus tempore differt;
Multaque se incusat, qui non acceperit ultro
Dardanium Aenean, generumque adsciverit urbi.
Praefodiunt alii portas, aut saxa fudesque
Subvectant. Bello dat signum rauca cruentum
Buccina. Tum muros varia cinxere corona
Matronae, puerique: vocat labor ultimus omnis.
Nec non ad templum, summasque ad Palladis arces,
Subvehitur magna matrum regina caterva,
Dona ferens; juxtaque comes Lavinia virgo,
Causa mali tanti, oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, et templum ture vaporant;
Et moestas alto fundunt de limine voces:
Armipotens, praefes belli, Tritonia virgo,
Frangere manu telum Phrygii praedonis, et ipsum
Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.

Cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus.
Jamque adeo, Rutulum thoraca indutus, aënis
Horrebat squamis, furasque incluserat auro,
Tempora nudus adhuc; laterique accinxerat ensē;
Fulgebatque alta decurrens aureus arce;
Exultatque animis, et spe jam praecipit hostem:
Qualis, ubi abruptis fugit praefepia vinclis,
Tandem liber, equus; campoque potitus aperto,
Aut ille in pastus armentaque tendit equarum,
Aut, adfuetus aquae perfundi flumine noto,

Emicat, adrectisque fremit cervicibus alte
Luxurians; luduntque jubae per colla, per armos.

Obvia cui, Volscorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
Defiluit; quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis: tum talia fatur:
Turne, sui merito si qua est fiducia forti,
Audeo, et Aeneadam promitto occurrere turmae,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
Me sine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros subsiste, et moenia ferva.
Turnus ad haec, oculos horrenda in virgine fixus:
O, decus Italiae, virgo! quas dicere gratis,
Quasve referre, parem? sed nunc, est omnia quando
Iste animus supra, mecum partire laborem.
Aeneas, ut fama fidem missique reportant
Exploratores, equitum levia improbus arma
Praemisit, quaterent campos: ipse ardua montis
Per deserta, jugo superans, adventat ad urbem.
Furta paro belli convexo in tramite silvae,
Ut bivas armato obsidam milite fauces.
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis;
Tecum acer Messapus erit, turmaeque Latinae,
Tiburnique manus: ducis et tu concipe curam.
Sic ait, et paribus Messapum in proelia dictis
Hortatur, sociosque duces; et pergit in hostem.

Est curvo anfractu valles, accommoda fraudi,
Armorumque dolis, quam densis frondibus atrum

Urguet utrimque latus ; tenuis quo semita ducit,
 Angustaeque ferunt fauces, aditusque maligni.
 Hanc super, in speculis summoque in vertice montis,
 Planities ignota jacet, tutique receptus :
 Seu dextra laevaue velis occurrere pugnae ;
 Sive instare jugis, et grandia volvere saxa.
 Huc juvenis nota fertur regione viarum ;
 Adripuitque locum, et filvis infedit iniquis.

Velocem interea, superis in sedibus, Opim,
 Unam ex virginibus fociis, sacraque caterva,
 Compellabat, et has tristis Latonia voces
 Ore dabat : Graditur bellum ad crudele Camilla,
 O virgo ! et nostris nequidquam cingitur armis,
 Cara mihi ante alias : neque enim novus iste Dianae
 Venit amor, subitaque animum dulcedine movit.
 Pulsus ob invidiam regno, viresque superbas,
 Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe,
 Infantem, fugiens media inter proelia belli,
 Sustulit exfilio comitem, matrisque vocavit
 Nomine Casmiillae, mutata parte, Camillam.
 Ipse, sinu prae se portans, juga longa petebat
 Solorum nemorum : tela undique saeva premebant,
 Et circumfuso volitabant milite Volsci.
 Ecce ! fugae medio, summis Amasenus abundans
 Spumabat ripis ; tantus se nubibus imber
 Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
 Tardatur, caroque oneri timet. Omnia secum
 Versanti, subito vix haec sententia sedit :

Telum immane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, solidum nodis, et robore coëto—
Huic natam, libro et silvestri fubere clausam,
Implicat, atque habilem mediae circumligat hastae;
Quam dextra ingenti librans, ita ad aethera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
Ipse pater famulam voveo; tua prima, per auras,
Tela tenens, supplex hostem fugit. Accipe, testor,
Diva, tuam, quae nunc dubiis committitur auris.

Dixit; et adducto contortum hastile lacerto
Immittit: sonuere undae: rapidum super amnem
Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.
At Metabus, magna propius jam urgente caterva,
Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine victor
Gramineo, donum Triviae, de cespite vellit.
Non illum tectis ullae, non moenibus, urbes
Accepere, neque ipse manus feritate dedisset:
Pastorum et solis exegit montibus aevum.
Hic natam, in dumis, interque horrentia lustra,
Armentalis equae mammis, et lacte ferino,
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, jaculo palmas oneravit acuto;
Spiculaque ex humero parvae suspendit, et arcum.
Pro crinali auro, pro longae tegmine pallae,
Tigridis exuviae per dorsum a vertice pendent.
Tela manu jam tum tenera puerilia torfit,
Et fundam tereti circum caput egit habena;

Strymoniamque gruem, aut album dejecit olorem.
Multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum. Sola contenta Diana,
Aeternum telorum, et virginitatis, amorem
Intemerata colit. Vellem haud correpta fuisset
Militia tali, conata laceffere Teucros :
Cara mihi, comitumque foret nunc una mearum.
Verum age, quandoquidem fatis urguetur acerbis,
Labere, Nympha, polo, finisque invise Latinos,
Tristis ubi infausto committitur omine pugna.
Haec cape, et ultricem pharetra deprome sagittam :
Hac, quicumque sacrum violarit vulnere corpus,
Tros, Italusve, mihi pariter det sanguine poenas.
Post ego nube cava miserandae corpus, et arma
Inspoliata, feram tumulo, patriaeque reponam.
Dixit : at illa, levis coeli delapsa per auras,
Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.

At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruscique duces, equitumque exercitus omnis ;
Compositi numero in turmas. Fremit aequore toto
Insultans sonipes, et pressis pugnat habenis,
Huc obversus, et huc ; tum late ferreus hastis
Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
Nec non Messapus contra, celeresque Latini,
Et cum fratre Coras, et virginis ala Camillae,
Adversi campo apparent, hastasque reductis
Protendunt longe dextris, et spicula vibrant ;
Adventusque virum, fremitusque ardescit equorum.

Jamque, intra jactum teli progressus, uterque
Sublitterat : subito erumpunt clamore, frementisque
Exhortantur equos ; fundunt simul undique tela,
Crebra nivis ritu, coelumque obtexitur umbra.
Continuo adversis Tyrrhenus et acer Aconteus,
Connixi, incurrunt hastis, primique ruinam
Dant sonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt. Excussus Aconteus,
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Praecipitat longe, et vitam dispergit in auras.
Extemplo turbatae acies, versique Latini
Rejiciunt parmas, et equos ad moenia vertunt.
Troës agunt : princeps turmas inducit Asylas.
Jamque propinquabant portis, rursusque Latini
Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt :
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
Qualis ubi, alterno procurrens gurgite, pontus
Nunc ruit ad terras, scopulosque superjacet undam
Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam ;
Nunc rapidus retro, atque aestu revoluta resorbens
Saxa, fugit, littusque vado labente relinquit.
Bis Tusci Rutulos egere ad moenia versos ;
Bis rejecti, armis, respuant, terga tegentes.

Tertia sed postquam congressi in proelia, totas
Implicuere inter se acies, legitque virum vir :
Tum vero et gemitus morientum, et, sanguine in alto,
Armaque, corporaque, et, permixti caede virorum,
Semanimes volvuntur equi ; pugna aspera surgit.

Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
 Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit.
 Quo sonipes ictu furit arduus, altaque jactat,
 Volneris impatiens, adrecto pectore crura :
 Volvitur ille, excussus, humi. Catillus Iolan,
 Ingentemque animis, ingentem corpore et armis,
 Dejicit Herminium : nudo cui vertice fulva
 Caesaries, nudique humeri ; nec volnera terrent ;
 Tantus in arma patet. Latos huic hasta per armos
 Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore.
 Funditur ater ubique cruor : dant funera ferro
 Certantes, pulchramque petunt per volnera mortem.

At medias inter caedes exsultat Amazon,
 Unum exserta latus pugnae, pharetrata Camilla :
 Et nunc lenta manu spargens hastilia denset ;
 Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem :
 Aureus ex humero sonat arcus, et arma Dianae.
 Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
 Spicula converso fugientia dirigit arcu.
 At circum lectae comites, Larinaque virgo,
 Tullaque, et, aeratam quatiens, Tarpeia, securem,
 Italides ; quas ipsa decus sibi dia Camilla
 Delegit, pacisque bonas, bellicue, ministras :
 Quales Threïciae, cum flumina Thermodontis
 Pulsant, et pictis bellantur, Amazones, armis ;
 Seu circum Hippolyten, seu quum se Martia curra
 Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
 Feminea exsultant lunatis agmina peltis.

Quem telo primum, quem postremum, aspera virgo,
 Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
 Eunaeum Clytio primum patre: cujus apertum
 Adversâ longa transverberat abiete pectus.
 Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
 Mandit humum, moriensque suo se in volnere versat.
 Tum Lirim, Pagasamque super: quorum alter, habenas,
 Suffosso revolutus equo, dum colligit, alter,
 Dum subit, ac dextram labenti tendit inermem,
 Praecipites pariterque ruunt. His addit Amastrum
 Hippotaden; sequiturque incumbens eminus hasta
 Tereaque, Harpalycumque, et Demophoonta, Chro-
 Quotque emissa manu contorsit spicula virgo, [mimque:
 Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis.
 Ignotis et equo venator Iapyge fertur:
 Cui pellis latos humeros, erepta juvenco,
 Pugnatori operit; caput ingens oris hiatus
 Et malae texere lupi cum dentibus albis;
 Agrestisque manus armat sparus: ipse catervis
 Vertitur in mediis, et toto vertice supra est.
 Hunc illa exceptum, neque enim labor agmine verso,
 Trajicit; et super haec inimico pectore fatur:
 Silvis te, Tyrrhene, feras agitare putasti?
 Advenit qui vestra dies muliebribus armis
 Verba redarguerit. Nomen tamen, haud leve, patrum
 Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillae.

Protenus Orsilocho, et Buten, duo maxima Teu-
 Corpora: sed Buten aversum cuspide fixit, [crûm

Loricam galeamque inter, qua colla sedentis
Lucent, et laevo dependet parma lacerto :
Orsilochum, fugiens, magnumque agitata per orbem,
Eludit gyro interior, sequiturque sequentem ;
Tum validam perque arma viro, perque ossa, securim,
Altior exurgens, oranti et multa precanti,
Congeminat : volnus calido rigat ora cerebro.

Incidit huic, subitoque adspectu territus haesit
Appenninicolae bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
Isque, ubi se nullo jam cursu evadere pugnae
Posse, neque instantem reginam avertere, cernit,
Consilio versare dolos ingressus, et astu,
Incipit haec : Quid tam egregium, si femina forti
Fidis equo ? dimitte fugam, et te comminus aequo
Mecum crede solo, pugnaeque accinge pedestri ;
Jam nosces, ventosa ferat cui gloria laudem.
Dixit : at illa, furens, acrique accensa dolore,
Tradit equum comiti, paribusque resistit in armis,
Ense pedes nudo, puraque interrita parma.
At juvenis, vicisse dolo ratus, avolat ipse,
Haud mora ; conversisque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
Vane Ligus, frustra que animis elate superbis,
Nequidquam patrias tentasti lubricus artis ;
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Haec fatur virgo ; et pernicipibus ignea plantis
Transit equum cursu, frenisque adversa prehepsis

Congreditur, poenasque inimico ex sanguine fumit.
Quam facile accipiter saxo, facer ales, ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Comprensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis :
Tum cruor, et volvae labuntur ab aethere plumae.

At non haec nullis, hominum fator atque deorum,
Observans oculis, summo sedet altus Olympo.
Tyrrenum genitor Tarchonem in proelia faeva
Suscitat, et stimulis haud mollibus injicit iras.
Ergo inter caedes, cedentiaque agmina, Tarcho
Fertur equo, variisque instigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans; reficitque in proelia pulsos:
Quis metus, o numquam dolituri! o semper inertes!
Tyrreni? quae tanta animis ignavia venit?
Femina palantis agit, atque haec agmina vertit?
Quo ferrum, quidve haec gerimus tela inrita dextris?
At non in Venerem segnes, nocturnaue bella;
Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Exspectare dapes, et plenae pocula mensae:
Hic amor, hoc studium; dum sacra secundus haruspex
Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.

Haec effatus, equum in medios, moriturus et ipse,
Concitatur, et Venulo adversum se turbidus infert;
Dereptumque ab equo dextra complectitur hostem,
Et gremium ante suum, multa vi concitus, aufert.
Tollitur in coelum clamor; cunctique Latini
Convertere oculos. Volat igneus aequore Tarcho,
Arma virumque ferens; tum summa ipse ab hasta.

Defringit ferrum, et partis rimatur apertas,
Qua vulnus letale ferat : contra ille repugnans
Sustinet a jugulo dextram, et vim viribus exit.
Utque volans alte raptum cum fulva draconem
Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus haesit;
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Adrectisque horret squamis, et sibilat ore,
Arduus insurgens : illa haud minus urguet obunco
Luctantem rostro ; simul aethera verberat alis :
Haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarcho
Portat ovans. Ducis exemplum eventumque secuti,
Maeonidae incurrunt. Tum, fati debitus, Arruns
Velocem jaculo et multa prior arte Camillam
Circuit, et, quae fit fortuna facillima, tentat.
Qua se cumque furens medio tulit agmine virgo ;
Hac Arruns subit, et tacitus vestigia lustrat :
Qua victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat ;
Hac juvenis furtim celeris detorquet habenas.
Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat
Undique circuitum ; et certam quatit improbus hastam.
Forte, facer Cybelae, Chloreus, olimque sacerdos,
Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis ;
Spumantemque agitabat equum, quem pellis aënis
In plumam squamis, auro conferta, tegebat.
Ipse, peregrina ferrugine clarus, et ostro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu :
Aureus ex humeris sonat arcus, et aurea vati
Cassida; tum croceam chlamydemque, sinusque crepantis

Carbaseos, fulvo in nodum collegerat auro,
 Pictus acu tunicas, et barbara tegmina crurum.
 Hunc virgo, sive ut templis praefigeret arma
 Troia, captivo sive ut se ferret in auro,
 Venatrix, unam ex omni certamine pugnae
 Caeca sequebatur; totumque incauta per agmen
 Femineo praedae, et spoliolum, ardebat amore:
 Telum ex insidiis quum tandem, tempore capto,
 Concitat, et superos Arruns sic voce precatur:
 Summe deum, sancti custos Soraetis, Apollo,
 Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
 Pascitur, et medium, freti pietate, per ignem
 Cultores multa premimus vestigia pruna;
 Da, Pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
 Omnipotens. Non exuvias, pulsaeve tropaeum
 Virginis, aut spolia ulla, peto: mihi cetera laudem
 Facta ferent. Haec dira meo dum vulnere pestis
 Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbis.

Audiit, et voti Phoebus succedere partem
 Mente dedit; partem volucris dispersit in auras.
 Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
 Adnuit oranti: reducem ut patria alta videret,
 Non dedit; inque notos vocem vertere procellae.
 Ergo, ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
 Convertere animos acris; oculosque tulere,
 Cuncti ad reginam Volsci. Nihil ipsa neque aerae,
 Nec sonitus, memor, aut venientis ab aethere teli;
 Hasta sub exsertam donec perlata papillam

Haesit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidae comites, dominamque ruentem
Suscipiunt. Fugit ante omnis exterritus Arruns,
Laetitia, mixtoque metu ; nec jam amplius hastae
Credere, nec telis occurrere virginis, audet.
Ac, velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
Continuo in montis sese avius abdidit altos,
Occiso pastore, lupo, magnove juvenco,
Conscius audacis facti, caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, silvasque petivit :
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns,
Contentusque fuga mediis se immiscuit armis.
Illa manu moriens telum trahit : ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
Labitur exsanguis ; labuntur frigida leto
Lumina ; purpureus quondam color ora reliquit.
Tum sic exspirans Accam, ex aequalibus unam,
Adloquitur, fida ante alias quae sola Camillae,
Quicum partiri curas ; atque haec ita fatur :
Haecenus, Acca soror, potui : nunc vulnus acerbum
Conficit, et tenebris nigrescunt omnia circum.
Effuge, et haec Turno mandata novissima perfer :
Succedat pugnae, Trojanosque arceat urbe.
Jamque vale ! Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens. Tum frigida toto
Paullatim exsolvit se corpore, lentaque colla,
Et, captum leto, posuit caput, arma relinquens ;
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

Tum vero immensus surgens ferit aurea clamor
Sidera ; dejecta crudefcit pugna Camilla ;
Incurrunt denfi fimul omnis copia Teucrûm,
Tyrrhenique duces, Evandrique Arcades alae.

At, Triviae cultos, jam dudum in montibus Opis
Alta fedet fummis, fpectatque interrita pugnas.
Utque procul, medio juvenum in clamore furentum,
Profpexit trifti multatam morte Camillam,
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces :
Heu ! nimium, virgo, nimium crudele luftri
Supplicium, Teucros conata laceffere bello !
Nec tibi defertae in dumis coluiſſe Dianam
Proſuit, aut noſtras humero geſſiſſe pharetras.
Non tamen indecorem tua te regina reliquit
Extrema jam in morte ; neque hoc ſine nomine letum
Per gentis erit ; aut famam patieris inultae.
Nam, quicumque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
Antiqui Laurentis, opacaque ilicè teſtum :
Hic dea ſe primum rapido pulcherrima niſu
Siftit, et Arruntem tumulo ſpeculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem ;
Cur, inquit, diverſus abis ? huc dirige grefſum,
Huc, periture, veni ; capias ut digna Camillae
Praemia. Tunc etiam telis moriere Dianae ?
Dixit ; et aurata volucrem Threiffa ſagittam
Depromſit pharetra, cornuque inſenſa tetendit,

Et duxit longe, donec curvata coirent
Inter se capita, et manibus jam tangeret aequis,
Laeva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
Extemplo teli stridorem, aurasque sonantis,
Audiit una Arruns, haesitque in corpore ferrum.
Illum exspirantem focii, atque extrema gementem,
Obliti, ignoto camporum in pulvere linquunt :
Opis ad aetherium pennis aufertur Olympum.

Prima fugit, domina amissa, levis ala Camillae :
Turbati fugiunt Rutuli ; fugit acer Atinas ;
Disiectique duces, desolatique manipuli,
Tuta petunt, et equis averſi ad moenia tendunt.
Nec quisquam instantis Teucros, letumque ferentis,
Sustentare valet telis, aut ſistere contra ;
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus,
Quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros, caligine turbidus atra,
Pulvis ; et e speculis, percussae pectora, matres
Femineum clamorem ad coeli sidera tollunt.
Qui cursu portas primi irrupere patentis,
Hos inimica super mixto premit agmine turba :
Nec miseram effugiunt mortem ; sed, limine in ipſo,
Moenibus in patriis, atque inter tuta domorum,
Confixi, exspirant animas. Pars claudere portas ;
Nec fociiis aperire viam, nec moenibus audent
Accipere orantis : oriturque miserrima caedes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Exclusi, ante oculos lacrimantumque ora parentum,

Pars in praecipitis fossas, urgente ruina,
Volvitur; immixtis pars caeca et concita frenis
Arietat in portas, et, duros objice, postes.
Ipsae de muris summo certamine matres,
(Monstrat amor verus patriae) ut videre Camillam,
Tela manu trepidae jaciunt; ac, robore duro,
Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis,
Praecipites; primaeque mori pro moenibus ardent.

Interea, Turnum in silvis faevissimus implet
Nuntius, et juveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
Ingruere infensos hostis, et Marte secundo
Omnia corripuisse; metum jam ad moenia ferri.
Ille furens, et saeva Jovis sic numina poscunt,
Deferit obsessos collis, nemora aspera linquit.
Vix e conspectu exierat, campumque tenebat;
Cum pater Aeneas, saltus ingressus apertos,
Exsuperatque jugum, silvaque evadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi, totoque feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt:
Ac simul Aeneas fumantis pulvere campos
Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit;
Et saevum Aenean agnovit Turnus in armis,
Adventumque pedum flatusque audivit equorum.
Continuoque ineant pugnas et proelia tentent;
Ni roseus fessos jam gurgite Phoebus Hiberno
Tinguat equos, noctemque, die labente, reducat.
Considunt castris ante urbem, et moenia vallant.

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER DUODECIMUS.

TURNUS ut, infractos adverſo Marte, Latinos
Deſeciſſe videt, ſua nunc promiſſa repoſci,
Se ſignari oculis; ultro implacabilis ardet,
Attollitque animos. Poenorum qualis in arvis,
Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo; gaudetque comantis
Excutiens cervice toros; fixumque latronis
Impavidus frangit telum, et fremit ore cruento:
Haud ſecus accenſo gliſcit violentia Turno.
Tum ſic adfatur regem, atque ita turbidus inſit:
Nulla mora in Turno; nihil eſt quod dicta retractent
Ignavi Aeneadae, nec, quae pepigere, recuſent.
Congredior. Fer ſacra, pater, et concipe foedus.
Aut hac Dardanium dextra ſub Tartara mittam,
Deſertorem Aſiae, (ſedeant, ſpectentque, Latini)
Et ſolus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos; cedat Lavinia conjunx.

Olli ſedato reſpondit corde Latinus:

O praeſtans animi juvenis! quantum ipſe feroci

Virtute exsuperas, tanto me impensius aequum est
Consulere, atque omnis metuentem expendere casus.
Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
Multa manu; nec non aurumque, animusque, Latino est:
Sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus agris,
Nec genus indecores. Sine me haec, haud mollia fatu,
Sublatis aperire dolis; simul hoc animo hauri.
Me natam nulli veterum sociare procorum
Fas erat, idque omnes divique, hominesque, caneant.
Victus amore tui, cognato sanguine victus,
Conjugis et moestae lacrimis, vincla omnia rupi:
Promissam eripui genero; arma impia sumsi.
Ex illo qui me casus, quae, Turne, sequantur
Bella, vides; quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna, vix urbe tuemur
Spes Italas: recalent nostro Tiberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus alben.
Quo referor toties? quae mentem infania mutat?
Si Turno extincto socios sum adscire paratus,
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet
Italia, ad mortem si te (Fors dicta refutet)
Prodiderim, natam et connubia nostra petentem?
Respice res bello varias; miserere parentis
Longaevi, quem nunc moestum patria Ardea longe
Dividit. Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exsuperat magis, aegrescitque medendo.
Ut primum fari potuit, sic institit ore:

Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me
Deponas, letumque finas pro laude pacisci.
Et nos tela, pater, ferrumque haud debile, dextra
Spargimus; et nostro sequitur de vulnere sanguis.
Longe illi dea mater erit, quae nube fugacem
Feminea tegat, et vanis sese occulat umbris.

At regina, nova pugnae conterrita forte,
Flebat; et ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrimas, per, si quis Amatae
Tangit honos animum; spes tu nunc una senectae,
Tu requies, miserae; decus imperiumque Latini
Te penes; in te omnis domus inclinata recumbit;
Unum oro: desiste manum committere Teucris.
Qui te cumque manent isto certamine casus,
Et me, Turne, manent. Simul haec invisa relinquam
Lumina, nec generum Aenean captiva videbo.
Accepit vocem lacrimis Lavinia matris
Flagrantis perfusa genas: cui plurimus ignem
Subjecit rubor, et calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
Si quis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multa
Alba rosa: talis virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus:
Ardet in arma magis; paucisque adfatur Amatam:
Ne, quaeso, ne me lacrimis, neve omine tanto,
Prosequere, in duri certamina Martis euntem,
O mater! neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius haec Idmon Phrygio mea dicta tyranno,

Haud placitura, refer : Cum primum crastina coelo,
Punicis inuenta rotis, Aurora rubescit, [escant,
Non Teucros agat in Rutulos : Teucrûm arma qui-
Et Rutulûm ; nostro dirimamus fanguine bellum.
Illo quaeratur conjunx Lavinia campo.

Haec ubi dicta dedit, rapidusque in tecta recessit,
Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementis,
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia ;
Qui candore nives anteirent, cursibus auras.
Circumstant properi aurigae, manibusque laceffunt
Pectora plausa cavis, et colla comantia pectunt.
Ipse dehinc, auro squalentem alboque orichalco,
Circumdât loricam humeris ; simul aptat habendo
Ensemque, clipeumque, et rubrae cornua cristae :
Ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti
Fecerat, et Stygia candentem tinxerat unda.
Exin, quae mediis, ingenti adnixa columnae,
Aedibus adstabat, validam vi corripit hastam,
Actoris Aurunci spoliûm ; quassatque trementem,
Vociferans : Nunc, o nunquam frustrata vocatus
Hasta meos ! nunc tempus adest ; te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit : da sternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare revolsam
Semiviri Phrygis, et foedare in pulvere crinis,
Vibratos calido ferro, myrrhaque madentis.
His agitur furiis : totoque ardentis ab ore
Scintillae absistunt ; oculis micat acribus ignis :
Mugitus veluti cum prima in proelia taurus

Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco; ventosque laceffit
Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.

Nec minus interea, maternis faevus in armis,
Aeneas acuit Martem, et se fuscitat ira,
Oblato gaudens componi foedere bellum.
Tum socios, moestique metum solatur Iuli,
Fata docens; regique jubet responsa Latino
Certa referre viros, et pacis dicere leges.

Postera vix summos spargebat lumine montis
Orta dies, cum primum alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant;
Campum ad certamen magnae sub moenibus urbis
Dimensi Rutulique viri, Teucrique, parabant;
In medioque focos, et dis communibus aras
Gramineas: alii fontemque ignemque ferebant,
Velati limo, et verbena tempora vincti.
Procedit legio Aufonidum, pilataque plenis
Agmina se fundunt portis. Hinc Troius omnis,
Tyrrhenusque, ruit variis exercitus armis;
Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
Pugna vocet. Nec non mediis in millibus ipsi
Ductores auro volitant, ostroque, decori;
Et, genus Asfaraci, Mnestheus, et fortis Asylas,
Et Messapus, equum domitor, Neptunia proles.
Utque, dato signo, spatia in sua quisque recessit,
Desigunt tellure hastas, et scuta reclinant.
Tum, studio effusae, matres, et volgus inermum,

Invalidique fenes, turris et tecta domorum
Obsedere : alii portis sublimibus adsunt.

At Juno, e summo, qui nunc Albanus habetur,
Tum neque nomen erat, nec honos, aut gloria, monti,
Prospiciens tumulo, campum adspectabat, et ambas,
Laurentum Troumque, acies, urbemque Latini.
Extemplo Turni sic est adfata sororem,
Diva deam, stagnis quae, fluminibusque sonoris,
Praesidet ; hunc illi rex aetheris altus honorem,
Jupiter, erepta pro virginitate, sacravit :
Nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro,
Scis ut te cunctis unam, quaecumque Latinae
Magnanimi Jovis ingratum adscendere cubile,
Praetulerim, coelique lubens in parte locarim :
Disce tuum, ne me incuses, Juturna, dolorem.
Qua visa est Fortuna pati, Parcaeque sinebant
Cedere res Latio, Turnum, et tua moenia, texi :
Nunc juvenem imparibus video concurrere fatis,
Parcarumque dies, et vis inimica, propinquat.
Non pugnam adspicere hanc oculis, non foedera, possum :
Tu, pro germano si quid praesentius audes,
Perge ; decet. Forsan miseros meliora sequentur.
Vix ea, quum lacrimas oculis Juturna profudit ;
Terque, quaterque, manu pectus percussit honestum.
Non lacrimis hoc tempus, ait Saturnia Juno :
Accelera ; et fratrem, si quis modus, eripe morti :
Aut tu bella cie, conceptumque excute foedus.
Auctor ego audendi. Sic exhortata, reliquit

Incertain, et tristi turbatam volnere mentis.

Interea reges, ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
Solis avi specimen ; bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro :
Hinc pater Aeneas, Romanae stirpis origo,
Sidereo flagrans clipeo et coelestibus armis,
Et juxta Ascanius, magnae spes altera Romae,
Procedunt castris : puraque in veste sacerdos
Saetigeri fetum suis, intonsamque bidentem,
Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi, ad surgentem conversi lumina solem,
Dant fruges manibus falsas, et tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.

Tum pius Aeneas stricto sic ense precatur :
Esto nunc Sol testis, et haec mihi Terra vocanti,
Quam propter tantos potui perferre labores,
Et pater omnipotens, et tu Saturnia Juno,
Jam melior, jam, diva, precor ; tuque, inclute Mavors,
Cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques ;
Fontisque, Fluviosque, voco, quaeque aetheris alti
Religio, et quae caeruleo sunt numina ponto :
Cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
Convenit, Evandri victos discedere ad urbem ;
Cedet Iulus agris ; nec post arma ulla rebelles
Aeneadae referent, ferrove haec regna laceffent.
Sin nostrum adnuerit nobis Victoria Martem,

Ut potius reor, et potius di numine firment ;
Non ego nec Teucris Italos parere jubebo,
Nec mihi regna peto : paribus se legibus ambae
Invietae gentes aeterna in foedera mittant.
Sacra, deosque, dabo : focer arma Latinus habeto ;
Imperium follemne focer : mihi moenia Teucri
Constituent, urbique dabit Lavinia nomen.

Sic prior Aeneas : sequitur sic deinde Latinus,
Suspiciens coelum ; tenditque ad sidera dextram :
Haec eadem, Aenea, Terram, Mare, Sidera, juro,
Latoniaeque genus duplex, Janumque bifrontem,
Vimque deum infernam, et duri sacraria Ditis ;
Audiat haec Genitor, qui foedera fulmine sancit :
Tango aras ; medios ignis, et numina, testor :
Nulla dies pacem hanc Italis, nec foedera, rumpet,
Quo res cumque cadent : nec me vis ulla volentem
Avertet ; non, si tellurem effundat in undas,
Diluvio miscens, coelumque in Tartara solvat :
Ut sceptrum hoc (dextra sceptrum nam forte gerebat)
Numquam fronde levi fundet virgulta, neque umbras,
Cum semel in silvis, imo de stirpe recisum,
Matre caret, posuitque comas et brachia ferro ;
Olim arbos ; nunc artificis manus aere decoro
Includit, patribusque dedit gestare Latinis.

Talibus inter se firmabant foedera dictis,
Conspectu in medio procerum : tum rite sacratas
In flammam jugulant pecudes, et viscera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

At vero Rutulis impar ea pugna videri
Jamdudum, et vario misceri pectora motu;
Tum magis, ut propius cernunt, non viribus aequis.
Adjuvat, incessu tacito progressus, et aram
Suppliciter venerans demisso lumine, Turnus,
Tabentesque genae, et juvenali in corpore pallor.
Quem simul ac Juturna soror crebescere vidit
Sermonem, et volgi variare labantia corda;
In medias acies, formam adsimulata Camerti,
Cui genus a proavis ingens, clarumque paternae
Nomen erat virtutis, et ipse acerrimus armis;
In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
Rumoresque ferit varios, ac talia fatur:
Non pudet, o Rutuli! pro cunctis talibus unam
Objectare animam? numerone, an viribus, aequi
Non sumus? En! omnes, et Troës, et Arcades, hi sunt;
Fatalisque manus, infensa Etruria Turno:
Vix hostem, alterni si congrediamur, habemus.
Ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
Succedet fama, vivusque per ora feretur:
Nos, patria amissa, dominis parere superbis
Cogemur, qui nunc lenti confedimus arvis.

Talibus incensa est juvenum sententia dictis,
Jam magis, atque magis; serpitque per agmina murmur.
Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini.
Qui sibi jam requiem pugnae, rebusque salutem,
Sperabant, nunc arma volunt; foedusque precantur
Infectum, et Turni sortem miserantur iniquam.

His aliud majus Juturna adjungit, et alto
Dat signum coelo; quo non praesentius ullum
Turbavit mentis Italas, monstroque fefellit.
Namque volans rubra fulvus Jovis ales in aethra
Littoreas agitabat avis, turbamque sonantem
Agminis aligeri; subito cum, lapsus ad undas,
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Adrexere animos Itali, cunctaeque volucres
Convertunt clamore fugam, mirabile visu!
Aetheraque obscurant pennis, hostemque per auras
Facta nube premunt; donec vi victus, et ipso
Pondere, defecit, praedamque ex unguibus ales
Projecit fluvio, penitusque in nubila fugit.

Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
Expediuntque manus: primusque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod saepe petivi:
Accipio, agnoscoque deos. Me, me duce, ferrum
Corripite, o miseri! quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut avis; et littora vestra
Vi populat: petet ille fugam, penitusque profundo
Vela dabit. Vos unanimi densate catervas,
Et regem vobis pugna defendite raptum.
Dixit; et adversos telum contorsit in hostis
Procurrrens: sonitum dat stridula cornus, et auras
Certa secat. Simul hoc, simul ingens clamor, et omnes
Turbati cunei, calefactaeque corda tumultu.
Hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
Corpora constiterant contra, quos fida creatur

Una tot Arcadio conjunx Tyrrhena Gylippo ;
 Horum unum, ad medium, teritur qua futilis auro
 Balteus, et laterum juncturas fibula mordet,
 Egregium forma juvenem, et fulgentibus armis,
 Transadigit costas, fulvaque effundit arena.
 At fratres, animosa phalanx, accensaque luctu,
 Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
 Corripiunt, caecique ruunt : quos agmina contra
 Procurrunt Laurentum ; hinc densi rursus inundant
 Troës, Agyllinique, et pictis Arcades armis.

Sic omnis amor unus habet decernere ferro.
 Diripuerunt aras : ita toto turbida coelo
 Tempestat telorum, ac ferreus ingruit imber ;
 Craterasque, focosque, ferunt. Fugit ipse Latinus,
 Pulsatos referens, infecto foedere, divos.
 Infrenant alii currus, aut corpora saltu
 Subjiciunt in equos, et strictis ensibus adsunt.
 Messapus regem, regisque insigne gerentem,
 Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere foedus,
 Adverso proterret equo : ruit ille recedens,
 Et miser, oppositis a tergo, involvitur aris
 In caput, inque humeros : at fervidus advolat hasta
 Messapus ; teloque, orantem multa, trabali
 Desuper, altus equo, graviter ferit, atque ita fatur :
 Hoc habet ; haec melior magnis data victima divis.
 Concurrunt Itali, spolianteque calentia membra.

Obvius ambustum torrem Corynaeus ab ara
 Corripit, et venienti Ebufo, plagamque ferenti,

Vol. II.

U

Occupat os flammis : olli ingens barba reluxit,
Nidoremque ambusta dedit. Super ipse secutus
Caesariem laeva turbati corripit hostis,
Impressoque genu nitens, terrae applicat ipsum :
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum,
Pastorem, primaque acie per tela ruentem,
Ense sequens nudo, superimminet : ille securi
Adversi frontem mediam, mentumque, reducta
Disjicit ; et sparso late rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos, et ferreus urguet
Somnus ; in aeternam clauduntur lumina noctem.

At pius Aeneas dextram tendebat inermem,
Nudato capite ; atque suos clamore vocabat :
Quo ruitis ? quaeve ista repens discordia furgit ?
O cohibete iras ! ictum jam foedus, et omnes
Compositae leges ; mihi jus concurrere soli ;
Me finite, atque auferte metus. Ego foedera faxo
Firma manu : Turnum jam debent haec mihi sacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce ! viro stridens alis adlapsa sagitta est ;
Incertum, qua pulsa manu, quo turbine adacta ;
Quis tantam Rutulis laudem, casusne, deusne,
Attulerit : pressa est insignis gloria facti ;
Nec sese Aeneae iactavit vulnere quisquam.

Turnus, ut Aenean cedentem ex agmine vidit,
Turbatosque duces, subita spe fervidus, ardet :
Poscit equos, atque arma simul ; saltuque superbus
Enicat in currum, et manibus molitur habenas.

Multa virum volitans dat fortia corpora leto :
 Semineces volvit multos, aut agmina curru
 Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
 Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
 Sanguineus Mavors clipeo intonat, atque furentis,
 Bella movens, immittit equos : illi aequore aperto
 Ante Notos, Zephyrumque, volant : gemit ultima pulsu
 Thraca pedum ; circumque atrae Formidinis ora,
 Iraeque, Insidiaque, dei comitatus, aguntur.
 Talis equos alacer media inter proelia Turnus,
 Fumantis fudore, quatit, miserabile caecis
 Hostibus insultans : spargit rapida ungula rores
 Sanguineos, mixtaque cruor calcatur arena. [lumque,
 Jamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque, Pho-
 Hunc, congressus, et hunc ; illum eminus : eminus ambo
 Imbrasidas, Glaucum atque Laden, quos Imbrafus ipse
 Nutrierat Lycia, paribusque ornaverat armis,
 Vel conferre manum, vel equo praevertere ventos.

Parte alia, media Eumedes in proelia fertur,
 Antiqui proles, bello praeclara, Dolonis ;
 Nomine avum referens, animo manibusque parentem :
 Qui quondam, castra ut Danaum speculator adiret,
 Ausus Pelidae pretium sibi poscere currus :
 Illum Tydides alio pro talibus ausis
 Adfecit pretio ; nec equis adspirat Achillis.
 Hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto,
 Ante levi jaculo longum per inane secutus,
 Sistit equos bijugis, et curru defilit, atque

Semianimi, lapsoque, supervenit ; et, pede collo
Impresso, dextrae mucronem extorquet, et alto
Fulgentem tinguit jugulo ; atque haec insuper addit :
En ! agros, et, quam bello, Trojane, petisti,
Hesperiam metire jacens : haec praemia, qui me
Ferro ausi tentare, ferunt ; sic moenia condunt.
Huic comitem Asbuten, conjecta cuspide, mittit ;
Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Therfilochum-
Et, sternacis equi lapsum cervice, Thymoeten. [que ;
Ac, velut Edoni Boreae cum spiritus alto
Insonat Aegaeo, sequiturque ad littora fluctus,
Qua venti incubuere, fugam dant nubila coelo :
Sic Turno, quacumque viam fecat, agmina cedunt,
Conversaeque ruunt acies ; fert impetus ipsum,
Et cristam adverso curru quatit aura volentem.
Non tulit instantem Phegeus, animisque frementem :
Objecit sese ad currum, et spumantia frenis
Ora citatorum dextra detorsit equorum.
Dum trahitur, pendetque jugis, hunc lata resectum
Lancea consequitur, rumpitque infixam bilicem
Loricam, et summum degustat vulnere corpus.
Ille tamen, clipeo obiecto, conversus in hostem
Ibat, et auxilium ducto mucrone petebat ;
Cum rota praecipitem, et procurfu concitus axis,
Impulit, effunditque solo : Turnusque secutus,
Imam inter galeam, summi thoracis et oras,
Abstulit ense caput, truncumque reliquit arenae.
Atque, ea dum campis victor dat funera Turnus,

Interea Aenean Mnestheus et fidus Achates
Ascaniusque comes castris statuere cruentum,
Alternos longa nitentem cuspide gressus.
Saevit, et infraeta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quae proxima, poscit:
Ense fecent lato volnus, telique latebram
Rescindant penitus, seseque in bella remittant.
Jamque aderat, Phoebō ante alios dilectus, Iapis
Iasides; acri quondam cui captus amore
Ipse suas artis, sua munera, laetus Apollo
Augurium, citharamque, dabat, celerisque sagittas.
Ille, ut depositi proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum, usumque medendi,
Maluit, et mutas agitare inglorius artis.
Stabat, acerba fremens, ingentem nixus in hastam,
Aeneas, magno juvenum et moerentis Iuli
Concurfu lacrimisque immobilis. Ille retorto
Paeonium in morem senior succinctus amictu,
Multa manu medica, Phoebique potentibus herbis,
Nequidquam trepidat; nequidquam spicula dextra
Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam Fortuna regit; nihil auctor Apollo
Subvenit; et saevus campis magis, ac magis, horror
Crebrescit, propiusque malum est. Jam pulvere coelum
Stare vident; subeunt equites, et spicula castris
Densa cadunt mediis. It tristis ad aethera clamor
Bellantum juvenum, et duro sub Marte cadentum.
Hic Venus, indigno nati concussa dolore,

Dictamnū genetrix Cretaea carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis et flore comantem
Purpureo : non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres haefere sagittae.
Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
Detulit ; hoc fufum labris fplendentibus amnem
Inficit, occulte medicans ; fpargitque falubris
Ambrosiae succos, et odoriferam panaceam.
Fovit ea volnus lymphā longaevus Iapis,
Ignorans : subitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor ; omnis stetit imo vulnere fanguis.
Jamque, fecuta manum, nullo cogente, sagitta
Excidit ; atque novae rediere in priftina vires.
Arma citi properate viro ! Quid ftatis ? Iapis
Conclamat, primusque animos accendit in hoftem.
Non haec humanis opibus, non arte magiftra,
Proveniunt ; neque te, Aenea, mea dextera fervat :
Major agit deus, atque opera ad majora remittit.

Ille, avidus pugnae, furas incluferat auro
Hinc atque hinc, oditque moras, haftamque corufcat.
Postquam habilis lateri clipeus, loricaque tergo, eft,
Afcanium fufis circum complectitur armis,
Summaque per galeam delibans oscula fatur :
Disce, puer, virtutem ex me, verumque laborem ;
Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
Defenſum dabit, et magna inter praemia ducet.
Tu facito, mox cum matura adoleverit aetas,
Sis memor ; et te, animo repetentem exempla tuorum,

Et pater Aeneas, et avunculus excitet Hector.

Haec ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens,
Telum immane manu quatiens: simul agmine denso
Antheusque Mnestheusque ruunt; omnisque relictis
Turba fluit castris: tum caeco pulvere campus
Miscetur, pulsuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverso venientis aggere Turnus,
Videre Ausonii; gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor. Prima ante omnis Juturna Latinos
Audiit, agnovitque sonum, et tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.
Qualis, ubi ad terras, abrupto sidere, nimbus
It mare per medium: miseris, heu! praescia longe
Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, stragemque fati; ruet omnia late:
Ante volant, sonitumque ferunt ad littora venti.
Talis in adversos ductor Rhoeteius hostis
Agmen agit; densi cuneis, se quisque, coactis
Agglomerant. Ferit ense gravem Thymbraeus Osirim,
Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates,
Ufentemque Gyas: cadit ipse Tolumnius augur,
Primus in adversos telum qui torserat hostis.
Tollitur in coelum clamor, versique vicissim
Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipse neque averfos dignatur sternere morti;
Nec pede congressos aequo, nec tela ferentis,
Insequitur: solum densa in caligine Turnum.
Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.

Hoc concussa metu mentem, Juturna virago
Aurigam Turni media inter lora Metiscum
Excutit; et, longe lapsum temone, relinquit:
Ipse subit, manibusque undantis flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemque, et corpus, et arma, Metisci.
Nigra velut magnas domini cum divitis aedis
Pervolat, et pennis alta atria lustrat, hirundo,
Pabula parva legens, nidisque loquacibus escas;
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna, sonat: similis medios Juturna per hostis
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:
Jamque hic germanum, jamque hic, ostentat ovantem;
Nec conferre manum patitur: volat avia longe.
Haud minus Aeneas tortos legit obviis orbis,
Vestigatque virum, et, disiecta per agmina, magna
Voce vocat. Quoties oculos conjecit in hostem,
Alipedumque fugam cursu tentavit equorum;
Aversos toties currus Juturna retorfit.
Heu! quid agat? vario nequidquam fluctuat aestu;
Diversaeque vocant animum in contraria curae.
Huic Messapus, uti laeva duo forte gerebat
Lenta, levis cursu, praefixa hastilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Aeneas, et se collegit in arma,
Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.
Tum vero adsurgunt irae, insidiisque subactus,
Diversos ubi sensit equos currumque referri,

Multa Jovem, et laesi testatus foederis aras,
Jam tandem invadit medios; et, Marte secundo
Terribilis, faevam nullo discrimine caedem
Suscitat; irarumque omnis effundit habenas.

Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine caedes
Diversas, obitumque ducum, quos aequore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
Expediat? Tanton' placuit concurrere motu,
Jupiter, aeterna gentis in pace futuras?

Aeneas Rutulum Sucronem, (ea prima ruentis
Pugna loco statuit Teucros) haud multa moratus,
Excipit in latus; et, qua fata celerrima, crudum
Transadigit costas, et crates pectoris, ense.
Turnus equo dejectum Amycum, fratremque Diorem,
Congressus pedes; hunc venientem cuspide longa,
Hunc mucrone, ferit; curruque abscisa duorum
Suspendit capita, et, rorantia sanguine, portat.
Ille Talon, Tanaimque neci, fortemque Cethegum,
Tris uno congressu, et moestum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matrisque genus Peridiae;
Hic fratres, Lycia missos et Apollinis agris,
Et, juvenem exosum nequidquam bella, Menoeten
Arcada: piscosae cui circum flumina Lernae
Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
Limina; conductaque pater tellure ferebat.
Ac, velut immissi diversis partibus ignes
Arentem in silvam, et virgulta sonantia lauro;
Aut ubi decursu rapido de montibus altis

Dant sonitum spumosi amnes, et in aequora currunt,
Quisque suum populatus iter : non segnius ambo,
Aeneas Turnusque, ruunt per proelia ; nunc, nunc
Fluctuat ira intus ; rumpuntur nescia vinci
Pectora ; nunc totis in volnera viribus itur.

Murranum hic, atavos et avorum antiqua sonantem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos,
Praecipitem scopulo, atque ingentis turbine faxi,
Excutit, effunditque solo : hunc lora et juga subter
Provolvere rotae ; crebro super ungula pulsu
Incita nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hyllo, animisque immane frementi,
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet :
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te, Graiûm fortissime, Creteu,
Eripuit Turno ; nec di texere Cupencum,
Aenea veniente, fui : dedit obvia ferro
Pectora ; nec misero clipei mora profuit aerei.
Te quoque Laurentes viderunt, Aeole, campi
Oppetere, et late terram consternere tergo ;
Occidis : Argivae quem non potuere phalanges
Sternere, nec, Priami regnorum everfor, Achilles,
Hic tibi mortis erant metae : domus alta sub Ida,
Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulcrum.
Totae adeo conversae acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidae ; Mnestheus, acerque Sereftus,
Et Messapus, equûm domitor, et fortis Asylas,
Tuscorumque phalanx, Evandrique Arcades alae.

Pro se quisque, viri summa nituntur opum vi :
Nec mora, nec requies ; vasto certamine tendunt.

Hic mentem Aeneae genetrix pulcherrima misit,
Iret ut ad muros, ubique adverteret agmen
Ocius, et subita turbaret clade Latinos.
Ille, ut, vestigans diversa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit, adspicit urbem
Immunem tanti belli, atque impune quietam.
Continuò pugnae accendit majoris imago ;
Mnesthea, Sergestumque vocat, fortemque Serestum,
Duces, tumulumque capit, quo cetera Teucrûm
Concurrit legio ; nec scuta, aut spicula, densi
Deponunt. Celso medius stans aggere fatur :
Ne qua meis esto dictis mora : Jupiter hac stat :
Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
Urbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini,
Ni frenum accipere, et victi parere, fatentur,
Eruam, et aequa solo fumantia culmina ponam.
Scilicet expectem, libeat dum proelia Turno
Nostra pati, rursusque velit concurrere victus !
Hoc caput, o cives ! haec belli summa nefandi.
Ferte faces properi, foedusque reposcite flammis.

Dixerat ; atque, animis pariter certantibus, omnes
Dant cuneum ; densaque ad muros mole feruntur.
Scalae improvise, subitusque adparuit ignis.
Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant ;
Ferrum alii torquent, et obumbrant aethera telis.
Ipse, inter primos, dextram sub moenia tendit

Aeneas, magnaue incusat voce Latinum ;
Testaturque deos, iterum se ad proelia cogi ;
Bis jam Italos hostis ; haec altera foedera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia civis :
Urbem alii referare jubent, et pandere portas
Dardanidis, ipsumque trahunt in moenia regem ;
Arma ferunt alii, et pergunt defendere muros :
Inclusas ut cum latebroso in pumice pastor
Vestigavit apes, fumoque implevit amaro ;
Illae intus, trepidae rerum, per cerea castra
Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras ;
Volvitur ater odor testis ; tum murmure caeco
Intus saxa sonant ; vacuas it fumus ad auras.

Accidit haec fessis etiam fortuna Latinis,
Quae totam luctu concussit funditus urbem.
Regina, ut testis venientem prospicit hostem,
Incessi muros, ignis ad tecta volare,
Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni,
Infelix pugnae juvenem in certamine credit
Exstinctum ; et, subito mentem turbata dolore,
Se causam clamat, crimenque, caputque malorum ;
Multaque per moestum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus,
Et nodum informis leti trabe necit ab alta.
Quam cladem miserae postquam accepere Latinae ;
Filia prima, manu flavos, Lavinia, crinis
Et roseas laniata genas, tum cetera circum
Turba, furit : resonant late plangoribus aedes.

Hinc totam infelix volgatur fama per urbem.
 Demittunt mentis : it scissa veste Latinus,
 Conjugis attonitus fatis, urbisque ruina,
 Canitiem immundo perfusam pulvere turpans ;
 Multaque se incusat, qui non acceperit ante
 Dardanium Aenean, generumque adsciverit ultro.

Interea, extremo bellator in aequore, Turnus
 Palantis sequitur paucos, jam segnior, atque
 Jam minus, atque minus, successu laetus equorum.
 Attulit hunc illi caecis terroribus aura
 Commixtum clamorem, adrectasque impulit auris
 Confusae sonus urbis, et inlaetabile murmur.

Hei mihi ! quid tanto turbantur moenia luctu ?

Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe ?

Sic ait, adductisque amens subsistit habenis :

Atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci

Aurigae currumque, et equos, et lora, regebat,

Talibus occurrit dictis : Hac, Turne, sequamur

Trojugas, qua prima viam victoria pandit ;

Sunt alii, qui tecta manu defendere possint.

Ingruit Aeneas Italis, et proelia miscet ;

Et nos faeva manu mittamus funera Teucris :

Nec numero inferior, pugnae nec honore, recedes.

Turnus ad haec :

O soror ! et dudum agnovi, cum prima per artem

Foedera turbasti, teque haec in bella dedisti ;

Et nunc nequidquam fallis dea. Sed quis, Olympo

Demissam, tantos voluit te ferre labores ?

An fratris miseri letum ut crudele videres?
Nam quid ago? aut quae jam spondet Fortuna salutem?
Vidi oculos ante ipse meos, me voce vocantem,
Murranum, quo non superat mihi carior alter,
Oppetere; ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix, nostrum ne dedecus Ufens
Adspiceret; Teucri potiuntur corpore, et armis.
Exscindine domos, id rebus defuit unum,
Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? et Turnum fugientem haec terra videbit?
Usque adeone mori miserum est? vos o mihi Manes!
Este boni; quoniam superis averſa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque istius inſcia culpae,
Descendam, magnorum haud umquam indignus avorum.

Vix ea fatus erat, medios volat ecce! per hostis,
Vectus equo spumante, Saces, adverſa ſagitta
Saucius ora; ruitque implorans nomine Turnum:
Turne, in te ſuprema ſalus; miſerere tuorum.
Fulminat Aeneas armis, ſummasque minatur
Dejecturum arcis Italûm, excidioque daturum:
Jamque faces ad teſta volant. In te ora Latini,
In te oculos, referunt: muſſat rex ipſe Latinus,
Quos generos vocet, aut quae ſeſe ad foedera fleſcat.
Praeterea regina, tui fidiſſima, dextra
Occidit ipſa ſua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Meſſapus et acer Atinas
Sustentant aciem: circum hos utrimque phalanges
Stant denſae, ſtriſtisque ſeges mucronibus horret
Ferreæ; tu currum deſerto in gramine verſas.

Obstupuit, varia confusus imagine rerum,
Turnus; et obtutu tacito stetit: aestuat ingens
Uno in corde pudor, mixtoque infania luctu,
Et Furiis agitatus amor, et conscia virtus.

Ut primum discussae umbrae, et lux reddita menti,
Ardentis oculorum orbis ad moenia torfit
Turbidus, eque rotis magnam respexit ad urbem.
Ecce! autem flammis, inter tabulata volutus,
Ad coelum undabat vortex, turrimque tenebat;
Turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipse,
Subdideratque rotas, pontisque instraverat altos.
Jam jam fata, soror, superant; absiste morari;
Quo deus, et quo dura vocat Fortuna, sequamur.
Stat conferre manum Aeneae; stat, quidquid acerbi est
Morte, pati: nec me indecorem, germana, videbis
Amplius. Hunc, oro, sine me furere ante furorem.
Dixit; et e curru saltum dedit ocius arvis,
Perque hostis, per tela, ruit; moestamque sororem
Deferit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
Ac, veluti, montis saxum de vertice praeceps
Cum ruit, avolsu vento, seu turbidus imber
Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas,
Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
Exsultatque solo; silvas, armenta, virosque,
Involvens secum: disiecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
Sanguine terra madet, striduntque hastilibus aerae;
Significatque manu, et magno simul incipit ore:

Parcite jam, Rutuli; et vos tela inhibete, Latini;
Quaecumque est Fortuna, mea est; me verius unum
Pro vobis foedus luere, et decernere ferro.
Discessere omnes medii, spatiumque dedere.

At pater Aeneas, audito nomine Turni,
Deferit et muros, et summas deferit arcis;
Praecipitatque moras omnis; opera omnia rumpit,
Laetitia exsultans; horrendumque intonat armis:
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse, coruscis
Quum fremit ilicibus, quantus, gaudetque nivali
Vertice se attollens, pater Apenninus, ad auras.

Jam vero et Rutuli certatim, et Troës, et omnes
Convertere oculos Itali, quique alta tenebant
Moenia, quique imos pulsabant ariete muros;
Armaque deposuere humeris. Stupet ipsa Latinus,
Ingentis, genitos diversis partibus orbis,
Inter se coiisse viros, et cernere ferro.
Atque illi, ut vacuo patuerunt aequore campi,
Procurfu rapido, coniectis eminus hastis,
Invadunt Martem clipeis, atque aere sonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebros ensibus ictus
Congeminant: fors et virtus miscentur in unum.
Ac, velut, ingenti Sila, summove Taburno,
Cum duo conversis inimica in proelia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi cessere magistri;
Stat pecus omne metu mutum, mussantque juvencae,
Quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur;
Illi inter sese multa vi volnera miscent,
Cornuaque obnixi infigunt, et sanguine largo

Colla, armosque, lavant; gemitu nemus omne remugit:
 Haud aliter Tros Aeneas et Daunius heros
 Concurrent clipeis. Ingens fragor aethera complet.

Jupiter ipse duas aequato examine lances
 Sustinet, et fata imponit diversa duorum;
 Quem damnet labor, et quo vergat pondere letum.
 Emicat hic, impune putans, et corpore toto
 Alte sublatum confurgit Turnus in ensen,
 Et ferit. Exclamant Troës, trepidique Latini,
 Adreſtaeque amborum acies. At perfidus enſis
 Frangitur, in medioque ardentem deferit iſtu;
 Ni fuga ſubſidio ſubeat. Fugit ocior Euro,
 Ut capulum ignotum, dextramque adſpexit inermem.
 Fama eſt, praecipitem, cum prima in proelia junctos
 Conſcendebat equos, patrio mucrone relicto,
 Dum trepidat, ferrum aurigae rapuiſſe Metiſci:
 Idque, diu dum terga dabant palantia Teucrici,
 Suffecit; poſtquam arma dei ad Volcania ventum,
 Mortalis mucro, glacies ceu ſutilis, iſtu
 Diſſiluit: fulva reſplendent fragmina arena.
 Ergo amens diverſa fuga petit aequora Turnus;
 Et nunc huc, inde huc, incertos implicat orbis:
 Undique enim denſa Teucrici incluſere corona;
 Atque hinc vaſta palus, hinc ardua moenia cingunt.
 Nec minus Aeneas, quamquam, tardata ſagitta,
 Interdum genua impediunt, curſuque recuſant,
 Inſequitur, trepidique pedem pede ſervidus urget:
 Incluſum veluti ſi quando flumine naſtus

Cervum, aut puniceae septum formidine pennae,
Venator curfu, canis et latratibus, instat;
Ille autem, infidiis et ripa territus alta,
Mille fugit, refugitque, vias: at vividus UMBER
Haeret hians, jam jamque tenet, similisque tenenti
Increpuit malis, morfuque elusus inani est.
Tum vero exoritur clamor: ripaeque, lacusque,
Responfant circa, et coelum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnis,
Nomine quemque vocans; notumque efflagitat ensẽ.
Aeneas mortem contra praefensque minatur
Exitium, si quisquam adeat; terretque tremantis,
Excisurum urbem minitans; et faucius instat.
Quinque orbis explent curfu, totidemque retexunt
Huc illuc. Neque enim levia aut ludicra petuntur
Praemia: sed Turni de vita et sanguine certant.

Forte, facer Fauno, foliis oleaster amaris
Hic steterat, nautis olim venerabile lignum;
Servati ex undis, ubi figere dona solebant
Laurenti divo, et votas suspendere vestis.
Sed stirpem Teucris nullo discrimine sacrum
Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
Hic hasta Aeneae stabat; huc impetus illam
Detulerat fixam, et lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum,
Dardanides; teloque sequi, quem prendere curfu
Non poterat. Tum vero, amens formidine, Turnus,
Faunc, precor, miserere, inquit; tuque, optima, ferrum,
Terra, tene; colui vestros si semper honores,

Quos contra Aeneadae bello fecere profanos.
Dixit; opemque dei non cassa in vota vocavit.
Namque, diu luctans, lentoque in stirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit discludere morsus
Roboris Aeneas. Dum nititur acer, et instat,
Rursus in aurigae faciem mutata Metisci,
Procurrit, fratrique enssem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci Nymphae indignata licere,
Accessit, telumque alta ab radice revellit.
Olli sublimes, armis animisque resecti,
Hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
Adstunt contra, certamine Martis anhel.

Junonem interea Rex omnipotentis Olympi
Adloquitur, fulva pugnans de nube tuentem:
Quae jam finis erit, conjunx? quid denique restat?
Indigetem Aenean scis ipsa, et scire fateris,
Deberi coelo, fatisque ad sidera tolli.
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus haeres?
Mortalin' decuit violari vulnere divum?
Aut enssem (quid enim sine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, et vim crescere victis?
Define jam tandem, precibusque inflectere nostris:
Nec te tantus edat tacitam dolor, et mihi curae
Saepe tuo dulci tristes ex ore recurrunt.
Ventum ad supremum est. Terris agitare, vel undis,
Trojanos potuisti; infandum accendere bellum,
Deformare domum, et luctu miscere hymenaeos:
Ulterius tentare veto. Sic Jupiter orsus;
Sic dea submisso contra Saturnia vultu:

Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Jupiter, et Turnum, et terras, invita reliqui.
Nec tu me aëria solam nunc fede videres
Digna indigna pati; sed, flammis cincta, sub ipsam
Starem aciem, traheremque inimica in proelia Teucros.
Juturnam misero, fateor, succurrere fratri
Suasi, et pro vita majora audere probavi;
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:
Adjuro Stygii caput implacabile fontis,
Una superstitio superis quae reddita divis.
Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obtestor, pro majestate tuorum:
Cum jam connubiis pacem felicibus, esto,
Component, cum jam leges, et foedera, jungent;
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucrosque vocari;
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestis.
Sit Latium; sint Albani per saecula reges;
Sit Romana, potens Itala virtute, propago;
Occidit, occideritque finas cum nomine, Troja.
Olli subridens hominum rerumque repertor:
Et germana Jovis, Saturnique altera proles,
Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?
Verum age, et inceptum frustra submitte furorem.
Do, quod vis; et me victusque, volensque, remitto.
Sermonem Aufonii patrium, moresque, tenebunt;
Utque est, nomen erit: commixti corpore tantum
Subsident Teucri. Morem, ritusque sacrorum,

Adjiciam ; faciamque omnis uno ore Latinos.
Hinc genus, Aufonio mixtum quod sanguine furget,
Supra homines, supra ire deos pietate videbis ;
Nec gens ulla tuos aeque celebrabit honores.
Adnuit his Juno, et mentem laetata retorisit.
Interea excedit coelo, nubemque relinquit.

His actis, aliud Genitor secum ipse volutat ;
Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminae pestes cognomine Dirae,
Quas et Tartaream Nox intempesta Megaeram
Uno eodemque tulit partu, paribusque revinxit
Serpentum spiris, ventosasque addidit alas.
Hae Jovis ad folium, saevique in limine regis,
Adparent, accuuntque metum mortalibus aegris,
Si quando letum horrificum, morbosque, deum rex
Molitur, meritas aut bello terreat urbis.
Harum unam celerem demisit ab aethere summo
Jupiter, inque omen Juturnae occurrere jussit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur :
Non fecus ac, nervo per nubem impulsâ, sagitta,
Armatam saevi Parthus quam felle veneni,
Parthus, sive Cydon, telum immedicabile, torfit ;
Stridens, et celeris incognita transilit umbras.
Talis se fata Nocte tulit, terrasque petivit.

Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni,
Alitis in parvae subitam collecta figuram,
Quae quondam in bustis, aut culminibus desertis,
Nocte sedens, ferum canit importuna per umbras ;
Hanc versa in faciem, Turni se pestis ob ora

Fertque, refertque, sonans; clipeumque everberat alis.
Illi membra novus solvit formidine torpor;
Adrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
At, procul ut Dirae stridorem agnovit, et alas,
Infelix crinis scindit Juturna solutos,
Unguibus ora soror foedans, et pectora pugnīs:
Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?
Aut quid jam durae superat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? talin' possum me opponere monstro?
Jam jam linquo acies. Ne me terrete timentem,
Obscenae volucres: alarum verbera nosco,
Letalemque sonum; nec fallunt iussa superba
Magnanimi Jovis. Haec pro virginitate reponit!
Quo vitam dedit aeternam? cur mortis adempta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certe, et misero fratri comes ire per umbras.
Immortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum
Te sine, frater, erit? O quae fatis alta dehiscat
Terra mihi, Manisque deam demittat ad imos!
Tantum effata, caput glauco contexit amictu,
Multa gemens, et se fluvio dea condidit alto.

Aeneas inflat contra, telumque coruscat
Ingens arboreum, et saevo sic pectore fatur: [tractas?
Quae nunc deinde mora est? aut quid jam, Turne, re-
Non cursu, saevis certandum est comminus armis.
Verte omnis tete in facies; et contrahe, quidquid
Sive animis, sive arte, vales; opta ardua pennis
Astra sequi, clausumque cava te condere terra.
Ille, caput quassans: Non me tua fervida terrent

Dicta, ferox ; di me terrent, et Jupiter hostis.

Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens,
Saxum antiquum, ingens ; campo quod forte jacebat,
Limes agro positus, litem ut discerneret arvis :

Vix illud lecti bis sex cervice subirent,

Qualia nunc hominum producit corpora tellus ;

Ille, manu raptum trepida, torquebat in hostem,

Altior insurgens, et cursu concitus, heros.

Sed neque currentem se nec cognoscit euntem,

Tollentemve manu saxumque inmane moventem :

Genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis.

Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,

Nec spatium evasit totum nec pertulit ictum.

Ac, velut in somnis, oculos ubi languida preffit

Nocte quies, nequidquam avidos extendere cursus

Velle videmur, et in mediis conatibus aegri

Succidimus ; non lingua valet, non corpore notae

Sufficiunt vires, nec vox aut verba sequuntur :

Sic Turno, quacumque viam virtute petivit,

Sucessum dea dira negat. Tum pectore sensus

Vertuntur varii. Rutulos adspectat, et urbem ;

Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit :

Nec, quo se eripiat, nec, qua vi tendat in hostem,

Nec currus usquam videt, aurigamve forem.

Cunctanti telum Aeneas fatale coruscat,

Sortitus fortunam oculis ; et corpore toto

Eminus intorquet. Murali concita numquam

Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti

Disfultant crepitus. Volat, atri turbinis instar,

Exitium dirum hasta ferens ; orasque recludit
Loricæ, et clipei extremos septemplex orbis ;
Et medium stridens transit femur. Incidit ictus
Ingens ad terram, duplicato poplite, Turnus.
Confurgunt gemitu Rutuli ; totusque remugit
Mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.
Ille, humilis supplexque, oculos dextramque precantem
Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit ;
Utere forte tua. Miseri te si qua parentis
Tangere cura potest ; oro, fuit et tibi talis
Anchises genitor, Dauni miserere senectæ ;
Et me, seu corpus spoliatum lumine mavis,
Redde meis. Vicisti, et victum tendere palmas
Aufonii videre ; tua est Lavinia conjunx :
Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Aeneas, volvens oculos, dextramque repressit :
Et jam, jamque magis, cunctantem flectere sermo
Cooperat, infelix humero cum adparuit alto
Balteus, et notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri ; victum quem vulnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum insigne gerebat.
Ille, oculis postquam faevi monumenta doloris
Exuviasque hausit, furiis accensus, et ira
Terribilis : Tune hinc, spoliis indute meorum,
Eripiare mihi ? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, et poenam scelerato ex sanguine fumit.
Hoc dicens, ferrum adverso sub pectore condit
Fervidus : at illi solvuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

F I N I S.

.
cm
;